

Kuressaare Linnaatlas

Linna kujunemise
linnaehituse arengu ja
arhitektuuriväärtuste ülevaade
1999

Kuressaare

Linnaatlas

Linna kujunemise,
linnaehituse arengu ja
arhitektuuriväärtuste ülevaade
1999

Kuressaare Linnavalitsus
Eesti Muinsuskaitseinspeksioon

Tiitel:

*Kuressaare Linnaatlas.
Linna kujunemise, linnaehituse arengu ja
arhitektuuriväärtuste ülevaade.*

Väljaandjad:

*Eesti Muinsuskaitseinspeksioon
Kuressaare Linnavalitsus
Eesti Muinsuskaitse Selts
Taani Keskkonnaministeerium
Rønne Linnavalitsus*

Autorid, kujundus ja makett:

Eva-Maria Basihhina, Lilian Hansar

Artiklite autorid:

*Geoloogia – Helle Perens, Rein Perens
Kuressaare kindlus – Endel Püüa*

Joonistused:

Tuuli Org

Kaane kujundus:

Raul Vaiksoo

Kaartide arvutitöötlus:

Kaido Kalf

Fotod:

*Eva-Maria Basihhina, Lilian Hansar, Tuuli Org, Irina Mägi,
Anti Kuus, Kuressaare Linnavalitsuse ja Eesti Vabariigi
Muinsuskaitseinspeksiooni arhiivid.*

Konsultandid:

*Boris Kivi, Bruno Pao, Endel Püüa, Tõnu Sepp,
Karen Kristjansen, Hans Christian Vejby*

Teksti toimetaja:

Jaanus Tamm

Ajaloolised linnaplaanid:

*Eesti Vabariigi Muinsuskaitseinspeksioon,
Saaremaa Muuseum, Jaak Ranna erakogu*

Kirjastaja ja küljendus:

OÜ TormiKiri

Trükikoda:

OÜ Greif

Tiraaž::

2000 eksemplari

© Eesti Muinsuskaitseinspeksioon 1999

ISBN 9985-60-622-1

Linna vana kaev. Foto 1998. a.

Sisukord

4 Eessõna

5 Sissejuhatus

6 Linn ja maastik

- 6 Asend
- 7 Reljeef
- 8 Siluett
- 9 Haljastus
- 10 Geoloogia

10 Linnaehituse areng

- 10 Taani aeg (1559-1645)
- 11 Rootsi aeg (1645-1710)
- 12 Vene riigi koosseisus (1710-1918)
- 14 Eesti Vabariik (1918-1940)
- 14 II maailmasõda (1940-1944)
- 15 Nõukogude periood (1944-1991)
- 15 Eesti Vabariik (alates 1991. a.)

16 Linnaehituse kooslused

- 17 Kindlus
- 20 Lossi ja Tallinna tänav
- 23 Keskväljak
- 24 Vanalinn
- 33 Puhkeala
- 37 Aedlinn
- 41 Suurelamud

42 Linna ehitised

- 43 Linna vanimad majad (17. sajand)
- 44 Vanemate elamute tüübid (18.-19. sajand)
- 46 Kesklinna esindushooned (18.-19. sajand)
- 49 Kuurordiarhitektuur (19.-20. sajand)
- 50 Sajandivahetuse puitelamud (19.-20. sajand)
- 52 Eesti Vabariigi aegsed hooned (1918-1940)
- 54 Nõukogude perioodi ehitised (1945-1991)
- 56 Taasiseseisvumise järgsed hooned (1991-1999)

57 Ettepanekud

61 Linnaehituse kronoloogia

62 Linna ehitiste miljööväärtuste plaan

64 Kasutatud kirjandus

64 Tingmärgid

*Kuulutuste tulp.
Foto 1980. a-test.*

Saaremaa on Balti mere üks suurmaid saari. Koostöös Rõnne linnaga, mis asub Bornholmi saarel sündis Kuressaare Linnaatlas

*Saaremaa on Eesti suurim saar, pindalaga 2700 km². Elanike arv saarel on 40 000.
Kuressaare linn on Saare maakonna keskus. Linna pindala on 15 km². Elanike arv linnas on 16 000.*

Eessõna

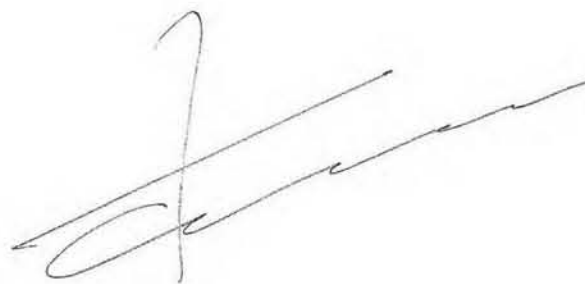
Käesoleva, Eestis esmakordselt ilmuva linnaatlase eellugu ulatub aastasse 1993, mil Kuressaare linnaplaneerijad ja Eesti muinsuskaitse ametnikud külastasid Taani Keskkonnaministeeriumi ning tutvusid vastavasisulise tööga ehitiste väärtuste kaardistamisel ning munitsipaalatlaste väljatöötamisel.

Kaudselt olid taolise tööga 1970.- 80. aastatel tegelenud ka Eesti ehitismälestiste kaitsjad, kui 1973. a. toimunud ajalooliste linnakeskuste kaitse alla võtmise järel asuti Vabariikliku Restaureerimisvalitsuse jõududega koostama mitmesuguseid regenereerimisprojekte.

Täiesti uue taseme sai aga töö 1995. aastal, mil Bornholmi saarel asuva Kuressaare sõpruslinna Rønne spetsialistid alustasid koos Kuressaare Linnavalitsuse töötajatega Kuressaare linna ehitiste väärtuste kaardistamise, registreerimise ja vastava registri loomise ettevalmistamist (InterSAVE). Praktiline töö viidi Hans-Christian Vejby ja Lilian Hansari juhendamisel eesti üliõpilaste poolt läbi 1996. aasta suvekuudel ning esimesi resultate tutvustati sama aasta sügisel Kuressaares toimunud rahvusvahelisel seminaril. Järgmistel aastatel jätkus Kuressaare eeskujul töö ka Haapsalus, Viljandis, Rakveres, Valgas, Narva-Jõesuus ja Võrus. Olles innustatud edukast algusest otsustasid Kuressaare Linnavolikogu ja Linnavalitsus jätkata töid Kuressaare Linnaatlase koostamiseks, milleks saadi abi Taani Keskkonnaministeeriumilt.

1998.-99. a. koostatud Linnaatlase tellijaks oli Eesti Muinsuskaitseinspeksioon. Kaasati ka Eesti Muinsuskaitse Selts ning rida oma ala spetsialiste, kes korduvalt koos käies ja atlase käsikirja erinevate etappidega tutvudes selle valmimisele igati kaasa aitasid.

Erilised tänusõnad tuleb siinjuures öelda Kuressaare Linnavolikogu esinaisele Laine Tarvisele ning linnapeale Jaanus Tamkivile, kes atlase koostamisele igati kaasa aitasid. Tellijapoolse sügava kummarduse teeksin aga Hans-Christian Vejbyle, Lilian Hansarile ning Eva-Maria Basihhinale. Samuti tänaksin Muinsuskaitse Seltsi esimeest Mart Aru, Muinsuskaitseinspeksiooni peainspektorit Hain Tossi ning Saaremaa inspeksiooni juhti Tõnu Seppa, Saaremaa Muuseumi direktorit Endel Püüat, linna ajaloo uurijaid Boris Kivi ja Bruno Paod, aga samuti paljusid teisi, kelle osalus atlase valmimisele oluliselt kaasa aitas.

Jaan Tamm

Muinsuskaitseinspeksiooni peadirektor

Kuressaare Linnaatlase koostamisele aitasid kaasa paljud linnakodanikud. Fotol: esireas vasakult Bruno Pao, Taivo Lõuk, Jaanus Tamkivi, Lilian Hansar, Eva-Maria Basihhina, Helju Pärt ja atlase konsultant, Rønne linnaarhitekt Hans-Christian Vejby, tagareas vasakult Boris Kivi, Tõnu Sepp, Urmas Lõhmus, Endel Püüa. Foto 26. märtsil 1999. a.

Sissejuhatus

Atlase sisu ja ülesehitus

Kuressaare Linnaatlas annab ülevaate linna kujunemisest, linnaehituse arengust ja arhitektuuriväärtustest. Atlas on järjeks hoonete hindamisele, kaardistamisele ning fotografeerimisele, mis toimus 1996. a. SAVE süsteemi loomisel Kuressaares. SAVE on lühend ingliskeelsest nimetusest Survey of Architectural Values in the Environment (Ülevaade arhitektuurilistest väärtustest keskkonnas). Kuressaare Linnaatlase koostamisel olid eeskujudeks Taani omavalitsuste samalaadsed atlased.

Sisulise allikmaterjalina on kasutatud Kuressaare kohta koostatud varasemaid ajaloolisi ja linnaehituslikke uurimusi ning kirjutisi, linnavalitsuses olevaid projekte, mitmetest arhiividest ja muuseumidest saadud materjale. Kuressaare, eriti vanalinna hoonete kohta on palju ajaloolisi andmeid. Varemalt on vähem käsitletud linnaehitust ja selle arengut üldistavat teemat kuni tänapäevani. Koostajad on eesmärgiks seadnud koondada linnaehitust puudutav materjal kokku, tehes sellest üldistuse käesolevas linnaatlases.

Atlas algab linna asendi, ümbruse, maastiku ja looduse kirjelduse ning analüüsiga, näidates, kuidas need komponendid mõjutasid linna kujunemist. Järgneb ülevaade linna tekkest, selle ajaloolisest arengust tänapäevani. Täpsemalt kirjeldatakse linnaehituslike koosluste – linnamärkide, -mustrite, -kujundite omapära ning väärtusi fotode, jooniste ja linnaplaanide alusel. Kuressaare ehitised on esitatud ajaloolises järjestuses, tuues näiteid igale perioodile iseloomulike ja väärtuslikumate hoonete kohta. Atlases on esitatud hoonestuse miljööväärtuste plaan. Lõpuks on tehtud ettepanekud linnaehituse kaitseks ning sobivaks arenguks.

Eesmärgid

“Inimene näeb seda, mida ta teab,” kirjutab kunstiajaloolane Villem Raam. Kuressaare Linnaatlase üheks põhieesmärgiks ongi aidata inimestel näha Kuressaare linna. Koostajad loodavad tutvustada linnaelanikele, majaomanikele, projekterijaile ja ehitajaile seda, mis Kuressaare linnaehituses leidub väärtuslikku ja säilitamisväärset.

Mõistagi on nii ehitustraditsioonid kui väärtushinnangud läbi aegade olnud erinevad. Täna võib aastasade pikkust ehituskogemust vaadelda linna eri osades, tänavail ja majades. Keeruline on kedagi õpetada objektiivselt hindama ehitiste arhitektuurilisi väärtusi. Liialt erinevad on selleks inimeste arusaamad ilust ning esteetilistest ja ajaloolistest väärtustest. Koostajate hinnangud on ositi pärit ajast, milles praegu elame. Ent millised on tänased eelistused, millisena tahaksime oma kodulinna, Kuressaaret, näha üha uuenevas homses?

Üle kogu maailma muutuvad iidset, aegade hämaruses kasvama hakanud linnad üha olulisemalt. Kuid seda enam juba loodut kaitsakse ja sellest kirjutatakse, üha enam inimesi ihkab elada just ajaloolistes, ammuse auraga linnajagudes. Sest üks ole muistsed linnad ja iidset majad nagu häid ning halvemaid aegu läbi elanud inimesed, kelle elukogemusest meil nii mõndagi õppida oleks, kui me seda vaid tahame. Kuid nii nagu elatunud inimesed vajaksid ka ajaloolised linnad tunduvalt enam tähelepanu, toetust, kaitset ja mõistmist.

Mõned põhjused, miks peaks pöörama suuremat tähelepanu ajaloolistele linnaosadele:

Päev-päevalt enam saab selgemaks, et lähitulevikus keskendub valdav osa ehitustegevusest juba olemasolevate hoonete ümberehitusele või uute majade püstitamisele juba ajalooliselt väljakujunenud linnajagudes. Sellest tulenevalt võivad muinsusväärtusega ehitiste uuskujundamisel päästmatult hävida nende hoonete arhitektuurselt omapäraseid ajastulised jooned, sest kaasaegne tehniline ja olmeline nõudestik erineb kunagisest pea täielikult.

Ometi, ja just seetõttu, vajavad nii kohalik linnakeskkond kui ehitustavad hoolikat ning täpset ja asjatundlikku hoidmist. Vastasel juhul suureneb oht jääda igaveseks ilma igasugusest omanäolisusest ja muutuda seoses rahvusvahelise ehitusturu sissetungi ning euro-normatiividega üheülbaliseks standardlinnaks.

Hästisäilinud, ajaloolise välis- ja sisekeskkonnaga majad muutuvad üha tähtsamateks seoses turismi pideva arenguga. Nende majade korrasoleku järgi kujundavad mujalt tulnud hinnangu kohalikest omapärast, paikkondsest kultuurist. Hästisäilinud ilmekas linn üheskoos vastava ajajärgu miljööga jääb turismiobjektide kogumina ülimalt atraktiivseks ja ligimeelitavaks.

Paraku pole ehitustraditsioone võimalik säilitada ainult ehitiste rangelt määratletud säilitamisega. Pöördumatult paratamatu on kaasaegsete elementide lisandumine olemasolevatele hoonetele, mõnedel lootusetutel juhtumitel aga ka vanade hoonete täielik asendamine uutega. Ent kindlasti tuleb kinni pidada sellest, et nii üksikosade kui üldise tervikuna peavad kõikvõimalikud asendused vastama nii kvaliteedilt, väljanägemiselt, kui traditsioonilt neile püsivaile väärtustele linnapildis, mida Kuressaare Linnaatlas üritab esile tõsta, kui meie kodulinnale ainuolemuslikke.

Ehkki see tundub keeruline, oleme me koostajatena kohustatud andma hinnanguid ja tegema otsuseid selle kohta, mis Kuressaares on igal juhul säilitamist väärt. Loodame, et atlas suudab elanikke abistada vaatama selge pilguga tänasesse linnapilti ning tegema õigeid järeldusi ja otsuseid, et tulevikus ei peaks oma lühinägelikkust suhtumist kahetsema.

“Kui nõuame igalt emakeele kõnelejal keele vormide suhtes pieteeti, siis seda enam peaksime nõudma seda õigekeelsust arhitektuuri alal, sest ehitised ei haihtu häälekõlana vaid püsivad aastakümneid ja sajandeid.” (Arhitekt E. J. Kuusik)

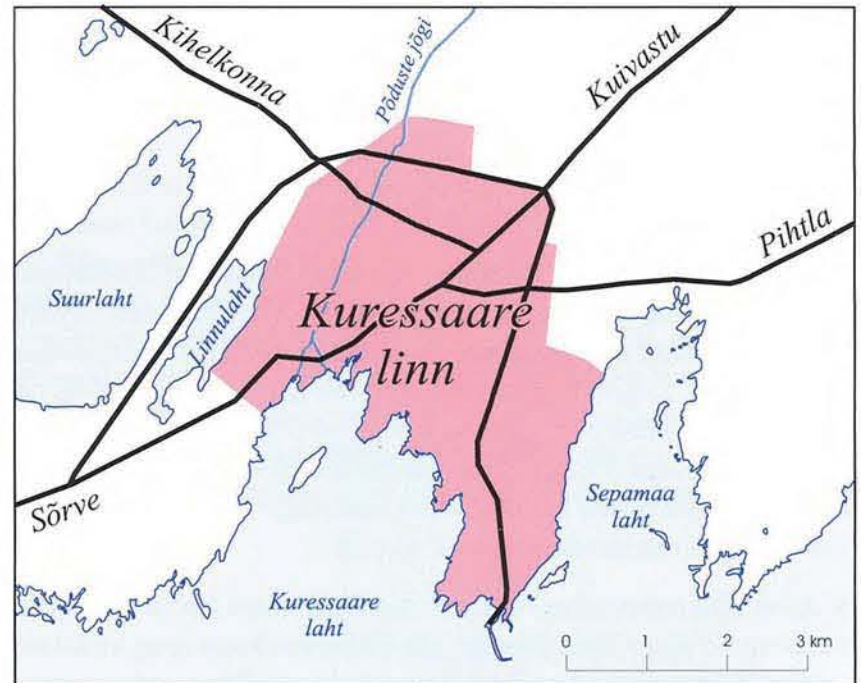
Linn ja maastik

Asend

Kuessaare asub Saaremaa lõunarannikul Kuessaare lahe abajate ääres. Linna levimispiiriks läänes on põhja-lõuna suunas voolav üleujutatava luhaga Põduste jõgi, mis maa aeglase kerkimise järel on eraldunud merest. Jõest lääne pool asuvad Linnulaht ja Suurlaht, mis olid enne samuti mere osad. Linnulaht on lindude pesitsemisalana looduskaitse all. Suurlahes on ravimuda leiukoht. Kogu ala on madal ja vesine ning läbi aegade olnud ehitisteta. Mitmed seni käibel olevad kohanimed viitavad sellele, et piirkonna kõrgemad kohad olid kunagi saared.

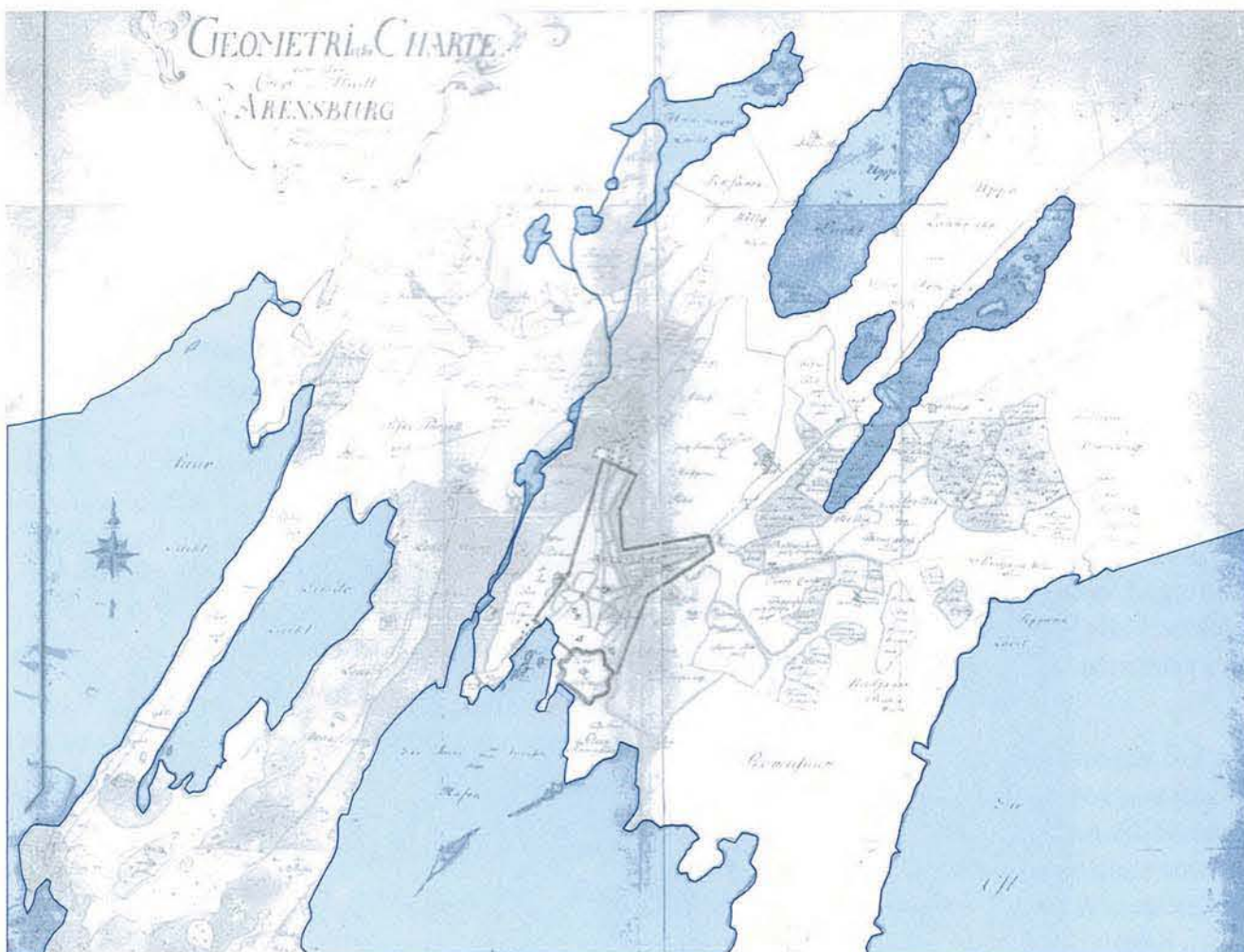
Kuigi linna põhja- ja idapoolne osa on kõrgem, on ala kuni käesoleva sajandi alguseni olnud hoonestamata. See maa ei kuulunud pikka aega linnale. Tänapäeval on Kuessaare neis suundades jõudsalt kasvanud. Linnaehituse piiriks idas jääb lennukivide, põhjas Kaarma vallale kuuluvad maad.

Kuessaare planeerimisstruktuuri ja arhitektuurset ilmet on mõjutanud kohalikud majanduslik-geograafilised tingimused nagu teedevõrk, veekogud, reljeef, pinnase omadused, taimkate.

Linna ümbruse ja põhiteede skeem.

Esimene ühendustee Kuessaare ja Saaremaa läänepoolse osa vahel oli oletatavalt Kihelkonna maantee, mis väljus linnast üle Põduste jõe Kihelkonna suunas. Praegune linna ühendustee Sõrve poolsaarega läbi Nasva küla tekkis alles 18. saj. Kuivastu maantee – ühendustee Saaremaa põhjapoolse osa ja mandriga – muutus Kuessaarest väljuvaks peateeks hiljemalt 17. saj.

Kuessaare linna ümbruse plaan 1790. a. Kunagised veekogud ja märgalad on koloreeritud.

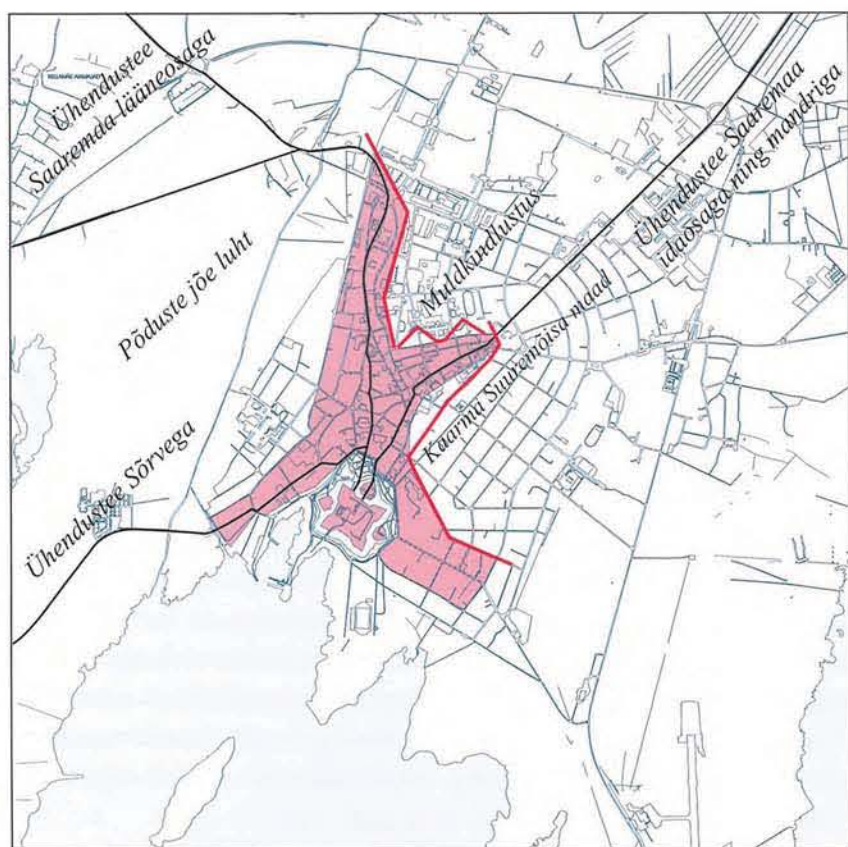
Vaade linnale merelt.
Foto 1998. a.

Reljeef

Kuressaare asub merest kerkinud tasasel rannikumadalikul keskmise kõrgusega 4-6 meetrit merepinnast. Maa tõusmine jätkub vähehaaval praegugi, 2-3 mm aastas. Mere taandumine on loetav vanadelt linnaplaanidelt ja selgelt nähtav mererannas.

Linna põhja ja kirdepiiril esinevad madalad kõrgendikud, kuid needki on sedavõrd lamedad, et ei too pinnavormi suuremat vaheldust. Kuressaare lähem ümbrus on peaaegu laudtasane ja lage – suurte lahtedega madalik.

Geodeetilist kaarti jälgides ilmneb, et topograafia ei ole oluliselt mõjutanud linna arengut ega tänavavõrgu kujunemist. Tänavad ei ole tekkinud ega edasi arenenud arvestades soodsamaid maastikulisi tingimusi. Reljeefil on küll osa linna kujunemisel, kuid see ei olnud ainus ja määrav tegur. Linna kujunemine on pigem sõltunud maaomanduslikest ja poliitilistest tingimustest.

Linna arengu piiranguid illustreeriv plaan. M 1: 25 000.

Linna arengut on kuni 20. saj. alg-aastateni piiranud lõunast meri, läänest madal Põduste jõe luht, põhja poolt muldkindlustused ja idast Kaarma-Suuremõisa maad.

Plaan, mis näitab rannajoone muutumist. Veepiiri nihkumine on tingitud korduvalt Tori abajas sadamakohtade muutumisest.

Vaade Kuressaarele Roomassaare poolt. J. K. E. von Ungern-Sternbergi gravüür 1826. a.

Siluett

Linna siluett ei ole arhitektuurselt vaheldusrikas. Kaugvaateid varjab mets või võsa. Linna asukoht mereäärsel tasandikul ei võimalda luua kontraste ning kontuure. Veel 19. sajandil oli linna vaade mere poolt tunduvalt väljendusrikkam – kindluse vallidel ja nende ümber ei kasvanud kõrgeid puid. Merelt avanes suurepärase pilt linnusele ja seda piiravale muldkindlustuste võõndile. Linna kirikute tornid ning tuulikud olid vertikaalseks vastukaaluks kindluse ja linnahoonestuse horisontaalselt kulgevale massiivile. Meelde jääva mulje kujundasid kõrged punased kivistused oma valgeks lubjatud harjadega, rohke roheluse rüpes.

Vaateid linnale ümbritsevatelt maanteedelt aitaks parandada ja ilmestada oskuslik haljasmassiivide kujundus.

Vaade Kuressaarele Roomassaare poolt. Foto 1998. a.

Tüüpiline linnaäärne rannikumadalik kadakate ja mändidega. Foto 1998. a.

Haljastus

Kuressaare ümbruse looduslik keskkond on vaheldusrikas. Mereline kliima – pikk soe sügis, pehme talv, hiline jahe kevad, tugevad tuuled ja merevee suhteliselt kõrgem temperatuur – mõjutavad taimkatet.

Linna lähipiirkonnas asuvad kaks looduskaitse all olevat tammikut. Sõrve suunduva maantee ääres on Looe ja Kuressaarest põhja pool Kudjape tammik. Linna ümbruses leidub segalehtmetsi, männikuid, kadastikke, rohkesti mitmekesise rannataimestikuga kaetud luhti.

Vanadelt kaartidelt on näha, et linna ümbrus on olnud metsavaene. Maakasutus oli siis nii intensiivne, et mets ei leidnud isekülviks kasvupinda. Linna ümbritsesid põhiliselt põllud, heinamaad, karjamaad.

Kuressaare suurimaks iluks on 19. sajandi keskel rajatud linna-park, mida piiravad hobukastanialleed. Hobukastan on terves pargis enim esinev ilupuu. Teistest puudest on linnas levinumad paplid, poopuud, jalakad, vahtrad, pärnad, tammed, arukased ja remmelgad. Ilupõõsaina esinevad sirel, jasmiin, magesõstar, must leeder, kuslapuu ning lodjapuu.

Lõunamaiste ilupuude kultiveerimiseks on Kuressaares pehme talve tõttu häid eeldusi. Juba aastakümneid tagasi on siin püütud kasvatada soojemast kliimast pärinevaid puid. Kuressaares kasvab haruldasi liike nagu pöök, lehis, valge akaatsia, äädikapuu, hall nulg, must mänd, kreeka päklikpuu ja valge mooruspuu.

Põlispuud kasvavad majade ja tänavapiirile rajatud piirdeaia vahel. Pärna 43. Foto 1996. a.

Hekk ja elupuud kujundavad eramu esist iluaeda. Ristiku 12. Foto 1996. a.

Paekiviaedade taustal mõjuvad kaunilt üha haruldasemaks muutuvad õitsvad leedripõõsad. Vaade Raua tänavalt Lossi tänavale. Foto 1937. a.

Vanalinnas kasvavad põlispuud hoovides. Tolli 4, 4a hoov. Foto 1998. a.

Linna erinevates osades on välja kujunenud erisugused haljastustraditsioonid. Vanalinnas, kus hoonestus on tänavapiiril, paikneb haljastus kruntidel. Põlispuud on oma õitsemise ajal kõrgetele paekivitaradele ilusaks dekoratsiooniks, luues meeleolu tänavapilti. Tänapäeval on hävinenud hoonete asemele kasvanud puid-põõsaid.

19.-20. sajandi vahetusel kujunenud linnaosades paikneb hoonestus paar meetrit tänavajoonest eemal. Seal kasvavad majade ees suured puud ja vabakujulised hekid. Lopsakas roheline krundid mõjuvad parkidena. Kohati on selle linnaosa haljastus siiski hooletusse jäänud.

20. sajandi keskel tekkinud uuemates eramurajoonides asuvad hooned tänavast kaugemal. Siin on majade ette rajatud iluaiad, mida tänava poolt piiravad hekid. Tüüpiline on maja seinale või tugivõrele toetuv ronitaim, haruldane ilupuu või põõsas ja lillepeenrad. Kõrgeid puid ei ole tavaks majade lähedale istutada, need varjavad päikest. Elumaja taga on hästihooldatud puu- ja köögiviljaaiad. Selle piirkonna hekid on kasvanud tihti liiga kõrgeks ja vajaksid piiramist või sootuks uuendamist.

Kuressaare on just tänu eramukruntide rohkele rohelusele väga looduslähedane linn. Ent see haljastus vajaks asjatundlikku korrastamist, kujundamist ja uuendamist.

Geoloogia

Linna geoloogiline ehitus on tulem ürgsetest protsessidest. Aguaegkonnas (ca 1700 MA) kujunes siin riia rabakivi massiivi idaserv, mis praegu on 550 m sügavusel. Rahutu iseloomuga servaala on tugevalt mõjutanud ka katvate settekivimite struktuurset plaani, soodustades lõhesüsteemide teket. Viimased omakorda on aidanud kaasa mandrijää lammutavale ja säilitavale toimele. Maapinnal avanevad linna piires ülem-Siluri vanusega (ca 413 MA) Kuressaare lademe lubjakivid ja merglid, mida katab 0-11 m paksune kvaternaarse setete kiht.

Kuressaare lademe kuni 11 m paksuse ülemise osa moodustab muguljas savikas lubjakivi, milles on õhukesi mergli ja ka tugeva tumehalli detriitse lubjakivi vahekihte. Kihtide avamus jääb linna idaossa kõrgema aluspõhja reljeefiga alale, kus ehitiste vundamendiauku kaevates võib sattuda otse fossiilide "leiukohale". Mõni taolistest kaevistest vääriks säilitamist kui lehekülg ürglooduse raamatust.

Lademe alumise osa moodustab Tahula kihtide ligi 10 m paksune merglikompleks, mis paljandub madala veeseisuga Suursilla juures Põduste jõe põhjas.

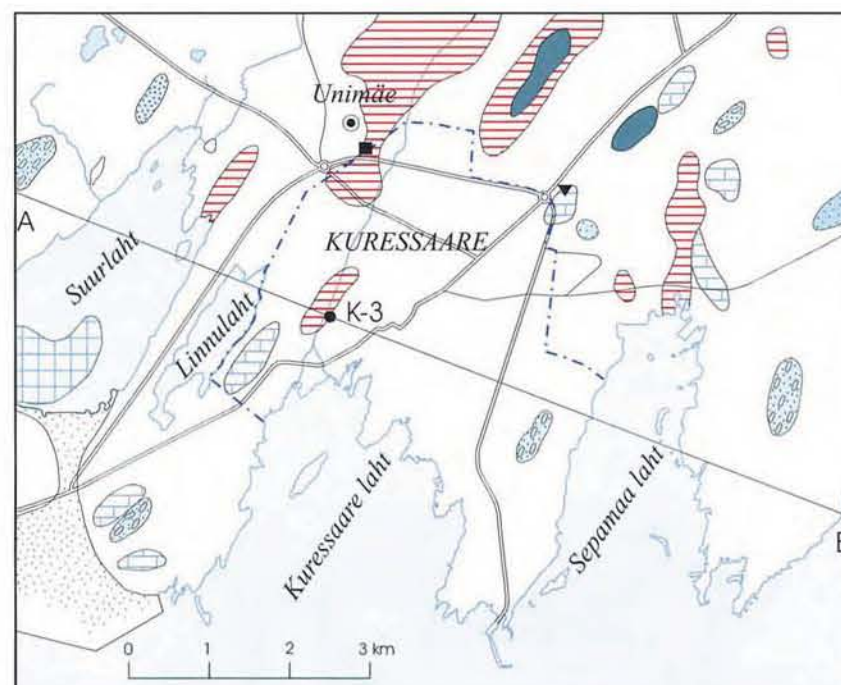
Merelahtedest kujunenud järvedes aga levivad noored kaasaegsed setted – ravimudad. Kuressaare kesklinnast vaevalt 3 km lääne pool paikneb Suurlaht, mille lõunaosas asub riikliku tähtsusega ravimuda leiukoht. Just ravimuda kasutuselevõtt möödunud sajandil määras Kuressaare kui kuurortlinna arengu paljudeks aastateks.

Kuressaare linna veevarustus rajaneb põhjavee kasutamisele. Linna ühisveehaare asub 6 km Kuressaarest lääne pool. Tõlli veehaare rahuldab lähema 20 aasta jooksul täielikult linna vajadused. Kaasaegne puhastusjaam ja reservveehaare asuvad vahetult linnapiiri taga Unimäel.

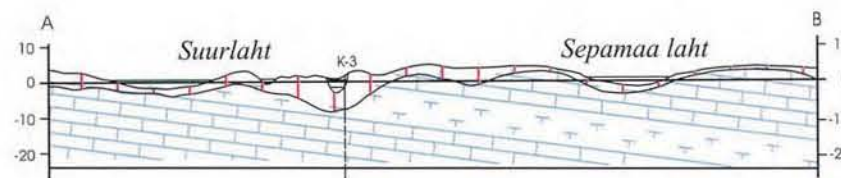
Ehituseks sobivat paekivi linna piires ei leidu. 3 km kaugusel linnast ida pool paiknevate Muratsi paemurdude detriitset lubjakivi on küll sajandivahetusel kasutatud tehnoloogilise kivina, kuid ehitamiseks jäävad kihid õhukeseks. Sobilikum paksusega seinakivi võib leida mitmel pool vanades paemurdudes 8-10 km raadiuses ümber linna. Mõndagi neist on linnaski kasutatud, kuid Kaarma dolomiidil pole juba sajandeid kvaliteedinäitajate poolst võistlejaid. Veendumaks selles tarvitseb vaadelda Kuressaare linnuse ehitust ja raietöid. Samast kivist on pea kõik muugi kaunis, mis linnas paekivist on loodud. Lähiminevikus on tarvitatud ka Selgase ja Tagavere dolomiiti.

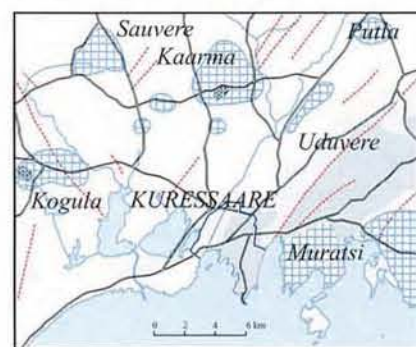
Paljude vanalinna hoonete kujundamiseks on kasutatud dolomiidist valmistatud detaile.
Foto 1998. a.

Kuressaare linna lääneosa paikneb pehme mergli avamusel, mis on olnud oluliseks teguriks aluspõhja reljeefi ning merelahtede kujunemisel. Ehituseks tunduvalt sobilikum idaossa asub kõval paekõrgendikul.

Läbilõige A-B

Leppemärgid

- Kudjape kihid
- Tahula kihid
- Paekivi levikuala
- Tegutsevad paekivikarjäärid
- Tektooniline rike
- Linna piir

Leppemärgid

- Turvas
- Kruus ja liiv
- Liiv
- Savi
- Saviliiv moreen
- Siluri lubjakivi
- Siluri merglid
- Ravimuda leiukoht
- Sügav puurauk
- Stratotüüpne paljand
- Unimäe veepuhastusjaam
- Linna reservveehaare
- Läbilõike joon
- Linna piir

Ehituseks sobilikku paekivi võib leida Kuressaarest ka mõne kilomeetri kauguselt, kuid eelistus on tehtud pea alati suurepärase ehitus- ja raidkivi, Kaarma dolomiidi kasuks.

Linnaehituse areng

Kuressaare (Arensburg) asula tekke ajendiks peetakse üldtunnustatult 14. saj. keskel rajatud Saare-Lääne piiskopi linnust. Asulat ennast on esmakordselt mainitud 1424. aastal. On arvatud, et enne linnuse rajamist asetses Kuressaare kohal muinasaegne eestlaste asula või kaubitsemiskohaga sadam.

Ei ole täpselt teada, kus paiknes asula esialgne tuumik. Vanimatele linnaplaanidele ja vähestele arheoloogiaandmetele tuginedes, võib oletada, et see paiknes Pika, Tolli ja Lossi tänavate pargipoolsete kvartalite kohal ja pargi territooriumil, kus asus ka linna vanim teadaolev kirik ja kalmistu. Linn areneski peamiselt mööda Pikka ja Tolli tänavat, mis olid põhilisteks liikumissuundadeks sisemaalt linnusesse ja sadamasse.

Vanimateks turukohtadeks linnas on pakutud Tolli, Suur-Põllu, Väike-Sadama tänavate ristumiskohta nn. Sõrve turgu, samuti Pika, Põik ja Turu tänavate vahelist ala, kui sisemaalt, sadamast ja linnusest tulevate teede ristumiskohta. Esmakordselt on need oletatavad turuplatsid märgistatud Paul von Esseni poolt 1681. a. valmistatud linnaplaanil. Lisaks eelpool nimetatutele on turuna tähistatud ka Tallinna tänava äärne, raekojast linnuse poole jääv plats.

Ettekujutuse toleaeagsest Arensburgist võib saada ühest anonüümsest suljoonisest, kus on kujutatud puitpalissaadi taha peitunud hütte ja kirikut.

Taani aeg (1559-1645)

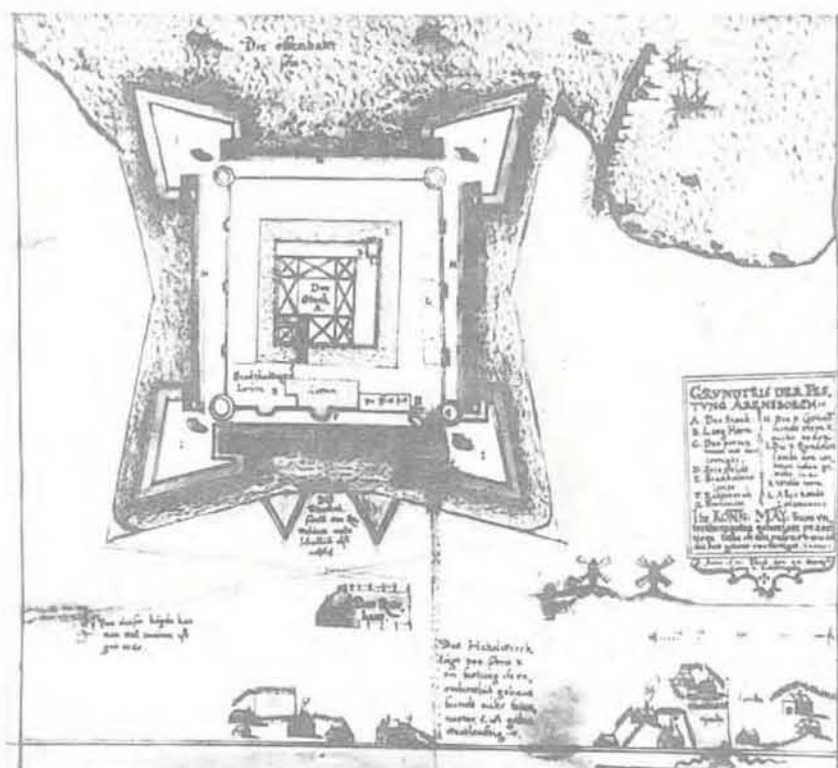
Saaremaa ajaloos kujunes pöördeliseks 1558. a. alanud Liivi sõda. Saare-Lääne piiskop müüs oma valdused Taani kuningas Frederik II-le, kes andis need edasi vennapoeg hertsog Magnusele. Alates 1564. aastast oli terve Saaremaa taanlaste võimupiirkonnas. Kuressaare kujunes kogu Saaremaa administratiivseks keskuseks.

Liivi sõja ajal ja pärast seda arenes linn märgatavalt. Sõjaaegne põgenikevool tõi mandrilt jõukaid kaupmehi ja käsitöölisi. Hertsog Magnus hankis linnale mitmeid soodustusi ja eesõigusi kaubanduse alal. 1563. a. sai Kuressaare Riia linnaõiguse.

Valdav oli puithoonestus – veel 1681. a. linnaplaanil on märgitud vaid üksikud kivimajad. Kuressaare hoonestus pidi 17. saj. tõesti hõredalt asetsema, sest juba 1681. aastal paiknes linn territooriumil, mis jäi muutumatuks 18. saj. lõpuni. Asustus oli 17. saj. haaranud enda alla praeguse vanalinna ala Suur-Sadama tänavast Kitsa tänavani ja linnusest kuni Garnisoni tänavani kirdes ning Pika tänava lõpuni põhjas. Kui 1612. a. põles maha vana puukirik, mis asus Tolli tänava alguses, anti uus krunt kogudusele praeguse Laurentiuse kiriku kohale.

17. saj. I poolel rajati Kuressaare linna kirdepiirile, Kihelkonnale ja mandrile viiva tee vahele välikindlustus, mis on selgesti loetav 1681. a. linnaplaanil. Plaani selgituses nimetatakse seda Taani ajal rajatuks. Tõkkeehitise pikkuseks oli 320 m. Selle kaks bastioni-kujulist saki oli suunatud põhja. Nimetatud kaitseehitis on linnaplaanidel märgitud 19. saj. lõpuni, mil see juba oluliselt piiras linna arengut põhja suunas.

1641. aasta kaardil on näidatud ka sadamasilla asukoht linnusest loodes abaja kaldal.

G. von Schwengelni poolt 1641. a. valmistatud linnuse plaanil märgitakse linna kohta, et "300 sammu kaugusel linnusest asuv alev on ebakorrapäraselt ehitatud, on ainult tulepesa ning laialivalgus".

Rootsi aeg (1645-1710)

Vastavalt Rootsi ja Taani vahel sõlmitud Brömsebro rahulepingule läks Saaremaa 1645. a. Rootsi riigi valdusse. Kuressaare kindlus säilitas oma sõjalised funktsioonid. Seetõttu jätkati kaitseliinide ehitust ja moderniseerimist.

1648. a. läänistas Rootsi kuninganna Kristiina Kuressaare linna ja kindluse koos kuue läänepoolse kihelkonna riigimõisaga krahv Magnus Gabriel De la Gardie. De la Gardie olid energilised majandusmehed, mistõttu Kuressaare elu hakkas jõudsalt ülespoole liikuma. Linnale läänistati Tiirimetsa mõis ja 12 adramaad Lõmalast, et parandada linna olukorda peale 1652. aasta tulekahju. Vastutasuks nõudis De la Gardie kaalukoja ja raekoja ehitamist. Linna majandusliku taseme tõstmiseks soovitas krahv ehitada tellise- ja lubjaahju, vesiveski ning asutada raehoonesse veinikeldri.

Intensiivistus kaubanduselu. Kuressaare sadamasse saabus aastatel 1646-50 üle 30 laeva välismaalt ning umbes 60-70 alust Saaremaalt ja Kuramaalt. Kuressaarel oli väikese linna kohta suur laevastik – 3 suurt laeva ja hulk väiksemaid aluseid. Sadama lähedale rajati 1663. a. kivist ait. Ühenduse parandamiseks sisemaaga tehti raele korraldus seada korda lagunenu Suursild.

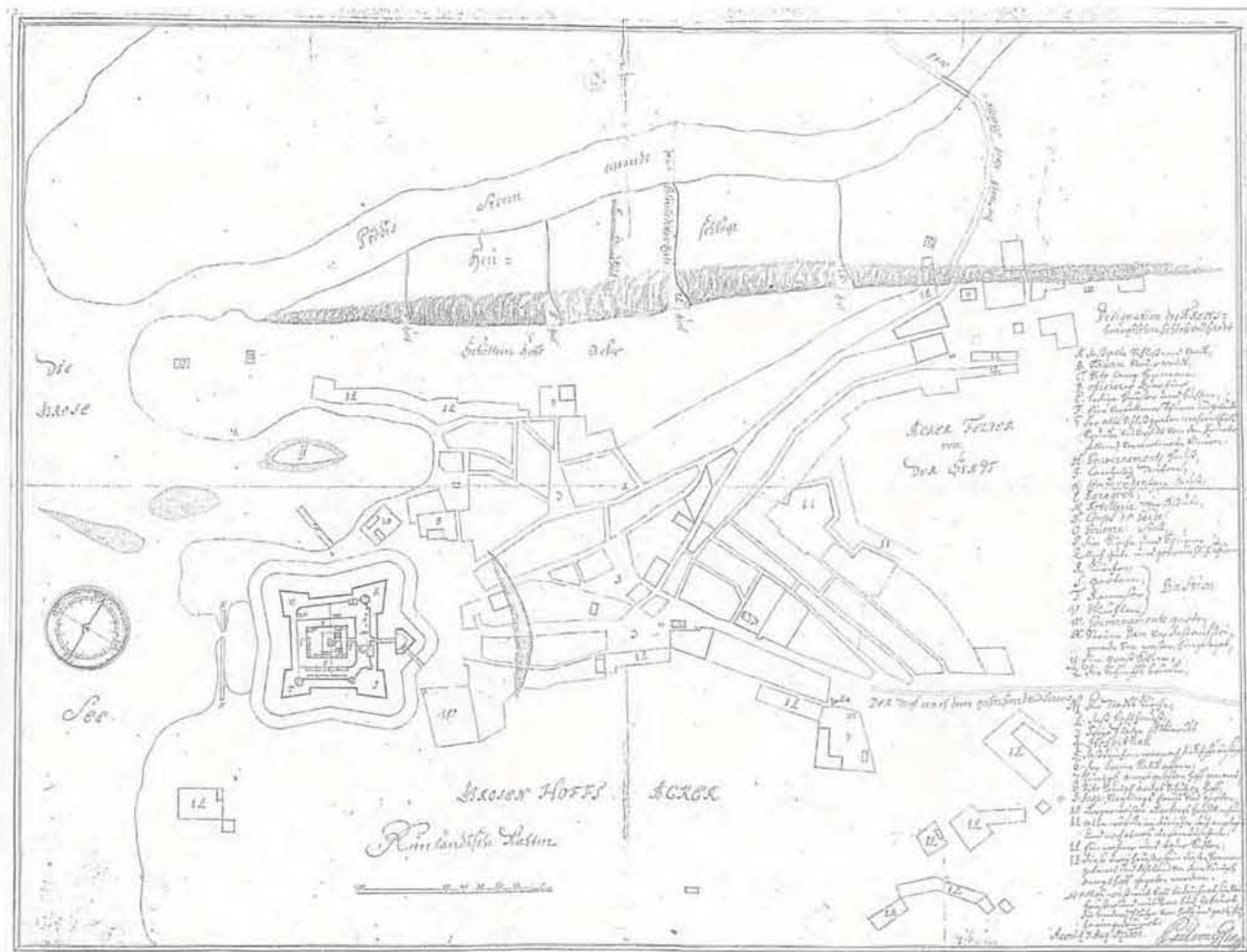
M. G. De la Gardie soovis Kuressaare linnuse muuta krahvkonna luksuslikuks lossiks. N. Tessini poolt 1652. a. teostatud Kuressaare kindluse ja linna moderniseerimise plaan tõstab esile linna ja linnuse ühtsust kui uut kompositsioonilist vormi. Selles kavandis on ette nähtud Kuressaare ümberplaneerimine täisnurkselt lõikuvate tänavate võrguga linnaks, mida pidi piirama poolringikujuline kindlustusvöönd koos bastionidega.

1654. a. loobus kuninganna Kristiina troonist, muutes Saaremaa isiklikuks tulundusmaaks. 17. saj. lõpukümnendid tõid Kuressaarele majandusliku ja kaubandusliku mõõna. Viljaikalduse tõttu langes sadama käive, olukorda mõjutas ka veetaseme pidev alanemine.

Põhjasõja käigus sai Kuressaarele saatuslikuks 1710. aasta märtsikuu. Venelased, kes piirasid tulutult kindlust, panid linna 4. märtsil põlema. Lisaks tabas saart sama aasta kevadel mandrilt Saaremaale levinud katk. 1710.-11. a. talvel oli Kuressaare elanikkonnast elus vaid 11 linnakodanikku, 400 sauniku perekonnast jäi alles 60.

Hea ülevaate linna arengust annab P. von Esseni poolt 1681. a. valmistatud Kuressaare linnaplaan. See on kõige varasem tervet linna haarav joonis. 17. saj. lõpuks on linn ja kindlus muutunud üheks linnaehituslikuks tervikuks. Tänavate kulg ja linna struktuur on välja kujunenud ning püsinud põhijoontes muutumatuna tänaseni. Plaanilt nähtub, et linna peatänavaks on praegune Tallinna tänav, millel on kaks väljakut. Tallinna tänava ääres asuvad raekoda, vaekoda ja kirik.

Vene riigi koosseisus (1710-1918)

Pärast Põhjasõda oli linn maha põlenud ja elanike arv kokku kuivanud. Laastatud olid ka linna tagamaad. Uute elanike Kuressaarde meelitamiseks pakuti neile rida soodustusi, millest oli aga vähe abi. Alanud ülesehitustööd takistasid korduvad tulekahjud aastatel 1746, 1748, 1773.

Linna sõjajärgset seisukorda iseloomustab 1747. aasta plaan, millel on märgitud hooned, aiad, krundipiirid ning seletuskirjas ka omaniku elukutse ja nimi. Hoonestus oli kõige tihedam turuplatsi ümbruses, kuhu olid koondunud tähtsamad hooned – raekoda, vaekoda, kool, kroonuasutused, linna kirik. Pika ja Kohtu tänava lõpu kruntide asend on korrapärane. Käänuliste ja kitsaste teedega Põllu ja Sadama tänavate piirkond taastus sõjaeelsel kujul. See oli põhiliselt eestlastest lihtrahva asuala, mis moodustas omaette eeslinna. Siin asusid kaalukoda, palvemaja ja lähim turuplats Sörve turg.

18. saj. keskel rajati linna põhiliselt väikeelamuid, sest mahukate ehitiste püstitamine käis linnaelanikel üle jõu. 1776. a. on hulk endisi majaplatse veel tühjad. Kuressaares oli 53 kivimaja ja 115 puitmaja. Hooned olid enamasti õlg- ja rookatustega. Just puithoonetes nähti tulekahjude põhjustajaid ja 1776. a. nõudis revisjonikomisjon saunikute ümberasustamist linna ümbritseva palissaadtõkke taha. Samal ajal lammutati osaliselt linna ümbritsev pihttara, mis koosnes 8000 süllast palkidest ja mida tuli igal aastal uuendada, sest talvel tarvitasid linnaelanikud tõkke palke kütteks.

18. saj. II poolel taastas linn oma sisemise struktuuri: korrastus tänavatevõrk, tühjad krundid hoonestati või muudeti haljasaladeks. Sajandi lõpukümnenditel mõjus linna arengule väga soodsalt Liivimaa asekuberner Balthasar von Campenhauseni elamasumine Kuressaarde. Tema algatusel teostati rida reforme, mis täielikult muutsid linna ilmet. Sillutati olulisemad tänavad, majaomanikke kohustati süütama õhtuti majade ees laternad rasvaküünlaga. Nõuti kivimajade, eriti aga tulekindlate katuste ehitamist ning hoonete rajamist tänavajoonele. Linna tänavatele anti nimed, mis esmakordselt märgiti linnaplaanile 1786. a. Intensiivistus kultuurielu.

Kodanikelamute kõrval kerkisid tol perioodil ka mitmed administratiiv- ja ühiskondlikud hooned: sõjaväehitiste kompleks kindluse hoovil (1788-93), kohtumaja (1789), apostliku õigeusu kirik (1790) jmt.

Lossi tänava vaade, paremal keskel Lööne mõisa koda. Enamik Kuressaare vanematest arhitektuurselt silmapaistvatest kivielamutest pärineb 18. saj. lõpukümnetest. Foto 20. saj. algusest.

Mandriile viiva maantee äärde, linna piirile, rajati 1780. a. uus kalmistu. Saaremaa nekropoliks nimetatud Kudjape kalmistule on maetud mitmeid silmapaistvaid kultuuri- ja poliitikategelasi, meremehi jt. Tuntumatest võiks nimetada J. W. L. von Lucet, S. Sterni, J. B. Holzmayerit, M. Körberit. Kudjape kalmistul asub rida silmapaistvaid klassitsistlikus stiilis hauamonumente, suurte kiviplatidega kaetud krüpthaudu ja suurepäraseid sepiseid kohalikest meistritelt. 1848. a. ehitati praegusesse kalmistuvärvasse kaks klassitsistlikus stiilis templikujulist hauakabelit. Foto 1998. a.

Gravüür 19. saj. alguse Kuressaarest, esiplaanil Suursild.

Põduste jõe suudmes asuva Tori linnaosa planeering pärineb 1794. aastast. Vastavalt ajastu planeerimispõhimõtetele jagati Tori reegliparasteks väikesteks kruntideks, mis jäid kahe tänava (Mere ja Lootsi) vahele. Tori eeslinn oli veel 19. saj. Kuressaarest osaliselt eraldatud maasse ulatava abajaga, millele oli rajatud läbipääsutee. Eeslinna asukad olid meremehed – kalurid, lootsid ja kaptenid, paljud neist olid Põhjasõja-aegsete Rootsi sõjavangide järeltulijad.

Lõplikult kujunes Kuressaare vanalinn välja 18. saj. lõpul ja 19. saj. algul. Surutuna linnlähedaste mõisamaade vahele, arenes linn tagamaadega ühendavate teede suunas põhja ja kirdesse. Kuressaares oli 1819. a. 192 eramaja (90 kivist ja 102 puidust) ning 15 ühiskondlikku hoonet.

Tori erineb kardinaalselt Põllu eeslinnast, mille tänavatevõrk on eba-korrapärane ja kodarjas. Algse hoonestuse moodustasid regulaarsete tänavate suhtes vabalt paiknevad üksikud roogkatusega kalurimajad. Tori linnaosa ja Suur-Põllu tänav. Fotod 20. saj. algusest.

Linna uus arenguetapp algas Suurlahe muda raviomaduste avastamisel 19. saj. algul. Doktor G. E. Normanni õhutusel ehitas puusepp J. Weise 1840. a. esimese mudaravila mere äärde, kust see toodi üle 1858. a. Pargi tänavale rajatud hoonesse. Kuressaare tõusis kiiresti ülevenemaalise tähtsusega kuurordiks. Linna majanduselu elavnes, elanikkond kasvas. Senisest enam hakati tähelepanu pöörama linna välisilmele. 1861. a. alustati kindluse ja linna vahelisele vabale maatükile linnaparki rajamist.

Asutati kaks uut mudaravilat – Roomassaare ja Uus mudaravila. Suvitajate jaoks ehitati mitu võõrastemaja ja hulk pansione. Kuurordiga seotud hooned paiknesid enamikus linna lõunaosas, lossipargis ning mere läheduses.

Linna pindala on sajandeid püsinud muutumatuna. 19. saj. lõpul rajati endisele karjamaale linna idaosas Uus tänav. Kuid sellega oli linna territoorium ammendatud, edasi algasid Saaremaa Rüütelkonnale kuuluva Kaarma-Suuremõisa maavaldused. 20. saj. esimestel aastakümnetel trasseeriti sinna praegused Pärna ja Transvaali tänavad.

Sajandivahetusel arenes Kuressaare 1892.-94. a. rajatud Roomassaare sadama suunas. Kujunesid Uus- ja Vana-Roomassaare tänavad. 20. saj. alguses Riias trükitud Kuressaare plaanil on näha ka linna läänepiiril asuv Aia tänav, mis oli hoonestamata. Täis oli ehitatud Veski tänava äär, mille puitarhitektuur omab ühiseid jooni mereäärse kuurordiarhitektuuriga.

19. saj. lõpul kaotas Kuressaare oma tähtsuse väljaveosadamana, tööstusettevõtteid oli vähe: 1857. a. rajatud Wildenbergi nahaparkimistöökoda, lukussepa- ja mehaanikatöökoda Marienthalis ning Schmidt'i auruveski.

1862. a. linnaplaanil on Kuressaare jäänud endistesse piiridesse, tõusnud on vaid hoonestustihedus. Kaardil näeme linnaparki, mis orgaaniliselt ühendab linna linnusega. Plaanidele on märgitud tänavanimed – 17 tänavat ja üks turuplats. Plaanil tähistatud J. Weise mudaravila juurest viib tamm üle abaja sadamasildade juurde ning sealt pääseb lühemat teed pidi ka Tori eeslinna.

Saksa okupatsiooni ajal 1917.-18. a. rajati raudtee, mille üks haru ühendas Roomassaare sadamat linnaga. Foto 1920. a.-test.

Eesti Vabariik (1918-1940)

Pidev maapuuduse probleem, mis hoidis Kuressaare pindala sajandeid samades piirides, lahenes Eesti iseseisvumisel. Vastavalt maaseadusele võõrandati Kuressaare linna piiravate Mullutu, Kudjape, Kaarma-Suuremõisa, Kellamäe, Kaarma, Muratsi ja Randvere mõisate maad. Linnal tekkis võimalus laieneda.

Linna territoorium oli vaadeldaval perioodil 1336,8 ha. Sisuliselt jäi juba linna piiridesse maa-ala linna idapiiril, mis administratiivselt kuulus Kaarma-Suurvalla koosseisu. Teiseks linnale huvipakkuvaks piirkonnaks oli Suurlaht, kuna sealt saadav tervise-muda oli vajalik kuurortlinna arenguks. 1929. a. liideti linnga 618,12 suurune ala, sealhulgas Põllu alev ja Suurlaht. Linna elanikkond suurenes 765 Kaarma-Suurvalla elaniku võrra. 1934.a. kasvas linna territoorium maavalitsuselt üle võetud Kuressaare kindluse arvel.

Linnale juurde tulnud Põllu alevi maa-ala kohta koostas arhitekt Elmar Lohk 1934. a. esialgse planeerimise kava. Planeeritavaks piirkonnaks oli Uue, Pärna ja Transvaali tänavate ala, Püha ja Orissaare maantee vaheline maa ning taaniaegsest välikindlustusest kirdesse jääv osa. Vaadeldav projekt realiseerus üldjoontes väikeste muudatustega, olles aluseks väikeelamute rajooni arengule. Kehvema rahva elamurajoon kasvas endisele Suuremõisa põllule Tallinna tänava ja Vallimaa tänava vahele. Linnaga liidetud alast hakati krunte jagama 1936. a.

Kuressaare merepoolne osa kuulutati suvituspiirkonnaks, sinna keelati tööstushoonete rajamine. Need ehitati peamiselt linna põhja- ja idaossa. Linnavolikogu ehitusmääruse muutuse kohaselt keelati alates 1925. a. kesklinna puit- ning segaehitiste rajamine.

Perioodi iseloomustab eelkõige sotsiaalehitiste rajamine: ametikooli õppetöökodade hoone Kohtu tänaval, maakonna haigla Aia tänaval, algkooli hoone Garnisoni tänaval. Nimetatud hoonete arhitektuur oli igati kaasaegne, väljendades ajastu uute arhitektuuristiilide – funktsionalismi ja hilisema esindustraditsionalismi mõjusid.

Tänu mõisamaade riigistamisele tekkis linnal võimalus äärelinna krunte soodsalt välja rentida, mis aitas kaasa aedlinliku eluviisi arengule. 1920.-30. aastatel kujunes Eestis välja uus “kodu” mõiste, mis kätkes endas ühe-kahe korteriga äärelinna “oma maja”, roheline uppuval krundil. Sellist ideoloogiat arendati edasi ka nõukogude perioodil, kuigi juba täpselt normeeritud tingimustel – tüüpprojektide rakendamine kindla suuruse ja planeeringuga kruntidel.

Sõja ajal hävinud hoonete varemed Tallinna tänaval. Foto 1944. a.

Vabadussõja monumendi avamine 29. juulil 1928. a. Autor A. Adamson skulptuuri ees.

Endine Kuivastu maantee, nüüd Tallinna tänav. Vasakul teeservas Ruubi pood. Foto 1920. a-test.

II maailmasõda (1940-1944)

Kuigi II maailmasõja ajal ehitustegevus linnas täielikult soikus, muutsid sõjapurustused Kuressaare tänavapilti märgatavalt. 1941. ja 1944. aasta sügisel oli lahingutegevuse käigus täielikult hävinud 4 koolimaja, 29 elumaja, 7 tootmis- ja ühiskondlikku hoonet ning 38 kõrvalhoonet, osaliselt purustati kõik kolm Põduste jõe silda. Linnapildist kadusid esinduslik Roomassaare mudaravila, Mühlemanni tuuleveski ja rannahoone, osa purustatud hooneid (end. gümnaasium, politseivalitsus, elektriijaam jmt.) said hilisema taastamise käigus hoopis teistsuguse välimuse.

Kõige rohkem sai kannatada Tallinna tänava alguse hoonestus. Algselt paiknesid majad mõlemal pool tänavat üksteise kõrval. Linna hõivamisel Punaarmee poolt 1944. aasta sügisel põlesid mitmed kesklinna majad maha, täielikult hävisid kaks esinduslikku kahekordset ühiskondlikku hoonet. Viimaste asemel haigutab tänavapildis praegugi tühimik.

Sõja lõpus algas hoonete intensiivne andmine okupatsioonivägede käsutusse, kes hoolimatute valdajatena tekitasid eriti vanalinnale korvamatut kahju. Sel perioodil ehitasid sõjaväelased Kuressaarde ka esimesed barakk-tüüpi elamud.

Nõukogude periood (1945-1991)

Pärast sõda, mil kogu riigis toimusid ülesehitustööd, koostati linnale aastatel 1957 ja 1961 esialgsed generaalplaanid. Ellu hakati viima 1970. a. "Eesti Projektis" koostatud linna generaalplaani, mille autoriteks olid H. Sepp ja I. Luhthein. Planeerimise põhieesmärgiks oli linna tsonerimine elamu-, puhke- ja tööstusrajoonideks ning uue liiklusskeemi koostamine. Planeerimisprojekt, mis on olnud kuni käesoleva ajani linnaehituse aluseks nägi ette linna territooriumi olulist laiendamist.

Esimesed suurelamud ehitati sõja ajal tühjaks jäänud kruntidele (Tallinna, Uus, Garnisoni, Pikk ja Põik tn.) Need juhuslikult paiknevad suuremahulised hooned on seni harmooniliselt arenenud väikelinnas võõrad. Sel ajal valitsenud vabaplaneeringu põhimõtete alusel rajati suuremad seksioonelamute grupid Smuuli ja Vallimaa tänavate piirkonda. 1984. a. koostati arhitekt I. Raua poolt "Eesti Projektis" esmakordselt terviklik planeerimisprojekt Ida-Niidu suurelamurajooni väljaehitamiseks.

Nõukogude ajal jätkus arhitekt E. Lohu poolt juba varem planeeritud individuaalelamurajooni hoonestamine linna idaosas. Vastavalt ajastu nõuetele ehitati eramaju tüüpprojektide alusel. Aegade jooksul on need piirkonnad muutunud hästi hooldatud haljastusega õdusateks aedlinnaosadeks.

Tööstusrajoon planeeriti linna põhjaossa. Eriti intensiivne tööstuskomplekside ehitamine toimus 1970.-80. aastatel. Enamus Saaremaa suuremate tootmisettevõtetest koondus Kuressaarde. Suuremad kolhoosid planeerisid oma keskused kas linna või selle piirile ("Saare Kalur", Kaarma kolhoos). Kuressaare elanikud moodustasid peaaegu poole kogu saare elanikkonnast. See omakorda tingis vajaduse linna infrastruktuuri arendamiseks. Sel ajal ehitati palju vajalikke ühiskondlikke asutusi nagu koolid, lasteaiad, kaubamaja, kultuurimaja, postkontor, saun, autobussijaam, teeninduskombinaat, haigla juurdeehitis jm. Aina intensiivsemaks muutuva autoliikluse vähendamiseks kesklinnas ehitati ringtee. Ehitusala suuvenes ligi kolm korda. Kuressaare linna arengus oli see üks ehitusmahukamaid perioode.

Ajaloolise arhitektuuripärandi kaitseks kehtestati 1973. a. vanalinna kaitsetsoon. Restaureerimisealase eduka töö eest pälvis Kuressaare 1980. a. Nõukogude Eesti preemia.

Vaade linna põhjapoolsele osale, Tallinna tänavale, mille suunas linn Nõukogude perioodil jõudsalt arenes. Foto 1980. a-test.

Lasteaed "Tuulte Roosi" elamurajoonis. Arhitekt A. Aasmaa. Foto 1980. a-test

Nõukogude perioodil hävisid paljud peremeheta ajaloolised hooned. Foto 1970. a-test.

Eesti Vabariik (alates 1991)

Eesti Vabariigi taasiseseisvumise esimestel aastatel seiskus omandi- ja maareformi tõttu uusehitus linnas. Olulisemaks kui varem muutus olemasolevate hoonete renoveerimine. See tingis ka vajaduse pöörata suuremat tähelepanu ajalooliste linnaosade ehitustraditsioonide säilitamisele. 1996. a. toimus taanlaste kaasabil SAVE süsteemil baseeruv linna hoonete väärtuste hindamine, fotografeerimine ja kaardistamine. Seda tööd jätkab käesolev linnaatlas. Vanalinna arhitektuuriväärtuste säilitamise eesmärgil asutati 1998. a. Kuressaare Vanalinna Sihtasutus.

Linna atraktiivsemaks muutmise eesmärgil on tähtsaimaks ülesandeks seatud Kuressaare kunagise kuurortlinna maine taastamine. Lõpetati reovete I järgu puhastusseadmete ehitus, laiendati Roomassaare sadamat. Koostati puhkeala detailplaneering, mille alusel ehitatakse Tori lahe äärde supelrand ja jahisadam. Piirkonda on planeeritud ehitada jahtklubi, rannakohvikud, hotellid, spordiehitised jm. Kuressaare on taas avanemas merele.

Mereäärne linnaosa "Tuulte Roos". Tüüpelamuprojekti on ilmestatud uute arhitektuursete kujundusvõtetega. Arhitekt A. Aasmaa. Foto 1980. a-test.

Tüüpelamud Tallinna tänaval. Foto 1980. a-test.

Linnaehituse kooslused

Linnaehituse kooslused on valitud eesmärgiga tutvustada Kuresaare väärtuslikke ja erinevaid linnaosi, tänavaid, kvartaleid. Linnaehituse kooslused on jagatud kolme gruppi: *linnamärgid*, *linnamustrid* ja *linnakujundid*.

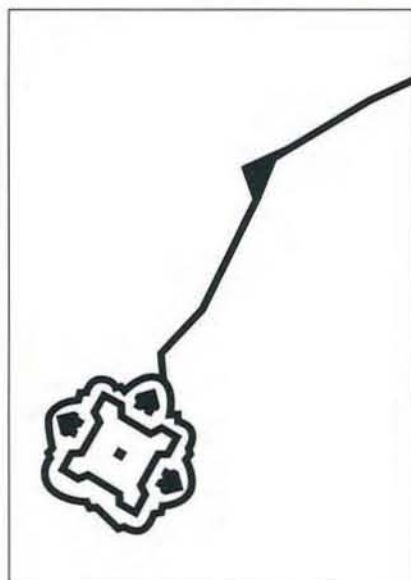
Linnamärk on visuaalselt silmatorkav, arhitektuurselt väärtuslik ning selgelt eristatav kujund linnaplaanil, omades tähtsat kohta linnaelus.

Linnamuster on kindla funktsiooni, ajaloolise tausta, tüüpilise hoonestusviisi ning väljakujunenud plaanistruktuuriga linnaosa.

Linnakujund on tüüpiline, terviklik ja arhitektuurselt väärtuslik linnaruumi osa linnamustris.

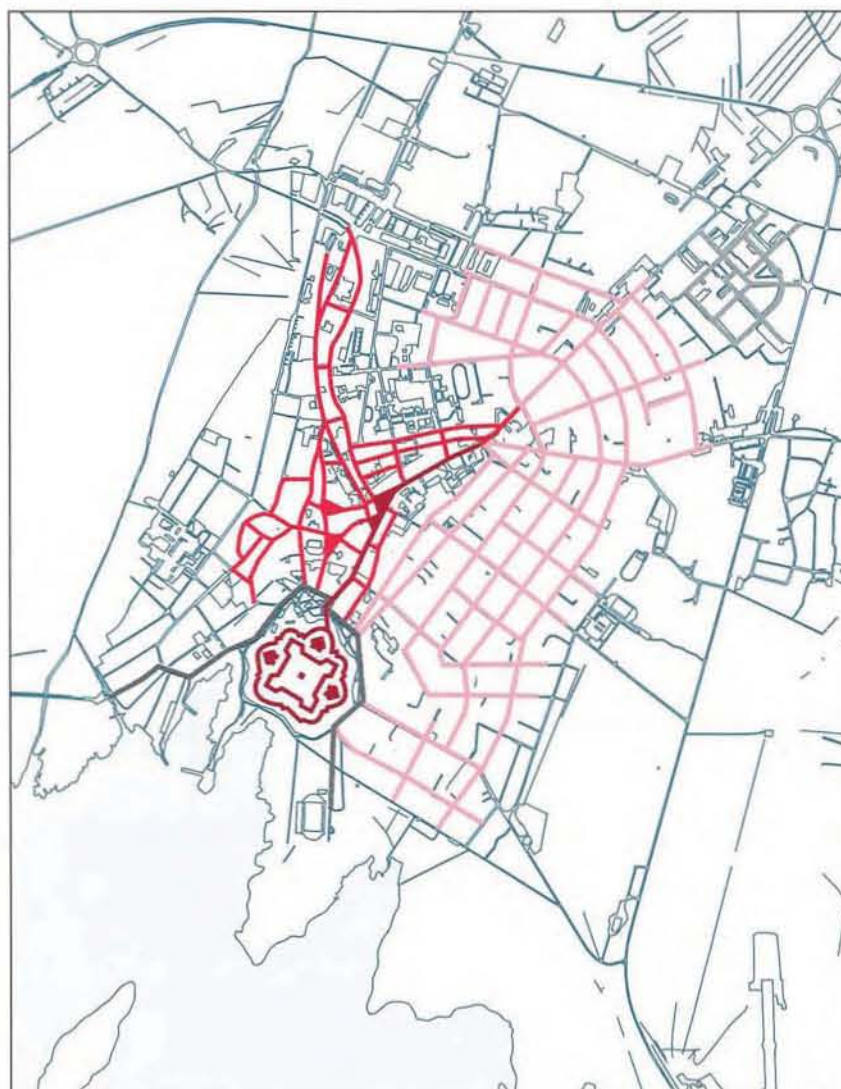
Atlases kirjeldatakse koosluste iseloomulikke jooni, mis vajavad säilitamist ja edasiarendamist, arvestades väljakujunenud traditsioone.

Linnamärgid

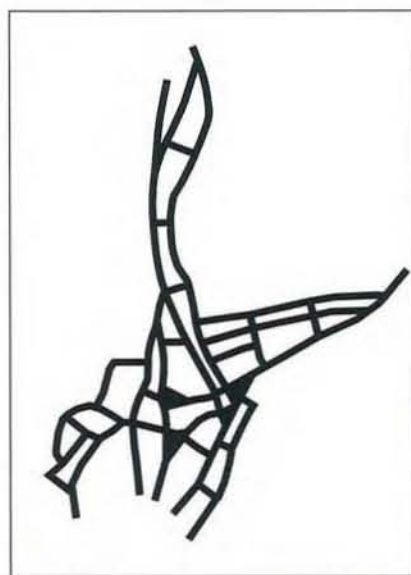
Lossi ja Tallinna tänav,
Keskväljak

Kindlus

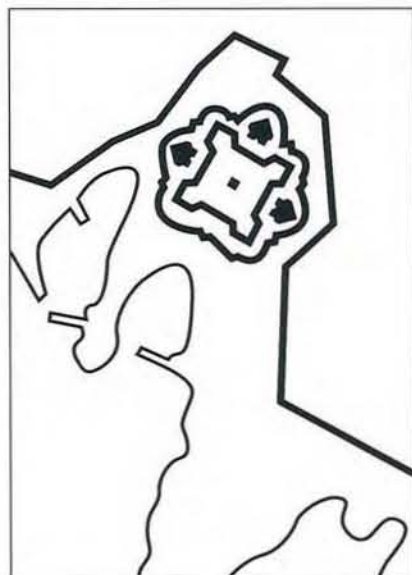

Linnaehituse koosluste paiknemise skeem. Linnamärgid ja linnamustrid.
M 1:20 000

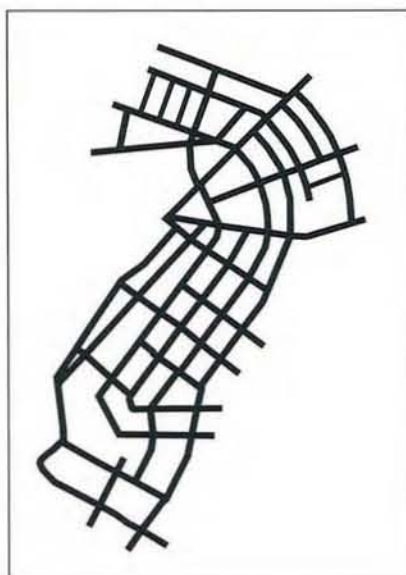
Linnamustrid

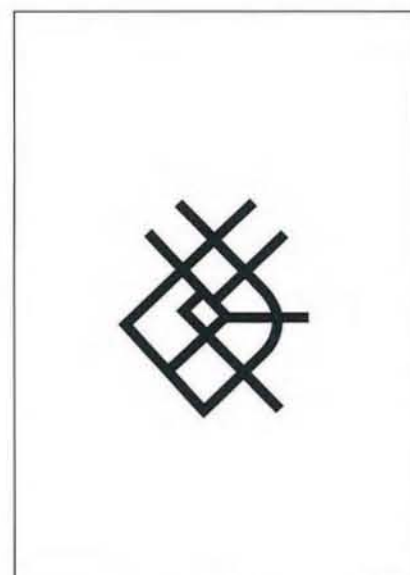
Vanalinn

Puhkeala

Aedlinn

Suurelamud

Linnamärk

Kindlus

Kuessaare väärtuslikumaks ja pilkupüüdvamaks ehitismälestiseks on vana kindlus, mille tuumiku moodustab keskaegne linnus. Kuessaare lahe kaldal paiknev linnus-kindlus koos teda ümbritseva pargi ja alleedega on linna peamisi ja armastatuid puhkepiirkondi. Kogu kompleksi muudab veelgi atraktiivsemaks kõrval asuva rannapiirkonna taaselustumine supelranna ning jahisadama väljehitamise näol.

Kuessaare piiskopilinnus on Eesti üks haruldasemaid arhitektuurimälestisi, ainus terviklikult säilinud kindlusehitis Balti riikides.

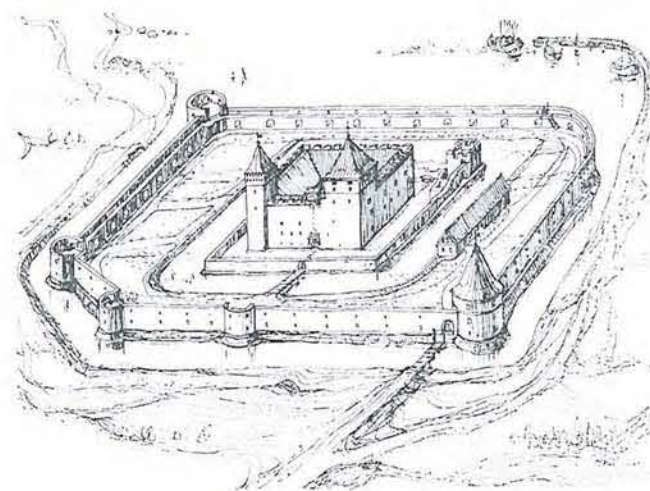
1227. a. alistasid saksa ristisõdijad Eesti viimase vaba maakonna Saaremaa, millest suurem osa läks Saare-Lääne piiskopkonna koosseisu. Piiskopkonna siinsete valduste kaitseks rajati väidetavalt saarlaste kindlustatud sadama kohale konvendihoonet tüüpi Kuessaare linnus.

Varasema ehituslooga kohta on avaldatud mitmeid seisukohti. 1970.-80. aastatel linnuse restaureerimistööd juhendanud arhitekti K. Aluve arvates eelnes konvendihoonet 1260. aastatel rajatud tornlinnus (hilisem Pika Hermann torn), mis hiljem lülitati konvendihoonet koosseisu. Teise teooria kohaselt algas ehitus Sturvolti tornist ja kulges enam-vähem järjepidevalt umbes 40 aastat kuni hoonet valmimiseni 1380. aastatel (A. Tuulse ja V. Vaga). Esmakordselt on linnusest kroonikais juttu 1381. aastal, esimene linnuse nime mainiv ürik pärineb 1384. aastast.

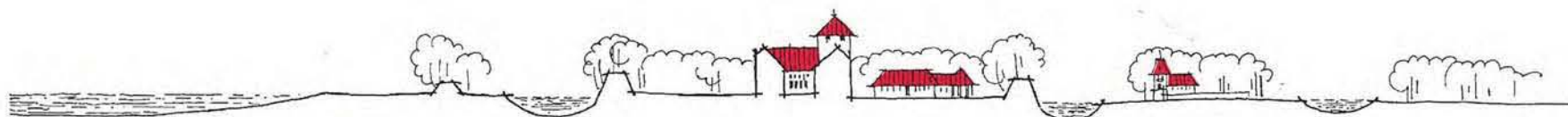
Saaremaa dolomiidist ehitatud konvendihoonet koosneb neljast kolmekorruselisest hoonetiivast, mille keskel asub ruudukujuline siseõu. Hoonet põhjanurgal kõrgub seitsmekorruseline Sturvolt ehk Kaitsetorn, idanurgal saledam ja kõrgem Pikk Hermann ehk Vahitorn. Ehitist iseloomustab range suletus ja dekoratiivsete elementide puudumine välisfassaadil. Suhteliselt lihtsalt kujundatud keldrikorrusel asusid põhiliselt lao- ja abiruumid: köök, õllepruulikoda, sooja õhu küttesüsteem jms. Suurejooneliselt on välja ehitatud peakorru. Sisehoovi ümbritseb kolmest küljest kõiki peakorru ruume ühendav gootilike ristvõlvide ja teravakaarsete akendega ristikäik. Lõunatiivas paiknevad esinduslik kapiitlisaal ehk pidurefektorium ja kõrge võlvitud laega kabel. Kabeli loodeseina on müüritud 14. saj. esimesest veerandist pärinevad Tallinna meistrite Reynkenile omistatud vappepitaafid: paremal piiskop Johannes III Orgase, vasakul Johannes IV Kieveli ning keskel piiskopkonna ja ühtlasi linnuse kotkakujutisega vapp. Säilinud on ka algne altarilaud. Loodetiiva kolme suhteliselt lihtsamalt kujundatud saali, mille seintel on eksponeeritud 17. saj. II poolest pärinevad baroksed vappepitaafid, peetakse piiskopi eluruumideks. Kirde- ja kagutiivas paiknevad dormitooriumid ehk magamisruumid. Silindervõlviga galerii ja puitlagedega saalruumidega ülakorru oli arvatavasti mõeldud meeskonnale ja teenijaskonnale.

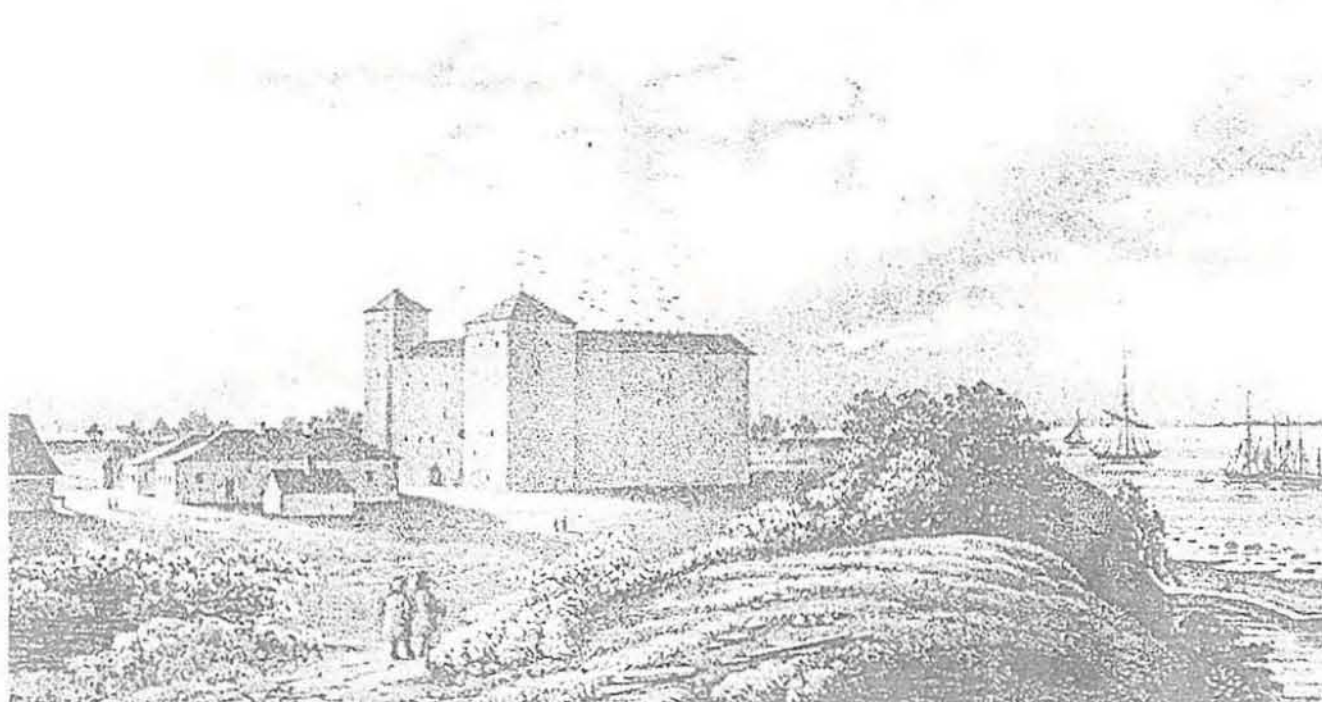
Kuessaare kindlus. Aerofoto 1987. a.

Kuessaare kindlus 16. saj. keskel. Arhitekt K. Aluve rekonstruktsioon.

Läbilõige kindlusest ja selle ümbrusest

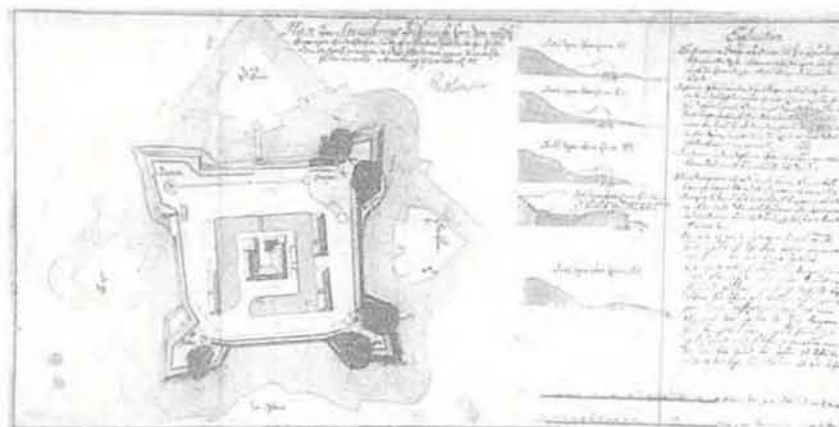
Vaade Kuressaare linnusele.
F. S. Sterni lito 19. saj. keskpaigast.

Algselt ümbritses linnust madal ringmüür, mis asus konvendihoonele liiga lähedal. Uus 625 meetri pikkune, poolesaja laskeava ning flankeerivate tornidega varustatud eelringmüür valmis 15. sajandi 30. aastateks. 17. sajandi keskpaigaks olid taanlased ümber eelringmüüri rajanud muldvallidest ja -bastionidest ning mereveega täidetud laiast vallikraavist koosnenud kindlustuste vööndi. Seega oli Kuressaare piiskopilinnus kujunenud kindluseks. Põhjalikult moderniseeriti kindlust Rootsi ajal. 1676. a. ehitati endise Põhjabastioni sissepääsu asemel uus juurdepääs läbi kirdekurtiini. 1684. a. valmis fortifikatsiooniinsener E. Dahlbergi projekt, mille alusel toimus Kuressaare kindluse moderniseerimine kuni selle kapituleerumiseni venelastele 15. septembril 1710. Rootsiaegne kindlustussüsteem on põhiosas säilinud tänapäevani.

1711. a. õhkisid venelased bastionid, põlengus said tugevasti kannatada konvendihoone katusekonstruktsioonid ja ülemine korrus. 1783. a. kustutati linnus lõplikult kindlustuste nimekirjast, kindlust aga hakati 18. sajandi lõpul Vene võimude poolt tõsiselt taastama. Aastail 1788-93 valmisid konvendihoone ees asuvad ühekorruselised kõrgete kelpkatustega garnisonihooned, moodustades koos viimasega omapärase arhitektuuriansambli. Kogu kompleksi ilmestab veelgi majadevaheline kõrgete postide ja laskeavaimitatsioonidega paekiviaed ning püramiidja katusega rataskaev.

1834. a. Kuressaare kindlus likvideeriti ja müüdi kahe aasta pärast Saaremaa Rüütelkonnale. Ruume kasutati juhuslikult, vallide vooderdist veeti ehituskivideks. Aastail 1904-12 toimusid linnuses põhjalikud restaureerimistööd. Taastati Kaitsetorni ülemised korrused, galeriide võlvistikku, akende raidraame; kapiitlisaali ja dormitooriumi seinad kaeti puitpaneeli, põrandad parketiga; osadesse ruumidesse ehitati kahhelahjud ja kaminad; lammutati konvendihoone ees olev massiivne garnisonihoone. Tööde lõppedes asusid linnuse ruumidesse rüütelkonna kantselei, vaeslaste kohus, krediitkassa, ülemkiriku eestseisja amet, muuseum jne.

Eesti Vabariigi ajal sai kindluse valdajaks esialgu Saare Maavalitsus, alates 1934. aastast linn. Linnuses asus Saaremaa Muuseum, garnisonihoonetes erinevad asutused ja korterid.

Kuressaare kindluse seisukord pärast 1711. a. õhkimist. Osa G. Cronstedti koostatud plaanist. Originaal Rootsi Sõjaarhiivis.

Ohvitseride hooned linnuse ees, vasakpoolne lammutati 1910. a. linnuse restaureerimistööde ajal. Foto 20. saj. algusest.

1968. a. alustati kindluses arhitekt K. Aluve juhtimisel põhjalikke restaureerimistöid. Kõigepealt restaureeriti peavärvakäik, osa kirdekurtiinist, Idabastion ning Suurtükitor. 1970. aastate II poolel kandus tööde pearaskus linnusesse ja 1985. a. suvel anti kesk-aegse ilme tagasi saanud hoone valdajale – Saaremaa Muuseumile üle. 1980. aastate II poolel ja 1990. aastatel restaureerimistööd jätkusid: taastati Põhjabastion koos esialgse värvakäigu ja sillaga ning kurtiinide sise- ja välismüüritist, restaureeriti peasissepääs ja osa garnisonihooneid. Taas on päevakorda tõusnud vallide ning vallikraavide puhastus- ja korrastustööd.

Tänapäeval on kogu kindluse kompleks Saaremaa Muuseumi käsutuses. Linnuses paikneb muuseumi ekspositsioon, vahelduvad eriilmelised näitused, toimuvad kontserdid ja etendused. Endistes garnisonihoonetes asuvad kantseleiruumid, fondihoidla, töökoda jms. Suveperioodil toimuvad kindluse hoovis teatrietendused, kontserdid, spordivõistlused jm. vabaõhuüritused – sündmused, mis toovad selle kauni arhitektuuri- ja ajaloomälestise meie igapäevaelu.

Linnus-kindlus on taastatava puhkeala südameks. Rajatav supelrand koos jahisadamaga annab võimaluse üha mitmekesisemaks vaba aja veetmiseks, muutes kogu piirkonna veelgi aktiivsemaks alaks. Randa planeeritavate uusehitiste – jahtklubide, rannahoone ja hotellide arhitektuur peaks olema kooskõlas linnus-kindluse karge monumentaalse välisilmega. Just vaade merelt peaks jääma ka edaspidi rõhutama kindluse üliluslikkust linnasiluetis.

Linnuse kapiitlisaal peale 1980. a-tel toimunud restaureerimistöid. Kaunite gooti võlvidega ruum on tänu heale akustikale kasutatav suurepärase klassikalise muusika kontserdisaalina. Foto 1998. a.

1980. a-tel toimunud restaureerimistöde käigus taastati arhitekt K. Aluve jooniste järgi konventihoone fassaadil värvat kaitsev langevõre ja noolekoda. Fotod 1980. a-test ja 1998. a.

Linnuse hoov on kujunenud Kuresaares toimuvate vabaõhuürituste meelispaigaks. Foto 1980. a-test.

Vaade restaureeritud kagukurtiinile. Foto 1998. a.

Vaade linnusele ja endistele garnisonihoonetele. Foto 1998. a.

Vaade Kuresaare linnus-kindlusele Kuurhoone tornist. Esiplaanil Põhjabastion ja Suurtükitor ning kindluse algne, taastatud sissepääs. Foto 1998. a.

Linnamärk

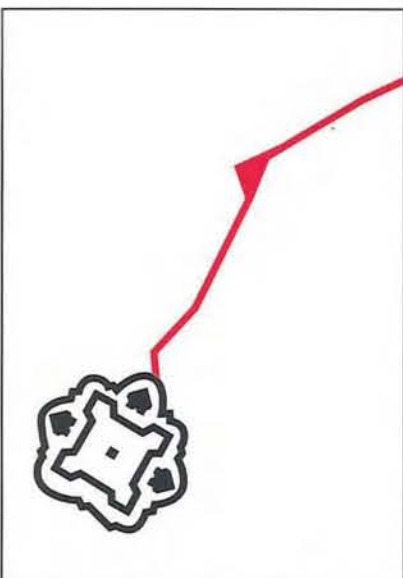
Lossi ja Tallinna tänavad

Tallinna ja Lossi tänavad moodustavad koos Keskväljakuga linna tuiksoone. Oma arengult liituvad need kaks ühiseks peatänavaks, mis ühendas ajalooliselt Kuressaare linnust idapoolsete tagamaade ja mandrile viiva teega. Rõhutada tuleb ajaloolist järjepidevust, sest läbi aegade on neile kahele tänavale koondunud Kuressaare linna aktiivne igapäevaelu.

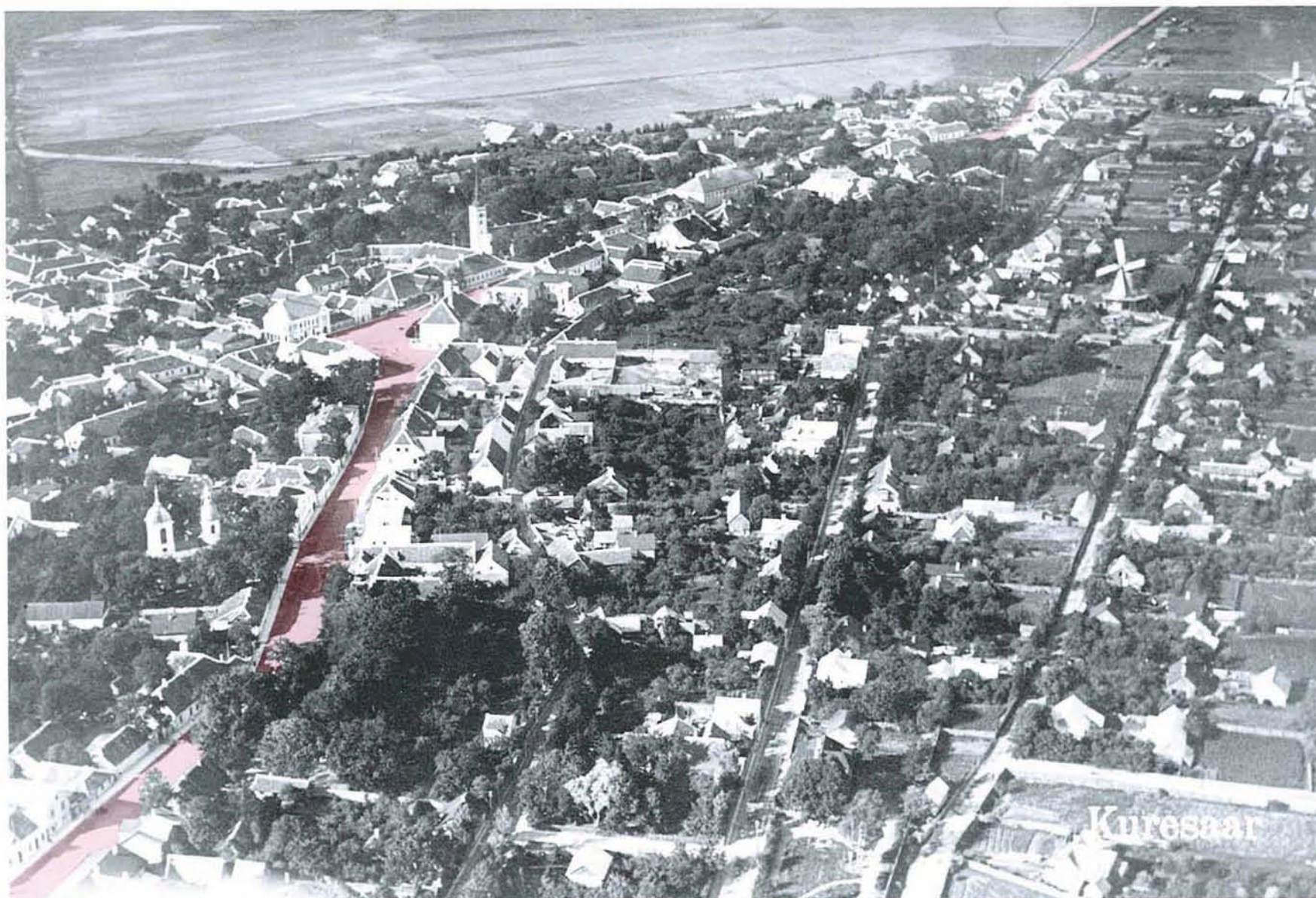
Tänavate sotsiaalne ja ühiskondlik iseloom avaldub nimedes. Tallinna tänava endine nimetus Kubermangu viitab asjaolule, et see viis omaaegsetesse Eesti ja Liivimaa kubermangu keskustesse suunduvale postimaanteele. Lossi tänava nimetus on tulnud sellest, et tavakõnepruugis kutsutakse linnust tihti lossiks, mille juurest tänav alguse saab.

Lossi ja Tallinna tänavad olid algselt jõukate linnakodanike, kaupmeeste ja aadlike elamute piirkonnaks. Siin asusid ka tähtsamad ühiskondlikud hooned: Saaremaa Rüütelkonna hoone ning kohtumaja, samuti kaks kirikut – Nikolai õigeusu kirik ja Laurentiuse luteri kirik.

Tallinna ja Lossi koos Kitsa tänavaga olid kuni 19. saj. lõpukümnenditeni linna idapoolseimateks tänavateks. Suhteliselt laiad tänavatel pääseb arhitektuurne üldpilt hästi mõjule. Põhimahus on tegemist ühe- ja kahekordsete kivihoonetega, mis on rajatud tänavajoonele. Kinnistud olid suured, ulatudes läbi kvartali ja moodustades omaette hooneteansambleid.

Vaade Tallinna ja Lossi tänavatele. Aerofoto 1930. a-test.

Lossi tänava arhitektuurne üldilme pärineb valdavalt 18. sajandist. Tänaväärseid krunte iseloomustab aadlielamu kompleksile omane kompositsioon: esinduslik peahoone ja tagasihoidlik kõrvalehitis moodustavad ühtse ansambli. Hoonete juurde kuuluvad suured põlispuudega õued. Krundi seob tervikuks seda piirav kõrge paekiviaed. Ajalooline hoonestus koos tänavaruumiga on enamikus säilinud.

Lossi tänav. Foto 1928. a.

Lossi tänav. Foto 1998. a.

Silmapaistvamad ehitised kuuluvad klassitsismi perioodi: hoonete fassaadid on kaunistatud pilastrite ja kapiteelidega, neile lisanduvad välisseintel ning frontoonidel ornamentaalsed raidkivist reljeefid, konsolid, karniisid, aknaraamistused. Väga muljetavaldavalt mõjusid esifassaadidel raskepärastele dolomiitsammastele toetuvad rõdud, mis aegade jooksul jäid liiklusele ette ja seetõttu kõrvaldati. Peatänavale kohaselt on dolomiidist väravapostid kujundatud sama kaunilt kui hooned.

Hoonete miljööväärtuste plaan.
M 1:4000

Saaremaa Riietelkonna hoone. F. S. Sterni gravüür 1859. a.

Lossi tänava frontaalvaade.

Tallinna tänava üldilme oli kuni II maailmasõjani samuti klassitsistlik. Siin on piisavalt säilinud hooneid, mis annavad aimu endisest tänavapildist.

Iseloomulikke tänavaseina näeme Laurentiuse kiriku poolses küljes, kus asuvad endised aadlielamud ja praegune piirivalve kuuluv hoone. Ka siin on tänavajoont rõhutamas paekiviaiad. Tallinna tänava ajalooline hoonestus lõpeb nn. Ruubi poe juures, kus tänavasein on lõhutud ja vajab asjatundlikku täiendamist.

1944. aastal hävis suur osa tänava ehitistest, mida ei taastatud. Rae-koja kõrvale rajatud väljak muudab tugevasti algset struktuuri, kuna varem oli siin ühtlaselt hoonestatud tänavasein. 1960.-70. aastatel ehitati tüüpprojektide järgi Tallinna tänava äärde uued hooned (kultuurimaja, kauplustega tüüpelamu ja veetorn-elamu), mille puudub seos ajaloolise tänavaga. Koos uute ehitistega hävisid vanad krundid ning põlispuudega aiad ja õued.

Hoonete vanuste plaan. M 1:4000

Tallinna tänav. Foto 1930. a-test.

Tallinna tänav. Foto 1998. a.

Tallinna tänav. Foto 1920. a-test.

Tallinna tänava frontaalvaade.

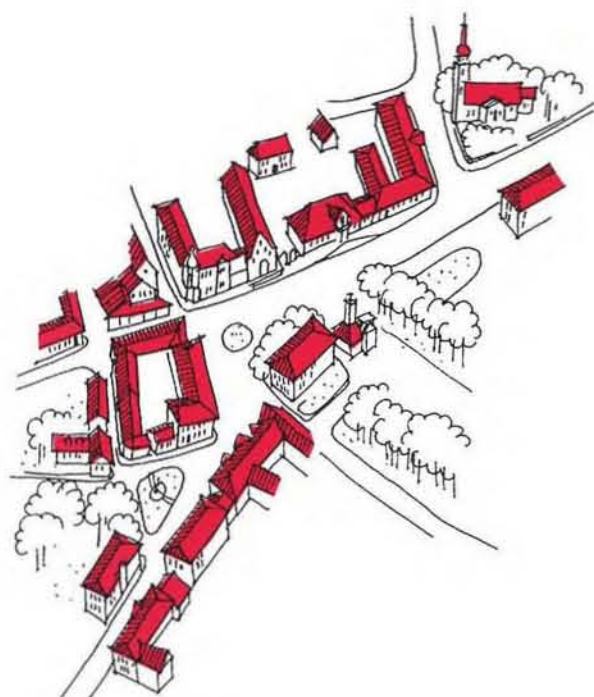
Keskväljak

Kuessaare Keskväljak hakkas kujunema linna uueks keskuseks 17. sajandil, seoses uue kiriku ja raekoja ehitamisega. Ajalooliselt asus siin linna peaturg, mida peeti väljakul veel käesoleva sajandi 30. aastate lõpul.

Keskväljak on Tallinna ja Lossi tänavat liigendav kompositsiooniline kese. Vanimate säilinud hoonete – raekoja ja vastas asuva vaekoja – asend linna peaväljakul on läänemereäärsetes linnades levinud keskaegse päritoluga linnaehituslik võte. Väljaku silmapaistvam hoone – range ja lihtsa arhitektuuriga raekoda – lõikub tugevalt tänavajoone sisse. Ülejäänud, valdavalt 18.-19. sajandist pärinevad erineva kõrguse ja arhitektuuriga hooned paiknevad tihedalt üksteise kõrval tänavapiiril, luues väljakut piirava hooneteseina. Tallinna tänava poolt vaadatuna ääristavad väljakut nn. Holostovi kvartali majad, luues monoliitse ja tagasihoidliku fassaadigrupi. Raekoja ja Lossi tänavate suunalt vaadatuna avaneb pilkupüüdev ja huvitava mitmekihilise arhitektuuriga väljaku külg, kus asuvad kauplus “Edu”, vaekoda ja turuhoone.

Keskväljakult võib jälgida kahte väljakulaiendust. Saare Maavalitsuse esine plats, kus asub Vabadussõja ausammas, on ajalooliselt kujunenud väljakuruum. Samas Kuessaare Linnvalitsuse ees asuv vaba ruum on tekkinud seal asunud hoonete lammutamise tagajärjel, mistõttu Keskväljaku terviklik ruumimõju on lõhutatud.

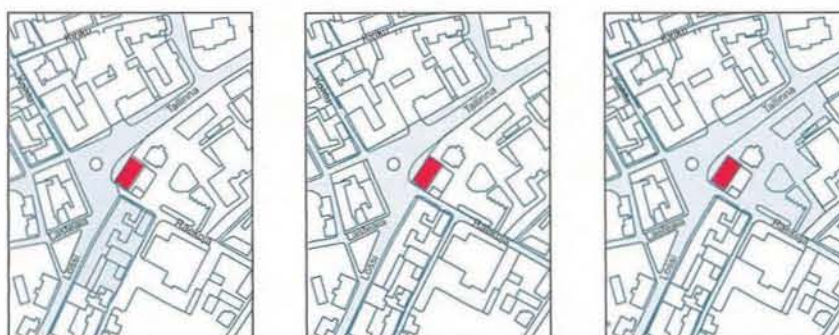
Erilist tähelepanu väärrib see, et Keskväljak on tänaseni jäänud linna keskuseks. Väljaku tähtsust rõhutavad erineva funktsiooniga hooned: kauplused, pangad, bürood, administratiivhooned. Järjepidevust tähistab seegi, et nii linna kui riigivõimudele kuuluvad ajaloolised, algse funktsiooniga hooned: raekoda, maavalitsus, kohtuhoone.

Perspektiivvaade Keskväljakule.

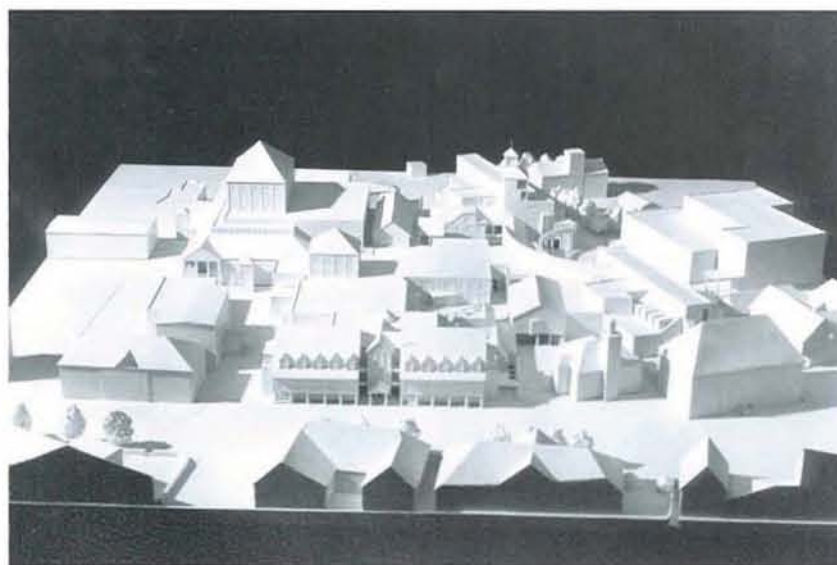
Keskväljak. Aerofoto 1994. a.

Keskväljaku kuju iseloomustavad skeemid, mis on koostatud 1681., 1747., 1999. a. linnaplaanide alusel. Tänapäeval on ajalooline terviklik väljakuruum Tallinna tänaval asunud hoonete hävinemise tõttu lõhutatud.

Keskväljak. F. S. Sterni graviür 1859. a.

1990. a. arhitekt T. Reinu poolt koostatud Keskväljaku äärse kvartali hoonestamise kava. Kvartalisel on planeeritud kaubanduskeskus, hotell, kultuurikeskus, mis moodustavad tiheda ja huvitava linnalise ruumi. Paraku ei ole liiga suurejooneline plaan olnud teostatav.

Linnamuster

Vanalinn

Esialgne linnaline asula hakkas arenema Kuressaare linnusest välja viivate peateede äärde. Nendeks on Pikk tänav, mis ühendab linnust Lääne-Saaremaa aladega ja Lossi tänav, mis viis Ida-Saaremaale. 17. saj. I poolel kujunes administratiivne ja kaubanduslik linnakeskus Tallinna ning Lossi tänavat ühendava uue peaväljaku äärde.

Kuressaare vanalinna tänavastruktuur, mis kujunes lõplikult välja 18. sajandil on selgelt eristatav uutest, hiljem rajatud linnaosadest. Tänavavõrk, mis ühendab tekkiva linna esimesi kasvuringe, arenes stiihiliselt, ilma kindla ehitusliku plaaniga.

Vanalinna plaanstruktuuri iseloomustab tänavate looklemine, hargnemine, ebaühtlane laius ning nende hargnemis- või ristumiskohtadesse kujunenud kolmnurksed väljakud. Linna tänavavõrgustik meenutab Saaremaa tüüpilist sumbküla: tänavate kulgemises valitsev näiline juhuslikkus on tingitud liikumissuundade ja sihtide muutumisest sajandite jooksul. Kuressaare vanalinna tänavad on vanemad kui nende ääres paiknev hoonestus. Ajalooline tänavavõrk on säilinud peaaegu muudatuseta tänapäevani. Seetõttu on selle säilitamine eriti oluline.

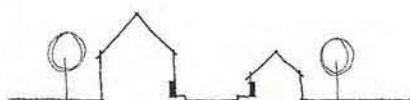
Hoonestuse mahuline struktuur on linnaline: keskuses on ehitised kõrgemad, krundid väiksemad. Siin on hoonestust pidevalt tihendatud. Äärelinna avaramatel kruntidel paiknevad madalad majad hõredamalt. Tavapärase Kuressaare vanalinna maja on lihtsa ristkülikukujulise põhiplaani. Kõrge viil- või kelpkatusega kivi- või mürdmaja mõjub raskepäraselt, meenutades rehielamut. Sümmeetriliselt lahendatud fassaadid on kujundatud lakooniliselt. Äärelinna puitehitisi iseloomustab intiimsus ja detailirohkus.

Vanalinna miljööd kujundavad väikesed detailid, mis kooskõlas hoonetega loovadki Kuressaarele omase linnapildi. Tähelepanuväärsed on kõrged paeaiad ning hoonete fassaade ja piirdeaedu kujundavad dolomiitdetailid. Kruntidel paiknev kõrghaljastus on kivisele linnale romantiliseks taustaks.

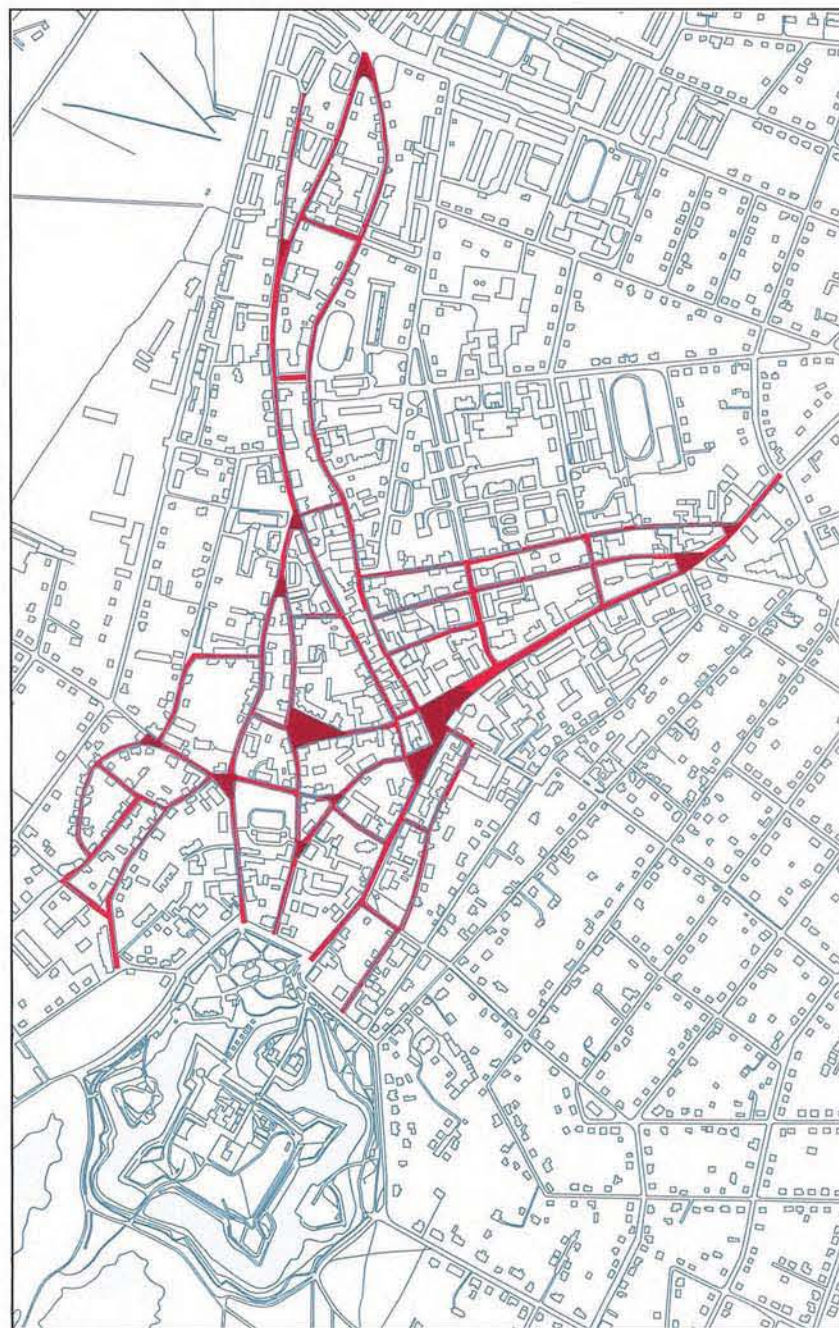
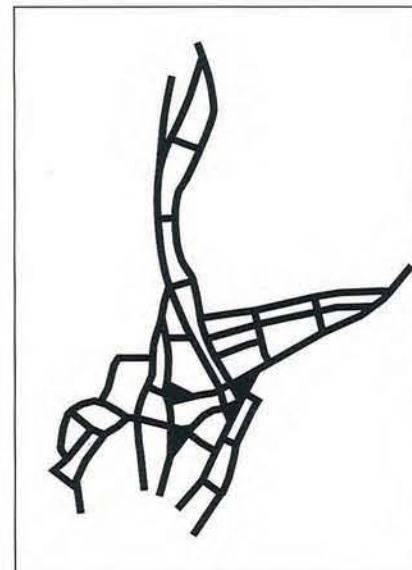
Kuna vanalinn on kujunenud ilma planeeringuta ja linna hoonestus on korduvalt hävinud või ümber ehitatud, siis ei ole siin võimalik eristada üksteisele sarnaseid kvartaleid, tänavaid ega hoonete komplekse. Kuressaare Linnaatlases on esitatud vanalinnas paremini säilinud tervikliku arhitektuurimiljööga, erilmelised ning linnaehituslikult väärtuslikud kujundid.

Vanalinnas paiknevad ajaloolised hooned tänavajoonel. Kitsas tänav. Foto 1998. a.

Vanalinna tänava tüüpiline läbilõige, mis iseloomustab hoonete paiknemist tänavajoonel.

Vanalinna tänavate skeem, kus on tähistatud tänavate hargnemiskohad ja kolmnurksed väljakud. M 1: 11 000

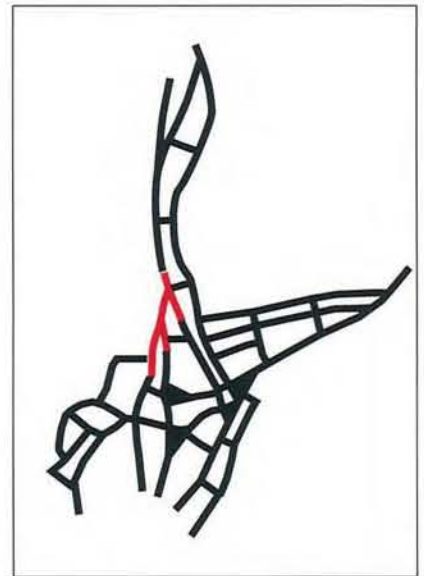
Linnakujundid vanalinnas

Pika, Kauba ja Tolli tänava hargnemiskohad

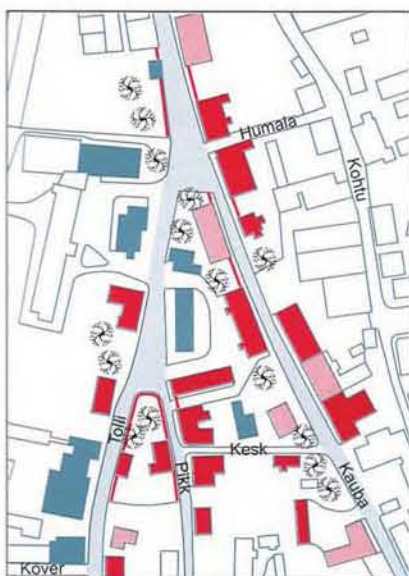
Vanalinna kitsastele ja kõveratele tänavatele loovad avarust tänavalaiendused ning kolmnurksed väljakud tänavate hargnemis- või ristumiskohtades. Tänavate hargnemiskohal olev krunt oli tavaliselt piiratud kõrge paekiviiaiaga või asus seal maja.

Väljakute terviklikule ruumimõjule aitab kaasa ümbritsev hoonestus, mille mastaabiühtsuse säilitamine on tähtis. Kahel suuremal platsil on säilinud linna kaev. Läbi aegade on neis kohtades peetud turgu.

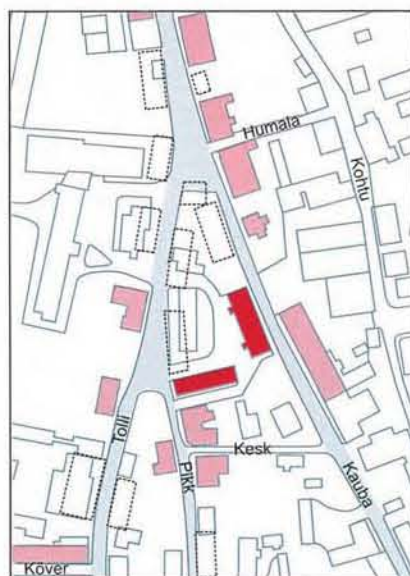
Olulised on väljakutelt avanevad vaated hargnevatele tänavatele. Esitatud Pika tänava näitel on tänavaruum vanalinlik. Tänavat ääristavad ühekordsed viilkatustega kivimajad, mis ei domineeri, vaid moodustavad koos haljastusega ühtselt kulgeva tänavajoone. Tolli tänava suunal asuvad uued hooned on kõrgemad ja tänavast eemal. Tüüpiline tänavaruum on siin lõhnutud.

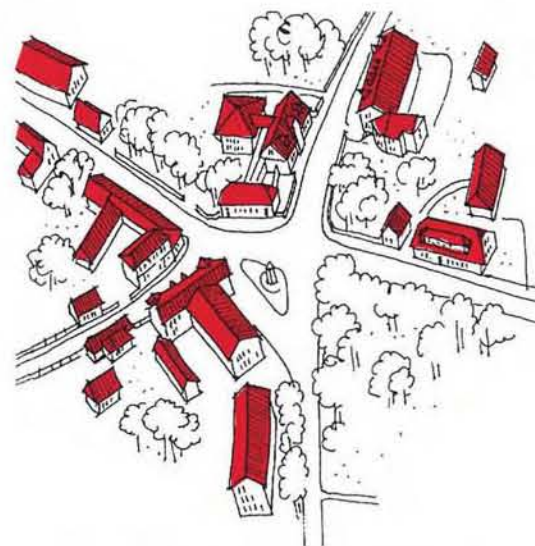
Pika ja Tolli tänava hargnemiskohta iseloomustavad Kuressaare vanalinna miljöö klassikalised elemendid – tänavate hargnemiskohal olevat krunti piirab paekivist aed, mille taga on haljastatud õu. See on üks väheseid säilinud originaalseid lahendusi. Foto 1998. a.

Hoonete miljööväärtuste plaan.
M 1:4000

Hoonete vanuste plaan.
M 1:4000

Perspektiivvaade endisele Sörve turule.

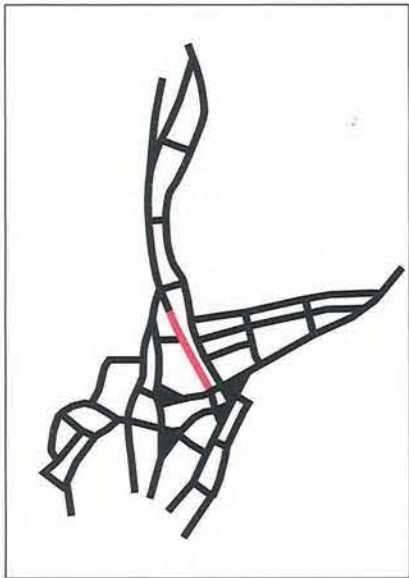
Tolli, Lasteaia ja Suur-Sadama tänava ristumiskohal asuv väljak kaevuga, endine Sörve turg. Foto 1998. a.

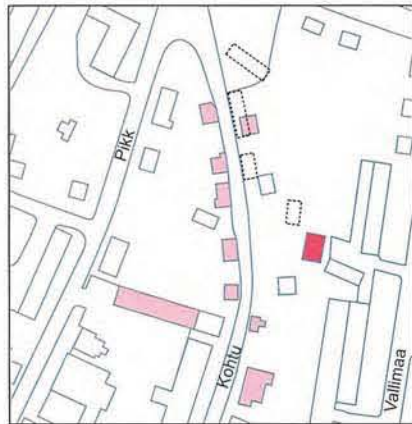
Vaade Sörve turule Tolli tänavalt. Foto 20. saj. algusest.

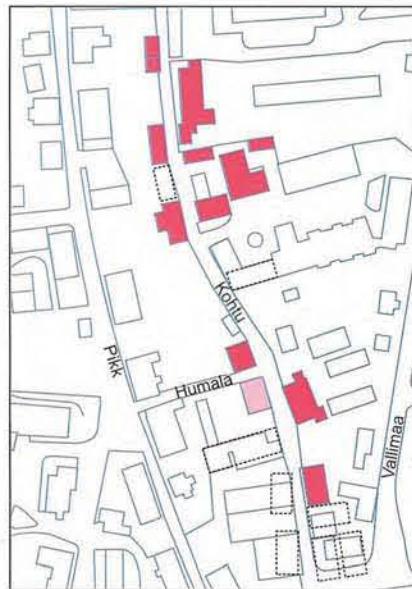
Pika ja M. Körberi tänavate hargnemiskoht. Foto 1998. a.

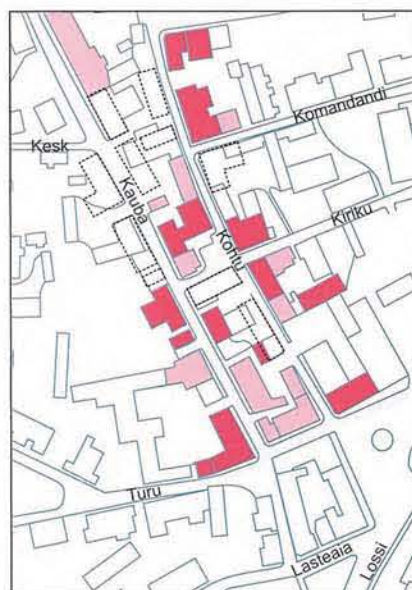
Kohtu 38. Foto 1962. a.

Kohtu 17. Foto 1971. a.

Kauba tänav.
Foto 20. saj. algusest.

Hoonete vanuste plaanid. M 1: 4000

Kohtu tänav

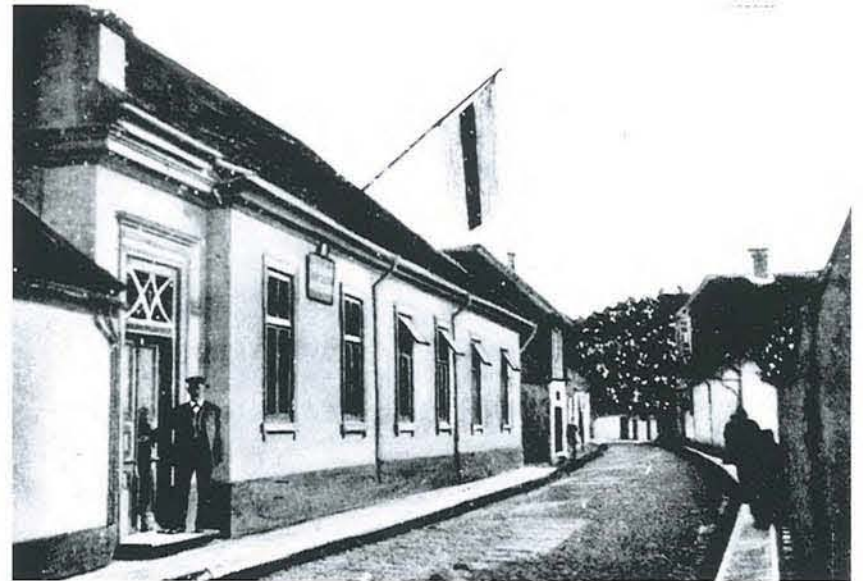
Kohtu tänav, mis kujunes välja 17. saj. seoses uue linnakeskuse tekkega, kulgeb Keskväljakult Smuuli tänavani. Nimetus viitab seotusele kohtupidamisega. Legendi järgi asunud tänaval kohtumaja ja selle lõpus kaagiga hukkamispaik. Tänaval elas vanasti palju käsitöölisi: pagarid, kübarategijad, plekksepad, maalrid jne.

Tähelepanuväärne on tänava looklev kulgemisjoon, mis annab iga pöörangu järel uue visuaalse elamuse. Kohtu tänava arhitektuurne ilme on mitmekesine. Siin võib eraldada kolme erineva hoonestusviisiga paremini säilinud miljööväärtusega osa.

Tänava alguses moodustavad tihedalt asetsevad ühe- ja kahekordsed kauplusehooned ja kivist aidad tänavaseina, mida ilmes-tavad üksikud põlispuud.

Tänava keskele jääb klassikaline Kuressaare vanalinna tänavapilt – hooned asetsevad pikiküljega tänavajoonel, neid ühendavad paekiviaiad, mille taga kasvavad põlispuud. Massiivseid ühekordseid kivi- ja puithooneid katab punane kivikatus.

Tänava lõpp justkui avarduks ja laienuks, luues mulje, et liigutakse linnast maale. Ühekordsed puitelamud on siin paigutatud tihedasti üksteise kõrvale, tõrjudes haljastuse õuedele. Tänavapilt on selles osas avaram, maalähedasem kui tänava alguses.

Kohtu tänav. Vasakul endine Kuressaare Merekooli hoone.
Foto 1905. a.

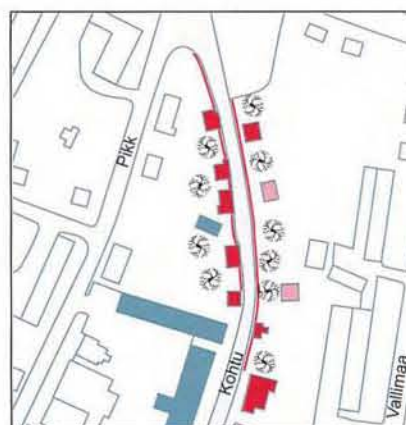
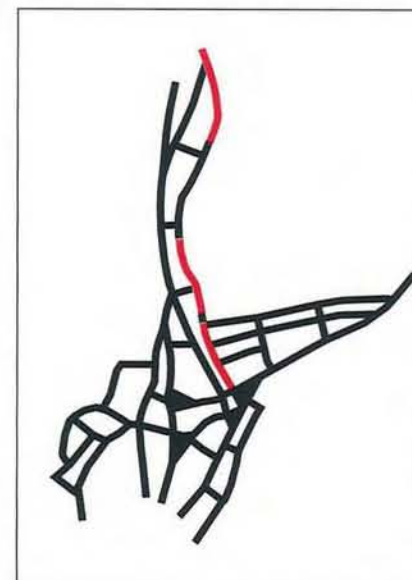
Kauba tänav. Foto 1929. a.

Kauba tänav

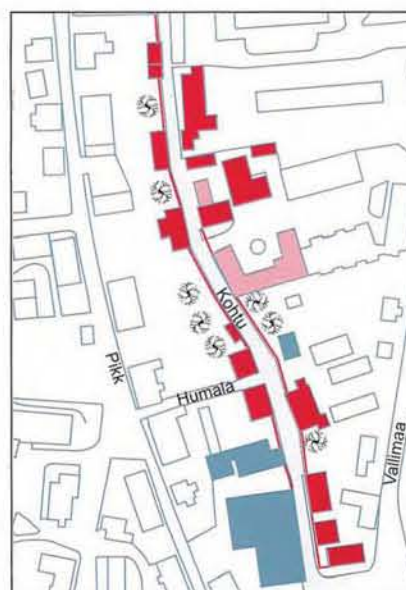
Kauba tänav kulgeb paralleelselt Kohtu tänavaga. Nende tekke aeg ja põhjused on sarnased. Kauba tänav on läbi aegade olnud linna äritänav, kus elasid kaupmehed ja käsitöölised.

Vaadeldava tänavaosa arhitektuurne üldilme on eklektiline. Vahelduvad hoonete kõrgused, ehitusmaterjalid, katusetüübid, arhitektuuristiilid. Siin on esindatud linna vanemad 17. sajandist pärinevad hooned läbiseigi hilisematega – klassitsistlikest fassaadidest historitsistlike ekraan-fassaadideni. Tänav on nii sisult kui välimusest kommertslik, mõjudes sellisena isegi veenvalt.

Mõlemal tänaval on paljud ajaloolised hooned hävinud. Uute ehitiste rajamisega on lõhutud vanalinnale tüüpilist hoonestusviisi ja tänavaruumi: lamedate katustega uusehitised paiknevad ajaloolisest tänavajoonest eemal, on mõõtmeilt liiga suured, nende ehitusmaterjal ja fassaadikujundus vanadest majadest liialt erinev. Seetõttu on arhitektuurne üldilme tänavate koguulatuses ebahühtlane.

Kohtu tänava lõpp.
Foto 1998. a.

Kohtu tänava keskosa.
Foto 1998. a.

Hoonete miljööväärtuste plaanid.
M 1: 4000

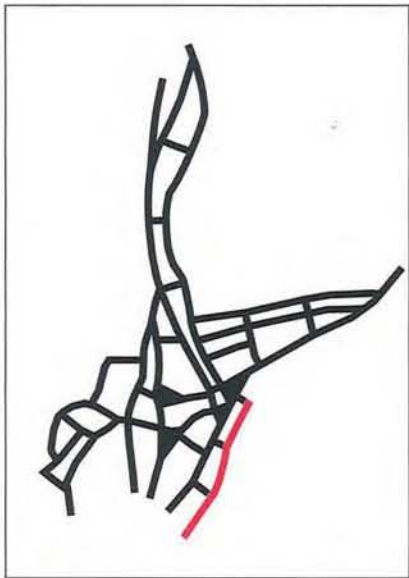
Kohtu tänava algus.
Foto 1998. a.

Kohtu tänava keskosa. Foto 1998. a.

Kauba tänav. Foto 1998. a.

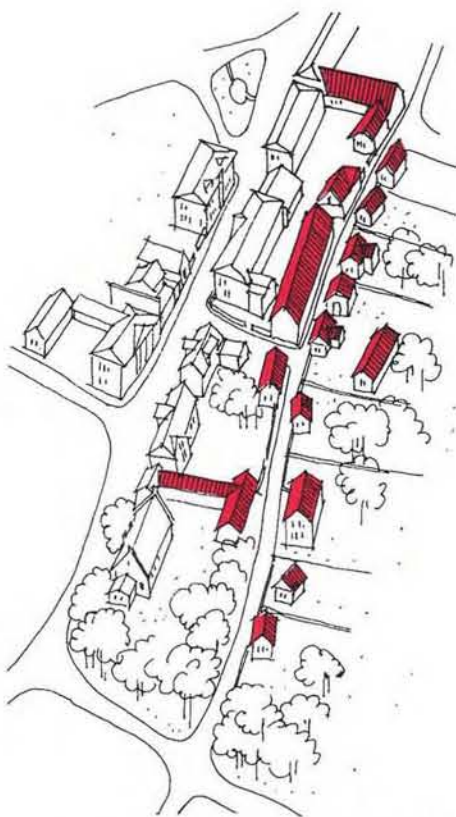

Kitsas tänav

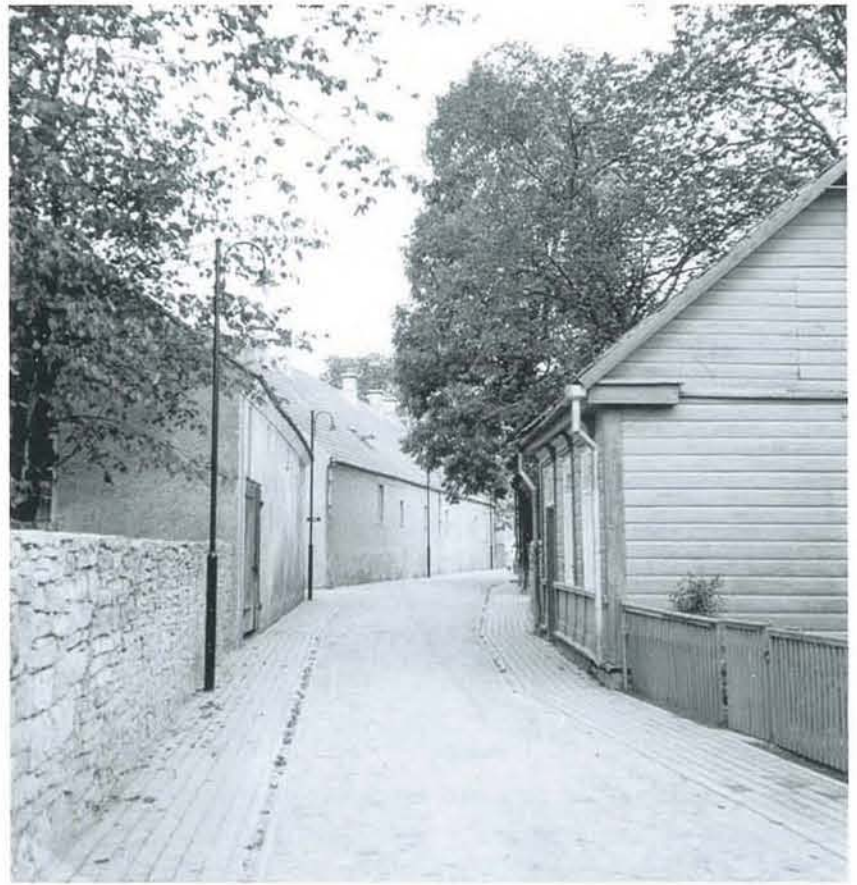
Kitsas tänav, mis kulgeb paralleelselt Lossi tänavaga, oli kuni 19. saj. keskpaigani linna idapiiriks. Siit algasid Kaarma-Suuremõisa põllud. Tänavahoonestus on suhteliselt hiline, 18. saj. linnaplaanidel on märgitud vaid üksikud aidad. Kogu tänaväär oli kivitaraga piiratud. Kitsas tänav oli piiriks ja kaitseks Lossi tänaväärsetele kruntidele.

Tänav on suhteliselt kitsas, millest ka nimi. Kitsa tänav vaneimat hoonestust iseloomustavad säilinud aidahooned, mis kuuluvad Lossi tänaväärsete kruntide koosseisu ja hilisemad 19. saj. pärinevad puitelamud. Tänav on alguses ahtake ning kivine, muutudes kindluse poole liikudes rohelisemaks ja avaramaks. Siin asuvad enamasti tänavajoonele rajatud ühekordsed puitelamud, mille aiad on rikkalikult haljastatud. Piirkonna omapäraseks arhitektuuripärliks on romantiline nn. põlluvahi majake.

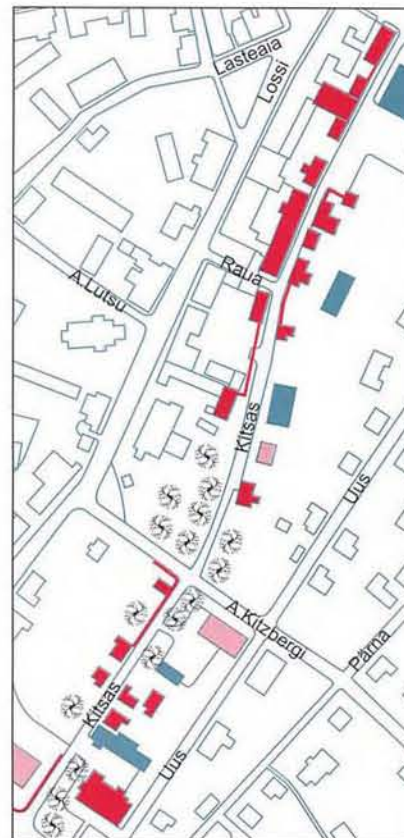
Kesklinnale lähemas osas on tänavasein lõhutud. Kaubamajapoolne külg vajaks kindlasti vastaspoolega samalaadset hoonestust.

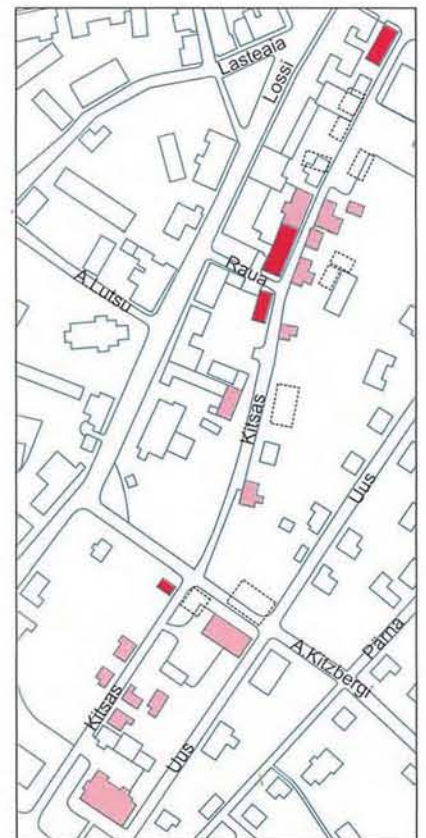
Perspektiivvaade Kitsale tänavale.

Kitsas tänav. Foto 1998. a.

Hoonete miljööväärtuste plaan.
M 1: 4000

Hoonete vanuste plaan. M 1: 4000

Kitsa tänav linnuse poolne osa.
Foto 1999. a.

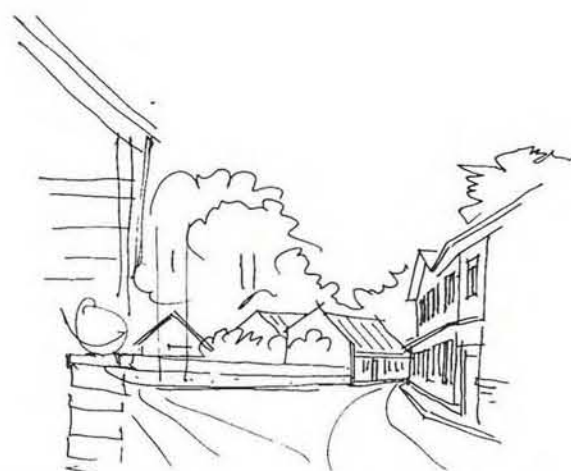
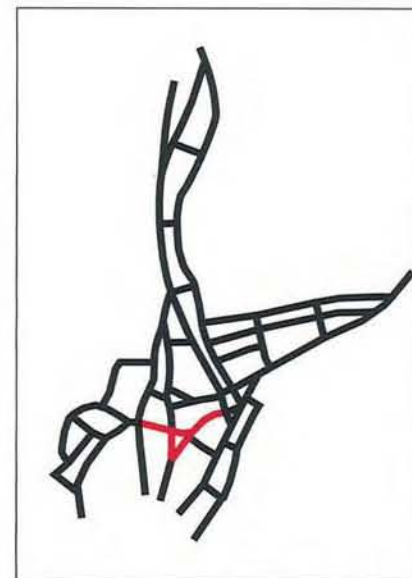
Lasteaia, Pikk ja Põik tänav

Kirjeldatavad tänavad on kujunenud seoses uue linnakeskuse tekkega praegusesse kohta. Lasteaia oli algselt ilmselt üheks uue linnakeskuse ja linnuse vaheliseks ühendusteeiks. Samas ühendab see Keskväljakut endise Sõrve turuga.

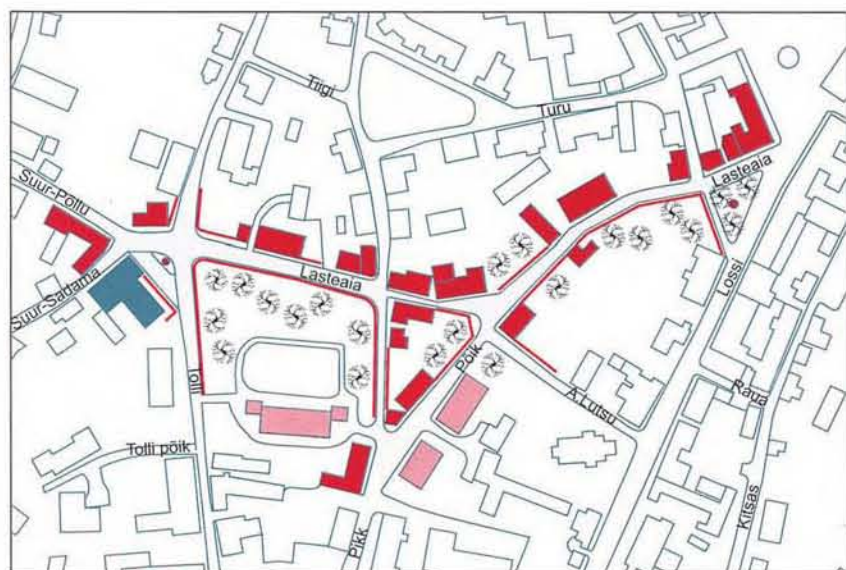
Lasteaia on üks paremini säilinud ajaloolise hoonestuse ja miljööga tänavaid, mille omapäraks on tänavaruumide paljusus. Lookleval tänaval avaneb igal sammul uusi vaateid, mis loovad vaheldusrikka olustiku. Eripära rõhutab ka tänava erinev laius, hoonete kõrguste vaheldus ning mitmekesine arhitektuur.

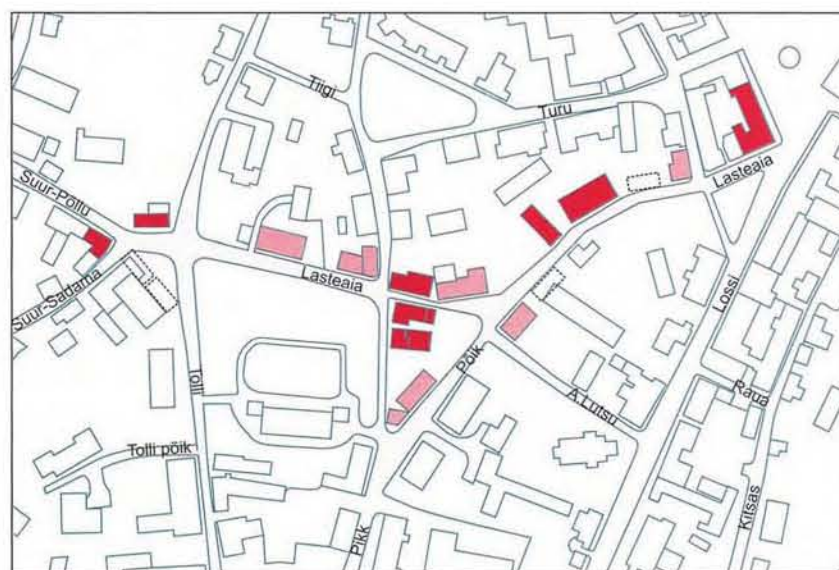
Lasteaia tänava alguse hoonestuslik rõhk asetseb tänava paremal poolel, kus paiknevad 18. saj. pärinevad hooned, mille ebäühtlane paigutus tänavajoone suhtes näitab nende eakust. Hoonete ehitamist tänavajoonele hakati nõudma alles 18. saj. lõpus. Tänavateisel küljel domineerib klassitsistlik kiviaed, mille taga kasvavad põlispuud. Foto 1998. a.

Vaade Lasteaia ja Põik tänavate hargnemiskohale.

Hoonete miljööväärtuste plaan. M 1:4000

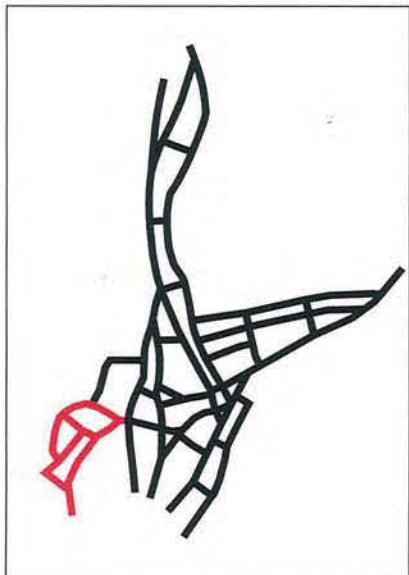
Hoonete vanuste plaan. M 1:4000

Pika ja Põik tänava hargnemiskohale on ajalooliselt kujunenud huvitava hoonetekompleksiga väike kvartal, kus asub üks väheseid hästisäilinud paekivist keldreid. Foto 1998. a.

Lasteaia ja Pika tänava ristumiskohal asub 19. saj. pärinev hoone, mille üks sissekäikudest asetseb harvaesinevalt maja nurgal. Kuni ristumiseni Tolli tänavaga on Lasteaia tänava vasak külj hoonestamata. Seal asub linna vanim park-haljasala nn. "Maacki aed". Foto 1998. a.

Suur-Põllu tänav. Foto 1998. a.

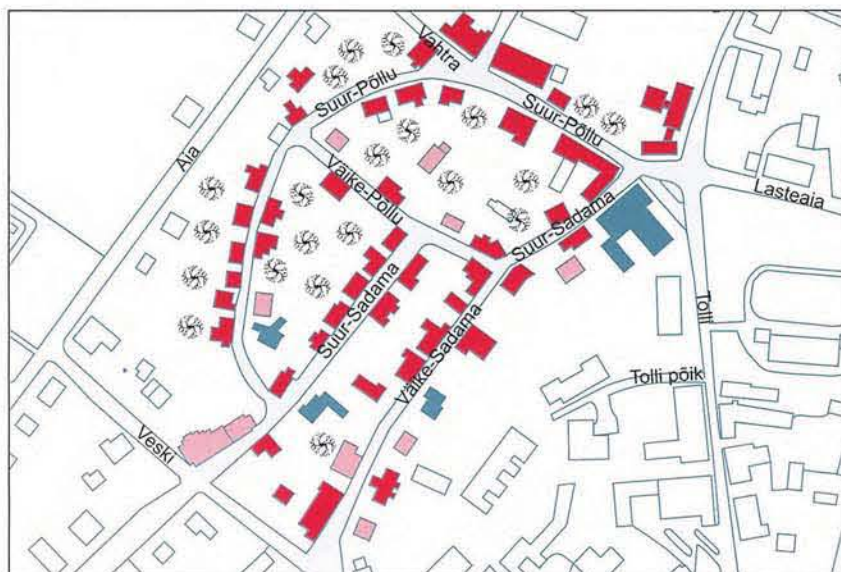
Suur-Sadama, Väike-Sadama, Suur-Põllu ja Väike-Põllu tänava kvartalid

Ala, mis moodustas omaette eeslinna, peetakse põhiliselt eesti soost käsitöölise ja Wildenbergi nahavabriku töötajate asulaks.

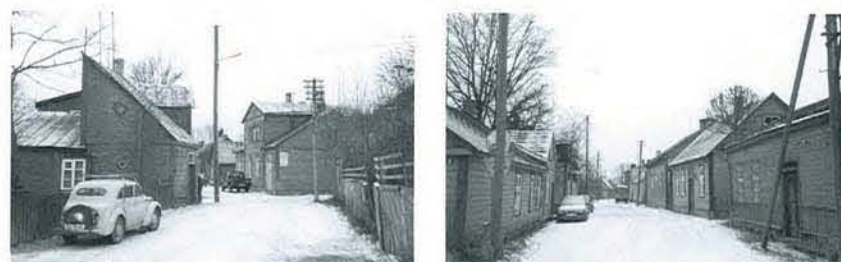
Linnaosa on nii planeeringult kui arhitektuurilt ehituslik tervik. Kaarjas tänavavõrk moodustab omaette kujundi, luues omakorda aluse pingestatud ristmike tekkeks, kust avanevad huvitavad vaated. Kvartal on tähistatud juba 1681. aastast pärineval linna-plaanil.

Siinne arhitektuurimiljöo on väga stiiliühtne, kuna 19. sajandil rajatud hoonestus on põhiliselt säilinud. Historitsistlikud ühe- ja kahekorruselised puitelamud, millel on palju originaalseid detaile, asetsevad tänavajoonel tihedalt üksteise kõrval, jättes ruumi puit-asumitele iseloomulikele piirdeaedadele ja väravatele.

See on vanalinnas kõige terviklikumalt säilinud kvartal ja vajab seetõttu erilist tähelepanu.

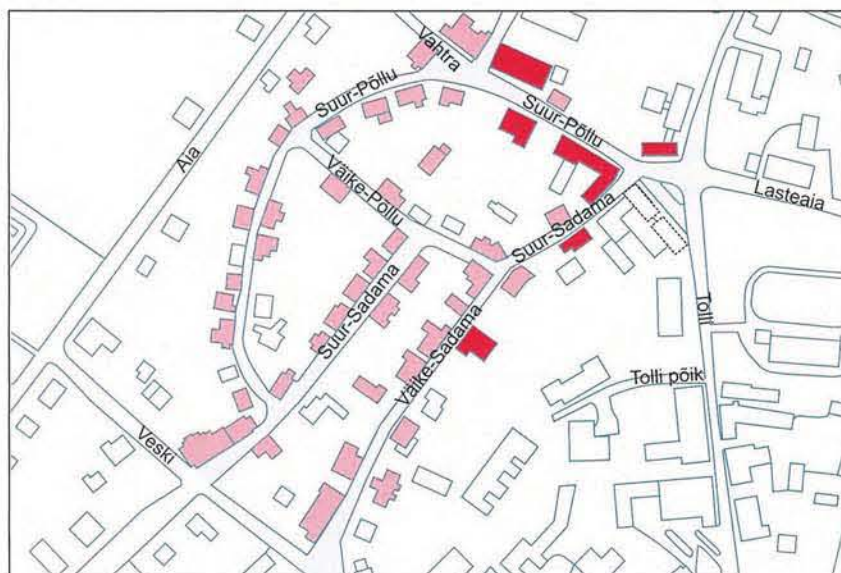
Hoonete miljööväärtuste plaan. M 1: 4000

Vaated Suur-Sadama tänavale. Fotod 1998. a.

Vaade Suur-Sadama, Väike-Sadama ja Väike-Põllu tänava ristmikule.

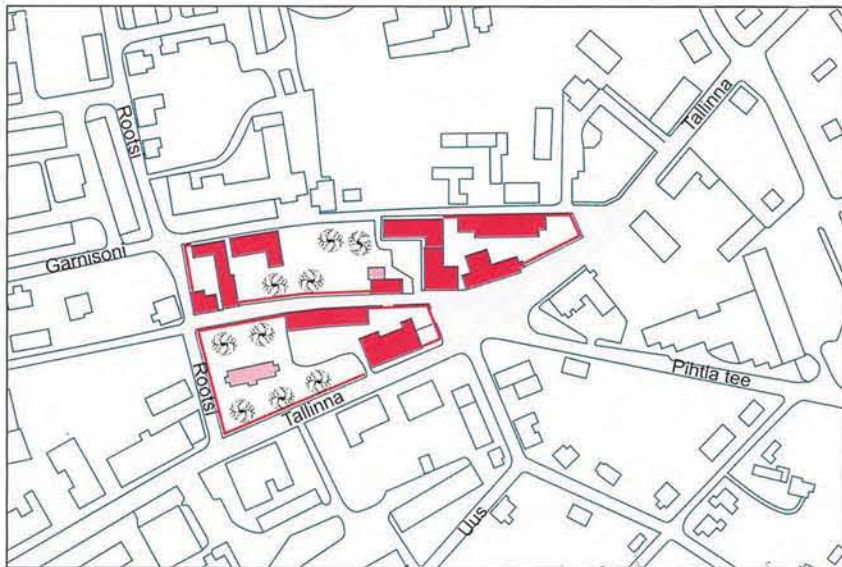
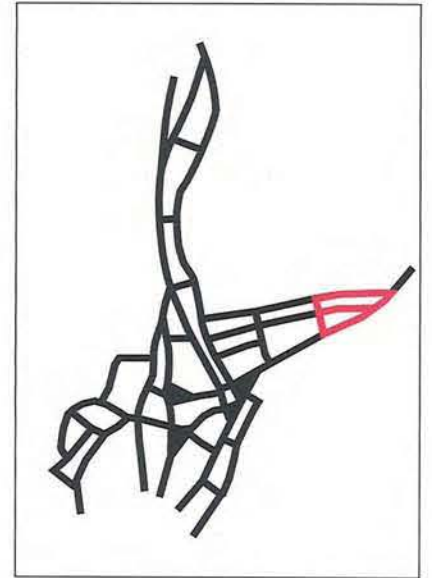

Hoonete vanuste plaan. M 1: 4000

Garnisoni ja Komandandi tänava kvartalid

Paralleelselt kulgevate Garnisoni ja Komandandi tänava kujunemisel oli tähtis roll taaniaegsel kindlustusehitisel, mis sai takistuseks linna arengule põhja suunas. Neil Kuessaares harva esinevail sirgeil tänavail rõhutasid tänavajoont massiivsed kiviaiad. Kesklinnapoolsetes osades loovad erinevatest perioodidest pärinevad hooned vahelduva rütmi ja kohati huvitava kontrastiga fassaadi-gruppe.

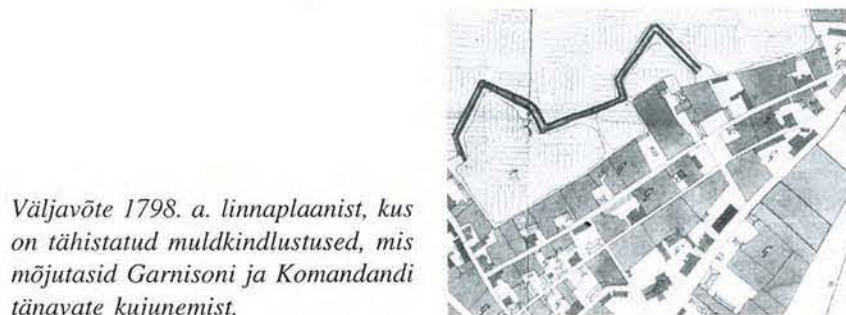
Terviklikuma tänavaruumi leiame Tallinna tänavasse suubuvates otstes. Selle osa kvartalites on säilinud ajaloolised õueansamblid: peatänava äärde jääb esinduslikum peahoone, kõrvaltänava äärde, krundi tagaossa, majandushoone. Krundi piirab ja hooned seob pikk paekiviaed, mille taga asub haljastatud krunt. Sellist hoonete paiknemist kruntidel on vaja igati säilitada.

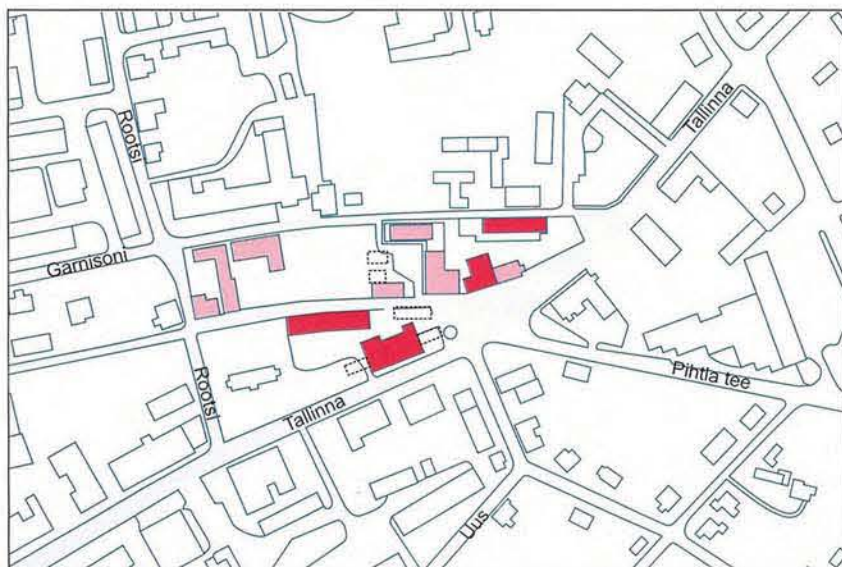
Hoonete miljööväärtuste plaan. M 1:4000

Komandandi tänav. Kuessaare vanalinna tänavad olid sarnaselt Saaremaa külatänavatele tihti ääristatud viimistlemata paekivist piirdeaedadega. Foto 20. saj. algusest.

Väljavõte 1798. a. linnaplaanist, kus on tähistatud muldkindlustused, mis mõjutasid Garnisoni ja Komandandi tänavate kujunemist.

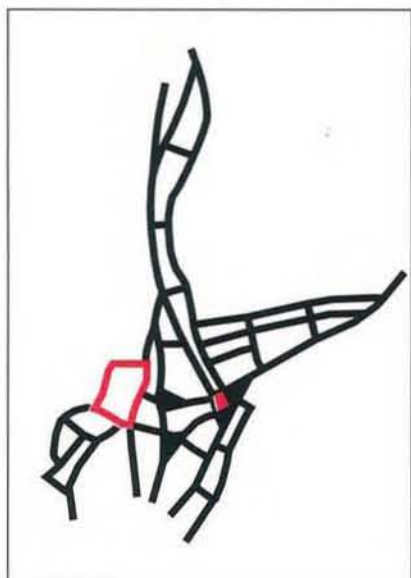
Hoonete vanuste plaan. M 1: 4000

Komandandi tänav. Erinevast ajast pärinevad hooned loovad kontraste. Foto 1999. a.

Garnisoni tänav. Tänavaga ühte külge piirab pikk paekivist aed, teisel küljel on madal ja massiivne kivist ait. Foto 1998. a.

Vaade Keskväljakult Holostovi kvartalile. Foto 1999. a.

Keskväljaku äärne nn. Holostovi kvartal

Kvartali kujunemine on otseselt seotud Keskväljaku tekkega 17. sajandil uude linnasüdamikku. 18. sajandil paiknes kvartalis neli eraldiseisvat hoonet, millest üks on tänaseni algses mahus säilinud. Järgnevatel sajanditel on hooneid korduvalt lammutatud, ümber ehitatud ning kvartalit uute majadega tihendatud. Suuremad ümberehitustööd toimusid 20. saj. alguses. Sellest ajast pärinevad Kauba tänava äärsed ehitised. 1930. aastatel ehitati kõigi majade esimese korruse aknad suuremaks. Hoonetekompleksist kujunes uudne ja moodne kaubakeskus. Kvartalit nimetatakse tänaseni rahva seas kaupluste tolleaegse omaniku Holostovi nime järgi.

Kui plaaniliselt on kvartali hoonestus terviklik, siis mahulise ülesehituse kohta seda öelda ei saa. Erineva kõrgusega majad on ehitatud ja kujundatud tulenevalt omanike võimalustest-vajadustest, mõtlemata sellele, kuidas need omavahel või naaberhoonetega sobivad. Vaatamata sellele on kogu kompleks arhitektuurilt ning mahult neutraalne. Kvartal ei ole Keskväljakul visuaalselt valitsev.

Oluline on Holostovi kvartali ja seda ümbritsevate hoonete suhe ning vastastikune mõju. Kvartali tagasihoidlikud ehitised on neutraalseks taustaks Kauba ja Kohtu tänavatele asuvatele atraktiivsematele hoonetele.

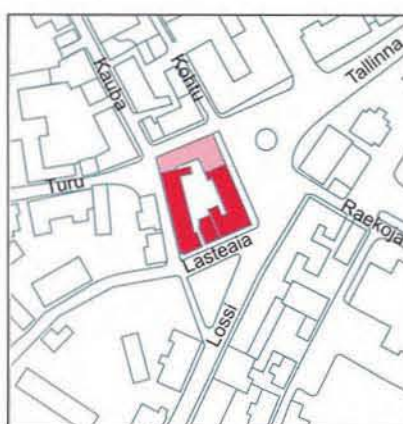
Järgmistel ümberehitustel võiks säilitada kvartali juhusliku kujunemise mulje. Samuti peaks arvestama ümbritsevate teiste linnaruumi kujunditega.

Kõvera, Tolli ja Suur-Põllu tänava kvartal

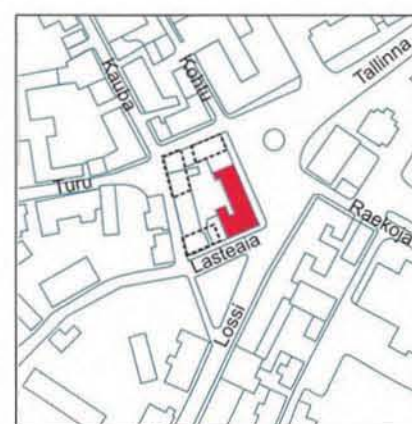
Selle äärelinna elamukvartali, mis on tähistatud juba 17. sajandi linnaplaanil, vanemad hooned pärinevad 18.- 19. sajandist.

Ala väärrib tähelepanu seetõttu, et siin on säilinud ajalooline hoonestusviis ja krundijaotus. Majad paiknevad tänavajoonel tihedalt üksteise kõrval. Kvartali keskel asusid väikesed kõrvalhooned ning köögi- ja puuviljaaiad.

Tänaseks on mitmed tänaväärsed majad lammutatud ja tänavasein auklik. Arhitekt U. Arikese poolt kvartalisse projekteeritud Kuressaare Hooldekodu on meeldivaks näiteks, kuidas järgida ajaloolist hoonestusviisi vanalinnas.

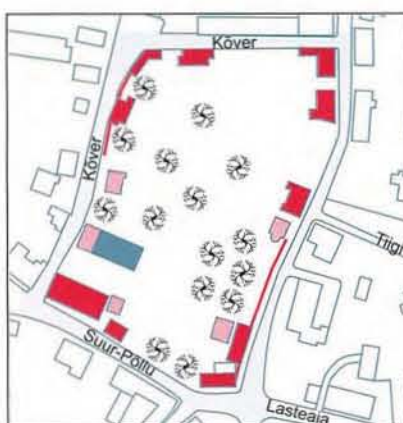
Hoonete miljööväärtuste plaan. M 1:4000

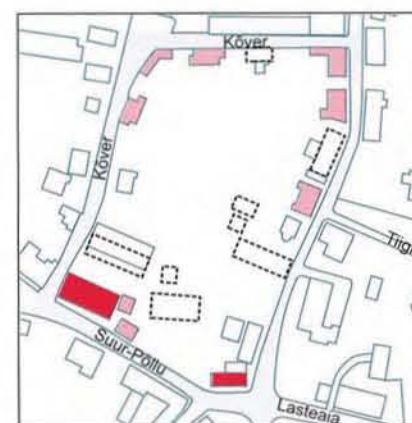
Hoonete vanuste plaan. M 1:4000

Vaade Lossi tänavalt Holostovi kvartalile. Foto 1999. a.

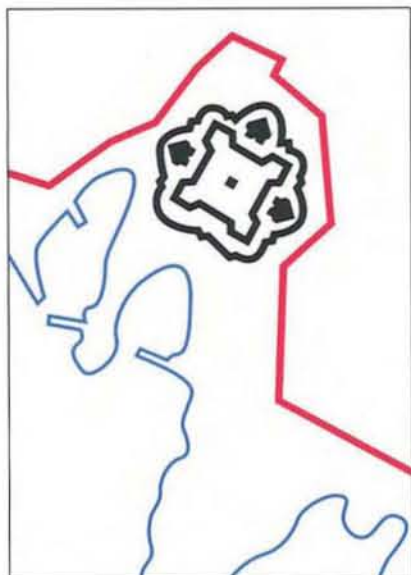
Hoonete miljööväärtuste plaan. M 1:4000

Hoonete vanuste plaan. M 1:4000

Tolli tänaval asuv Kuressaare Hooldekodu. Foto 1999. a.

Linnamuster

Puhkeala

Kuressaare linna puhkeala koosneb kolmest omanäolisest, erineva ülesehitusega osast:

Kindlust ümbritsev alleedevõrk ja linnapark seal paiknevate üksikute hoonetega moodustavad kammerliku ning romantilise keskkonna. See on näide planeeritud haljastusest Kuressaares.

Pargi ja Allee tänavaid võib lugeda piiriks puhkeala ning vanalinna vahel. Neile tänavaile on iseloomulik kuurordiajast pärinev ühe- ja kahekordne puithoonestus, mis paikneb tänava ühel küljel, vastaspoolel asub linnapark või allee.

Rand on Kuressaare ajaloo läbi aegade olnud tähtsal kohal – seal asusid kauba- ja hiljem jahisadamad ning kuurordihooned. Rannaala kidurale pinnasele ei ole tekkinud märkimisväärset loomulikku haljastust. Ala hoonestus oli hõre, võimaldades kindlusel linnasiluetis esile tõusta.

Linna puhkeala on 1990. aastatel saamas oma esialgset funktsiooni – olla linnalähedaseks rannamõnude ja veespordi harrastamise kohaks.

Kuressaare kindlust ümbritsev ala oli 19. saj. II pooleni kindluse esplanaadiks, mis hea nähtavuse tagamiseks pidi hoonestusest ja kõrghaljastusest vaba olema. 1836. a. kaotas kindlus sõjalise tähtsuse võimaldades muuta piirkonna senist funktsiooni. Foto 1990. a-test.

Pargiallee. Foto 1998. a.

Rikkalikult puitpitsidega dekoreeritud rõdu. Pargi 4. Foto 1996. a.

Park

Hoonestuse ja haljastuse rajamine kindluse piirkonda hoogustus 19. saj. II poolel, mil Kuressaare tõusis seoses ravimuda avastamisega Eesti kuurortlinnade hulka.

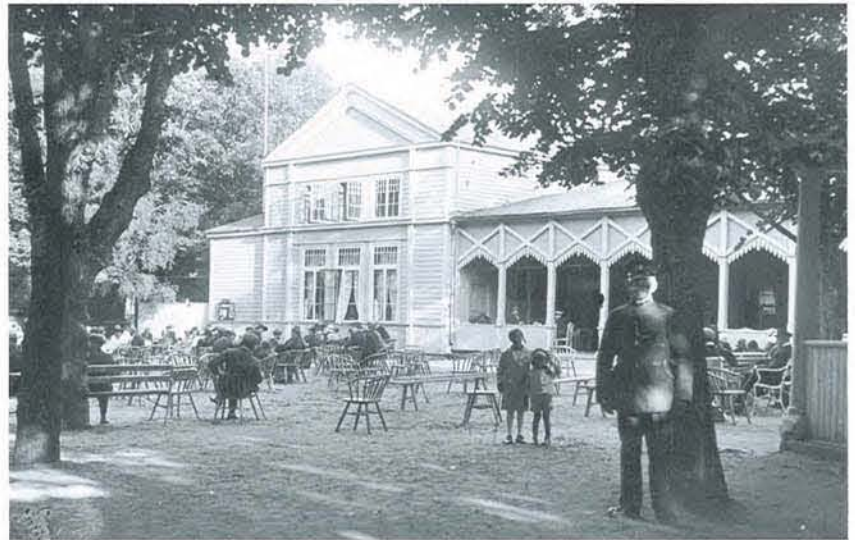
Kuressaare pargi asutamise au kuulub linnapea H. von der Borgile. Planeerimine usaldati Riia aednikule H. Göggingerile. Pargi rajamiseks ja haldamiseks moodustati 1861. a. pargikomitee. Mitmekülgset abi osutasid linnakodanikud, annetades raha, istikuid ning andes rajamistödeks hobuseid ja veokeid.

Vabakujuliselt kavandatud park hõlmas praeguse linnapargi põhi-osa, olles piiratud puittaraga. Pargi pinnase ettevalmistamisel satuti vanale kalmistule. Selle kohale püstitati monument, kasutades kohapealt leitud hauaplaate.

1880. aastatel hakati mõtlema pargi laiendamisele. Kuna mudaravilate patsiendid külastasid regulaarselt suplusmajakesi, mis asusid linnuse taga meres, pikendati haljasala Pargi tänava lõpust sinna. Vennad Fliessid ehitasid randa joogipaviljoni – Trinkhalle, korrastades ühtlasi selle ümbruse ja rajades paviljonini puistee. 1887. a. kevadel alustas kuurordikomitee liikme R. Fliessi eestvõtmisel ringpuistee rajamist piki glassiid ümber kindluse.

Seoses suvituse elavnemisega tekkis vajadus suurema seltskondliku koosviibimiskoha järele. Kuna linnal puudus teatrimaja, sooviti ehitada hoone, kus oleks ruumi ka teatrile. 1889. a. avatud Kuurhoones asusid saal teatri, muusika ja tantsu jaoks ning puhvet, restoran, lugemistuba, kaardimängutuba, daamide tuba, ametikorter ja vaatetorn. 1861. a. rajatud muusikapaviljon, mis asus Kuurhoone kõrval, ehitati osaliselt ümber kohvikuks “Tivoli”. 1884. a. mainitakse kõlakoda rajamist. Seega oli parki tekkinud intiimne väljakuruum, mida ääristasid kuurhoone, kohvik, kõlakoda ja park. Siia kujunes kuurordielu keskus, kus toimusid vabaõhuentendused, ilutulestik, mängis orkester.

1920. aastatel tegeldi põhiliselt I maailmasõja kahjustuste likvideerimisega – korrastati park, ehitati uus kõlakoda, remonditi Kuurhoone. 1930. aastatel istutati linnaparki uusi haruldasi puuliike, mis telliti Tartu Ülikoolist. Linnapargi taimestik on rikas, siin leidub ligi 80 puu- ja põõsaliiki.

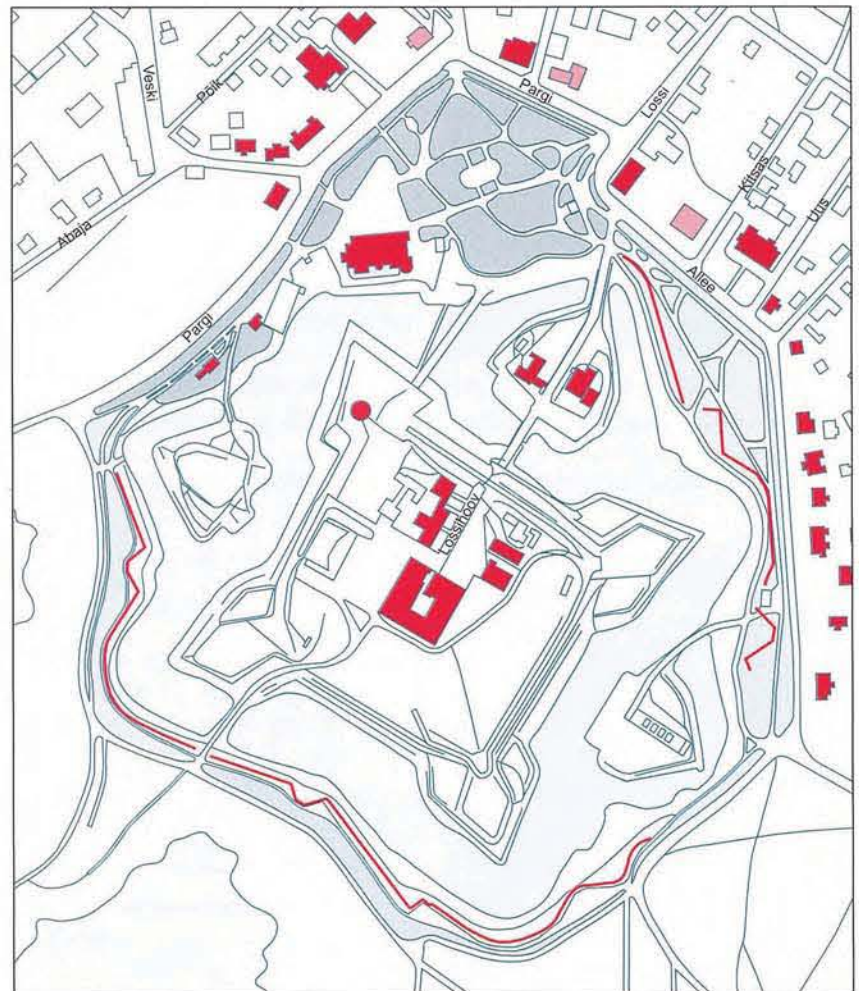

Kuurhoone esine plats oli suvitajate meelispaigaks. Foto 1920. a-test.

Pärast II maailmasõda kaotas Kuressaare tähtsuse kuurordina. Linnapargis asuvad hooned ei leidnud kasutust ning amortiseerusid.

Alates 1980. aastatest, mil tähelepanu pöördus taas linna ajaloolistele piirkondadele, ärkas linna puhkeala uuele elule. Rekonstrueeriti park (arhitektid T. Made ja A. Kama), 1988. a. avati taastatud Kuurhoone ja kõlakoda.

Jätub pargi merepoolse osa korrastamine. Ees seisavad kindlusemüüride ja vallikraavide taastamistööd. Vaated ennistatud kindlusele lisavad pargile väärtust. Vaieldamatult on see üks kaunimaid puhkuse veetmise kohti Kuressaares.

Pargi kujunemise ning Pargi ja Allee tänava hoonete miljööväärtuste plaan. M 1:5000

- Vanim pargiosa, rajamist alustati 1861. a.
- Uuem pargiosa, rajatud 19.-20. saj. vahetusel.
- Paekivist tugimüür – glassii.

Apteeker R. Fliessi eestvõttel rajatud ringpuistee. Foto 1998. a.

Kuurhoone esine väljak. 1922. a. rajati uus kõlakoda ja väljakule paigutati dekoratiivse alusega lillevaas. Foto 1998. a.

Pargi ja Allee tänav

Allee tänav tekkis 19. saj. lõpuaastatel pärast Roomassaare sadama kasutuselevõttu. Pargi tänav kujunes seoses linnapargi rajamisega. Tänavad olid ääristatud põhiliselt pansionaatide ja mudaravilatega.

Piirkonna ehitiste arhitektuur erineb täiesti vanalinna omast. 1850. aastatel levima hakanud šveitsi mägimajakeste stiil, mida meil seotakse vene puitarhitektuuriga, tõstis esimest korda esile puithoone materjali väärikuse. Lisaks konstruktiivsetele elementidele pöörati suuremat tähelepanu väikedetailide kujundamisele. Rohkesti kasutati pitsilist saelõike ornamentide.

Pargi ja Allee tänava hoonestus asub tänavajoonest pisut eemal, olles ümbritsetud rohkest haljastusest. Suuremad pansionaadid ja villad on ehitatud krundisügavusse. 19. saj. lõpus rajatud hooned olid enamasti kahekorruselised avarad puitehitised, mida kaunistasid rõdud, verandad, sambad, tornikesed. Olles koondunud ühte piirkonda, moodustasid nad stiilse ansambli. Mitmed Pargi tänava kaunimad hooned on tänaseks hävinud. Väga hästi on säilinud ajastule iseloomulik hoonestus Allee tänaval.

1980. aastatel, kui alustati pargi ja selle ümbruse korrastamist, seati eesmärgiks taastada sajandivahetuse miljöö. Mitmed pargis asunud hooned taastati ja uute projekteerimisel arvestati väljakujunenud stiili.

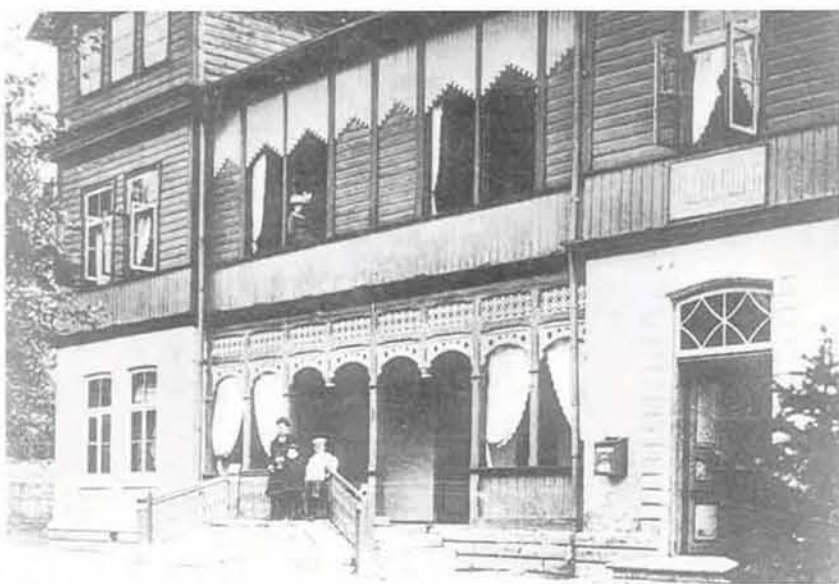
Puhkeala planeerimisprojektis on pööratud tähelepanu sellele, et pargiäärsetele kruntidele rajatavad uued ehitised järgiksid kuuordri hoonestustraditsiooni.

1988. a. restaureeritud endine E. Kingissepa pansionaat. Arhitekt K.-M. Loover. Foto 1999. a.

Roomassaare mudaravila. Rajatud Peterburi arsti dr. Mierzeyewvski eestvõttel 1876. a. Hävis 1941. a. Foto 1920. a-test.

Allee 1. Endine Michelseni pansionaat. Praegu tugevasti ümberehitatud. Foto 1906. a.

Uus mudasupelasutus Pargi tänaval. Asutatud 1883. a. Lammutatud 1970. a-tel. Foto 1920. a-test.

Endine puhvet "Salubritas" Foto 1996. a.

Endine pargivaksal Allee tänaval. Taastatud 1990. a-tel. Foto 1999. a.

1898. a. ehitatud lugemismajake linnapargis. Restaureeritud 1980. aastatel. Foto 1996. a.

Elamu Pargi 3. Uusehitis, mille arhitektuur on kooskõlas ümbritseva ajaloolise kuurordimiljööga. Arhitekt L. Hansar. Foto 1996. a.

Rand

Läbi aegade vaid sadamatena kasutatud mereäärne ala sai seoses kuurordi arenguga uue funktsiooni. Siia rajati 19. saj. lõpus jahisadam, kohvik, suplusmajakesed. Linna esimene mudaravila ehitati 1840. a. rannaheinamaale, praeguse staadioni kohale. 1884. a. ehitati randa joogipaviljon "Trinkhalle" mineraalvee ja mitmesugust liiki jookide müügiks.

I maailmasõja ajal suvitusele katkes. Saksa väed rajasid Roomassaare sadamat linnaga ühendava raudteeharu, mis läbis pargi ja rannaala. Peale sakslaste lahkumist läks raudtee üle Kuressaare Linnavalitsusele. 1924. a. ehitati Allee tänava äärde parki uus vak-salihoone.

1929. a. ehitati joogipaviljoni asemele rannakohvik, selle juurde rajati liivarand. Taas alustasid tegevust Tori abaja ääres asunud jahtklubid.

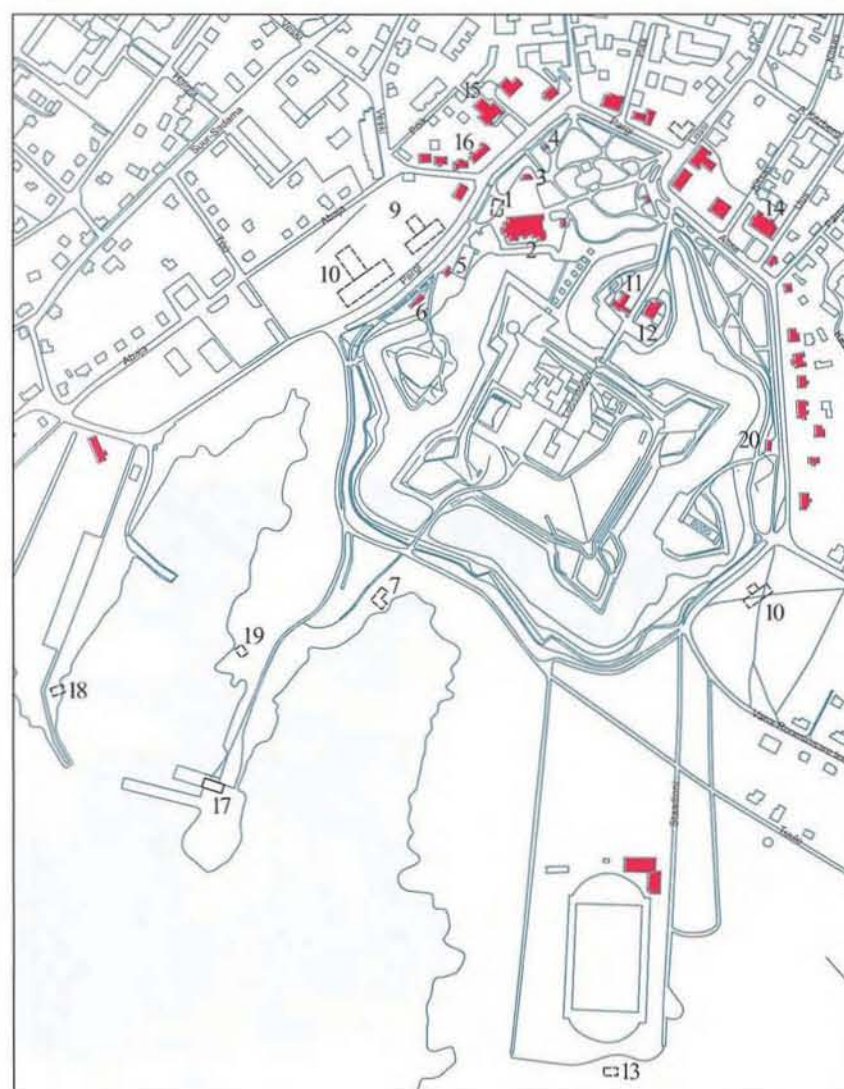
Rannapiirkonna hoonestus koosnes põhiliselt kergetest ja väikesemahulistest historitsistlikest puitehitistest, mis olid mõeldud hooajaliseks kasutamiseks. Ainsaks moodsama arhitektuuri esindajaks oli 1937. a. valminud traditsioonilises funktsionalistlikus stiilis rannahoone, mis asus staadioni taga.

Pärast sõda endisaegne kuurordielu vaibus, hooned lagunesid, merevesi reostus. Viimased aastakümned on kuressaarlased pidanud rannamõnude nautimiseks sõitma linnast välja. 1991. a. valminud puhastusseadmed võimaldasid mereäärset ala taas kasutama hakata.

1990. aastate märksõnaks on puhkeala taastamine. Käivad supelranna ja uue jahisadama ehitustööd. Mere äärde on planeeritud rannahoone, vetelpääste torn, kohvikud, restoranid ja muud ehitised, mis puhkealale sobivad. Uued hooned on põhiliselt kavandatud kohtadesse, kus need varemgi asusid. Puhkealal on domineerivana esikohal linnus-kindlus, mistõttu randa rajatavate ehitiste kõrgus ja maht ei tohi olla suur. Eesmärgiks on jätkata ajaloolist hoonestustraditsiooni, sidudes need kaasaegse arhitektuuriga.

Vaade Tori abajale ja kindlusele 19. saj. lõpus.

Olemasolevad ja hävinenud hooned puhkealal, mis on esitatud algsete nimedega:

1. Muusikapaviljon, hiljem kohvik "Tivoli"	9. Uus mudasupelasutus
2. Kuurhoone	10. Roomassaare mudaravila
3. Kõlakoda	11. O. von Ekesparre elamu
4. Endise surnuaia asupaigale püstitatud monument	12. O. von Ekesparre elamu
5. Puhvet "Salubritas"	13. Rannahoone
6. Lugemismaja	14. Michelseni pansionaat
7. Joogipaviljon "Trinkhalle", hiljem Rannakohvik	15. Waldmanni pansionaat
8. Linna mudaravila, endine Weise mudaravila	16. E. Kingissepa pansionaat
	17. Kuressaare jahtklubi
	18. Saksa jahtklubi
	19. Paadisadam nn. "Tursa kirik"
	20. Pargivaksal

Kuressaare jahtklubi. Ehitatud 1930. a. Foto 1930. a-test.

Joogipaviljon "Trinkhalle". Foto 20. saj. algusest.

Paadisadam, nn. "Tursa kirik". Foto 1920. a-test.

Linnainsener E. Haameri projekteeritud rannahoone, mis valmis 1937. a. Foto 1930. a-test.

Linnamuster

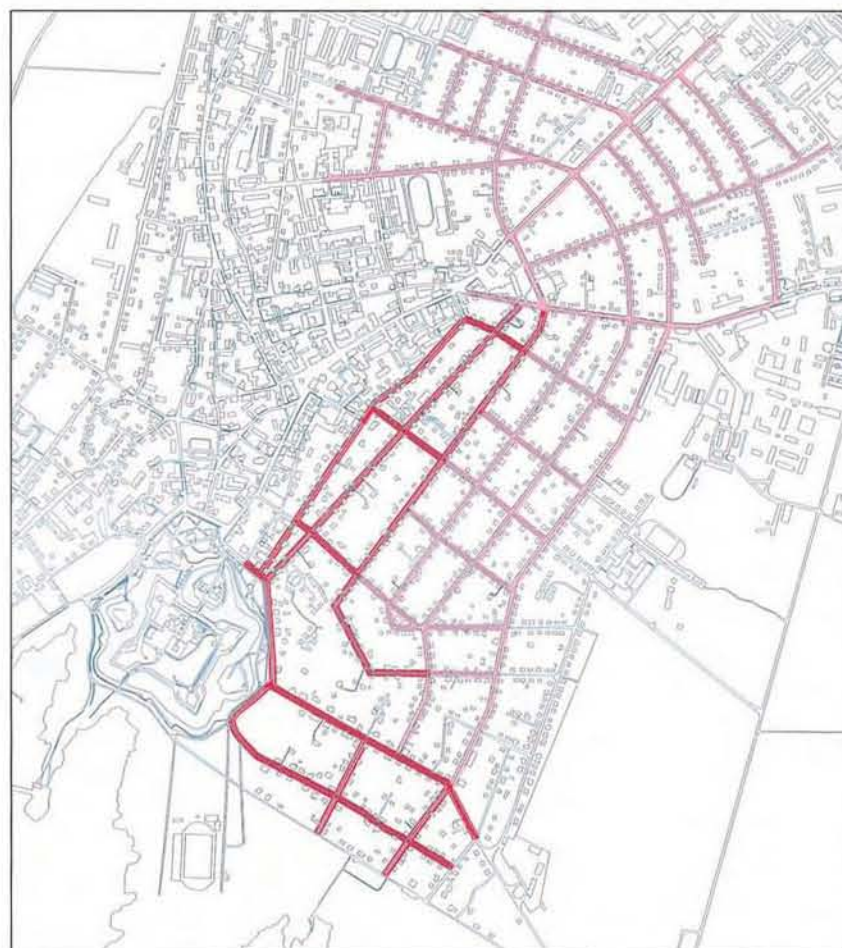
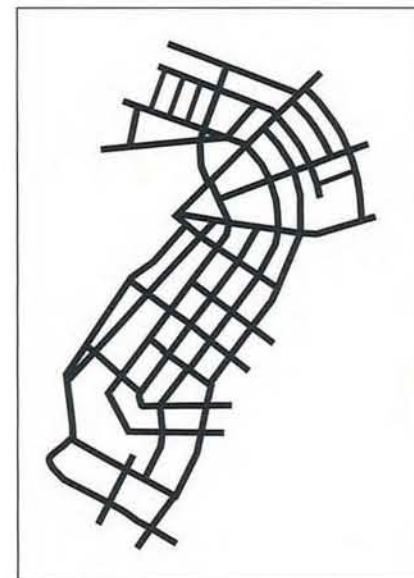
Aedlinn

Kuressaare väikeelamute piirkond hakkas kujunema 19. saj. II poolel, mil kiire sotsiaal-majanduslik areng surus linna tema senistest piiridest välja. Perspektiivikamad olid linnatuumikust ida poole jäävad maad – endisele linnakarjamaale trasseeriti Uus tänav. Idas sai linn kasvada vaid Saaremaa Rüütelkonnale kuuluvale Kaarma-Suuremõisa alale. Sinna kujunesid 20. saj. esimesel aastakümnel Pärna (end. Landrati) ja Transvaali tänav. Uued tänavad rajati paralleelselt Lossi ja Tallinna tänavaga ning hoonestati valdavalt 19. saj. lõpus - 20. saj. alguses.

Kuressaare laienemisprotsessi käigus lülitati 1929. a. linna koosseisu Kaarma-Suurvallale kuulunud maa linna idaosas, mida nimetati Põllu aleviks. Arhitekt Elmar Lohk koostas piirkonnale 1934. a. planeerimiskava.

Uue tänavavõrgu aluseks võttis Lohk olemasolevad tänavad, täiendades neid läbimurretega. Kuressaare idaosa sai regulaarselt planeeritud sirgjoonelise tänavasüsteemi. Pihtla teest Tallinna tänavani teevad tänavad kaarja pöörde, ühinedes orgaaniliselt põhja jääva linnaosaga. Planeerimisprojektis on arhitekt kasutanud Kuressaare vanalinnale omaseid kujundeid nagu kolmnurksed platsid ning teedelaiendused.

Aedlinna planeering moodustab linnaplaanil omaette terviku. Tulenevalt hoonestusviisist on eraldatavad kaks osa. Vanemate tänavate (Uus, Transvaali, Pärna) üldilme on ebahütlane, kuna tegemist on ajaloolise üleminekupiirkonnaga vanalinnast uutele eramurajoonidele. Seevastu uuemad tänavad (Ida, Kevade, Talve, Raudtee jt.) on tänu ühtsele planeerimisskeemile terviklikumad.

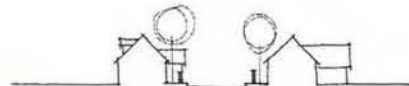

Aedlinna tänavate skeem. M 1:15 000

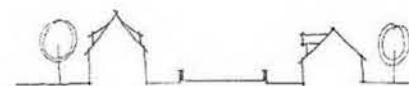
Tänavate läbilõiked illustreerivad majade ja haljastuse paiknemist aedlinna eri piirkondades.

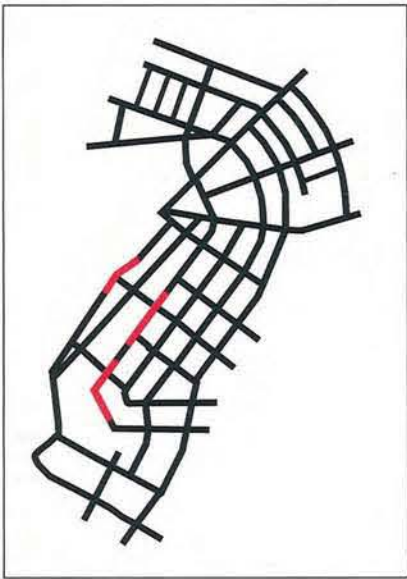
Uus-Roomassaare tänava vaade ja läbilõige.

Uue tänava vaade ja läbilõige.

Raudtee tänava vaade ja läbilõige.

Uus 26. Foto 1998. a.

Linnakujundid aedlinnas

Transvaali ja Uus tänav

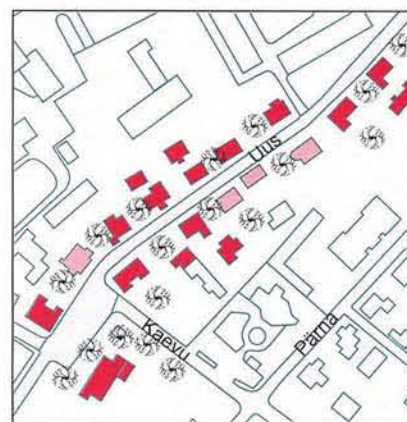
Tänavad on üleminekuks vanalinnalt uuslamurajoonidele, kus ajuti rajati elamuid väga intensiivselt, samas süsteemilt.

1920.-30. aastatel, kui ehitustegevus noores Eesti Vabariigis elavnes, oli tihti kasutusel skeem: krundil olev tänavaäärne 19. saj. pärinev ühekordne puithoone lammutati ja krundisügavusse rajati uus kõrgem elamu. Nii kujunes tänavapilt väga mitmekihiliseks. Hiljemgi on sellesse piirkonda ehitatud uusi maju, mille paigutus ega arhitektuur ei järginud varasemaid hoonestustavasid. Seetõttu esineb konfliktseid kooslusi, mis tänavate üldilmet rikuvad.

Neil tänavail on esindatud sajandivahetuse historitsistlikud puit- hooned, eestiaegsed traditsionalistlikus laadis elamud ja nõukogu- deaegsed tüüpimajad.

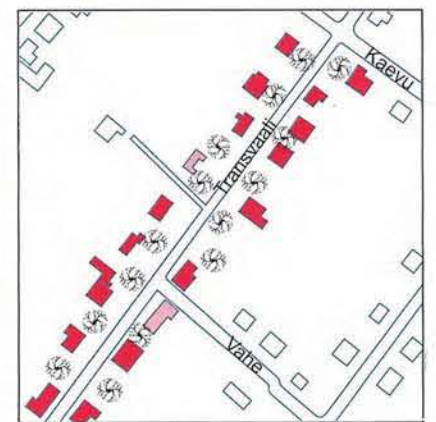
Majade ees kasvavad põlispuud ja ilupõõsad varjavad tänavalt vaadeldes suuresti hoonestuse. Tänavajoont markeeritakse puit- lippaiaiga. Selline miljöö annab tunnistust 19. saj. II poolel tekkinud aedlinlikust planeeringust, mida iseloomustab individualism ja looduslähedus.

Kõrval asuvatel plaanidel on näited Uue ja Transvaali tänava lõikudest, mis oma terviklikuma miljööga võiksid olla eeskujuks piirkonna hoonestamisel.

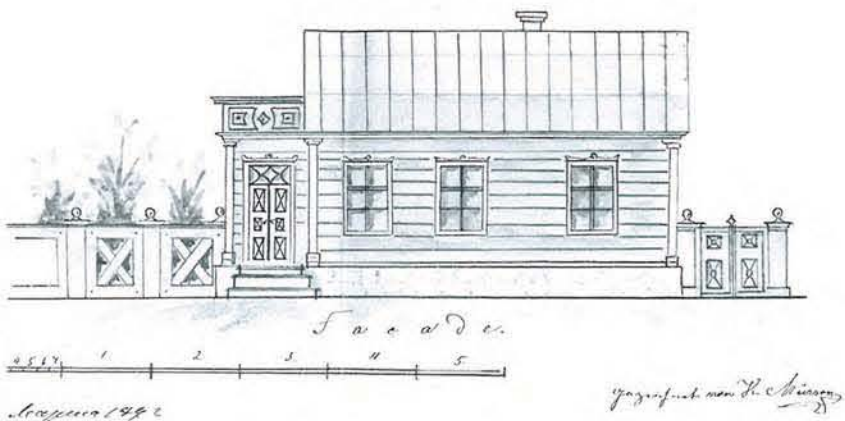
Uue tänava hoonete miljööväärtuste plaan. M 1:4000

Siin tuleb hinnata terviklikku tänavariütmi, mille moodustavad väikesed ühekordsed puithooned, paiknedes tänavajoonel või 1-2 m tagasi- astega.

Transvaali tänava hoonete miljööväärtuste plaan. M 1:4000

Sellel lõigul asuvad eri aegadel ehitatud majad tänavast eri kaugustel. Vaatamata sellele on tänavapilt vastuvõetav, sest kindla rütmiga paiknevad tagasihoidliku välimusega elamud on peaaegu ühesuurused. Siduvaks jooneks on sarnane ehitusmaterjal, valdavalt puit.

Uue tänava elamu projekt 1892. a.

Transvaali tänav. Foto 1999. a.

Uus-Roomassaare 9. Foto 1996. a.

Uus-Roomassaare tänav

Uus-Roomassaare tänav kujunes ühenduse pidamiseks 1894. a. samaaegselt valminud Roomassaare sadamaga. Nimetatud ala muutus kiiresti perspektiivikaks elamu- ja suvitustsooniks.

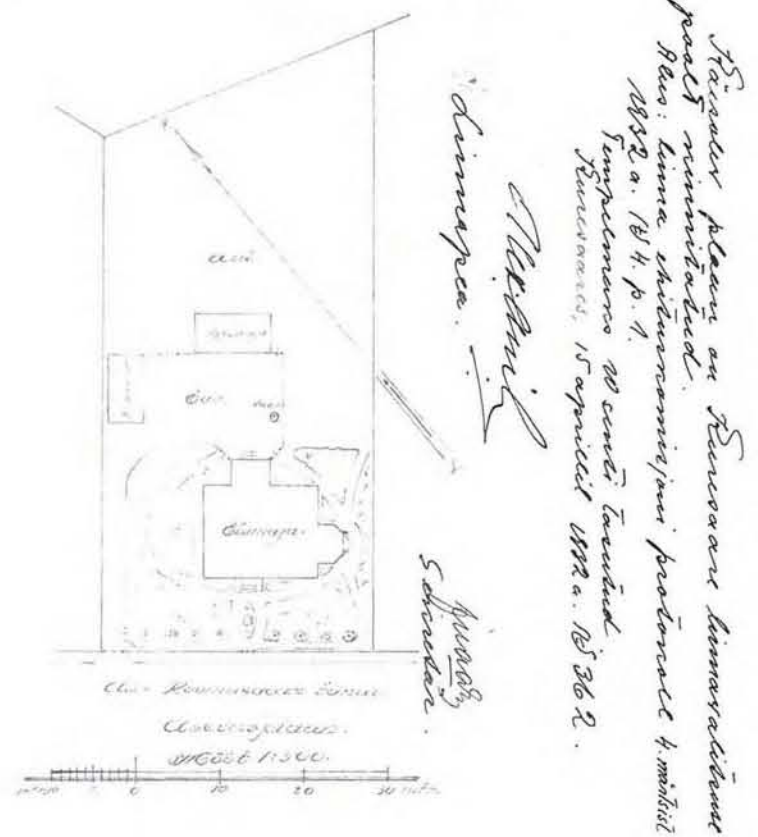
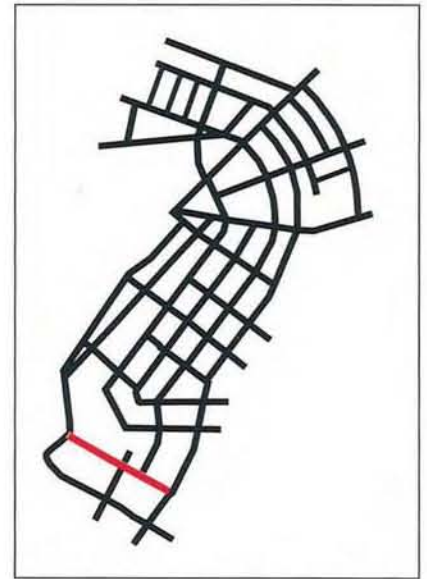
Hoonestus on põhimahus samast perioodist nagu Uuel, Pärna ja Transvaali tänaval, kuid rõhutada tuleb ranna lähedust, mis tõstis linnaosa prestiiži. Väikesemahulised, originaalsena säilinud majad paiknevad kogu tänava ulatuses kindla rütmiga, luues tervikliku arhitektuurse keskkonna. Ühe- ja kahekordsete puitelamute silmapaistvateks osadeks on verandad ja lahtised rõdud. Suhteliselt tagasihoidlikku arhitektuuri väärtustab oskuslik tisléri- ja sepatöö: profileeritud sarikaotsad, saelõiketehnikas puitpits, sepistatud varikatused jm. tähelepanu väärivad väikedetailid.

Piirkonda on rajatud üksikuid villasid, mis asetsevad keskmisest suurematel kruntidel 10-15 meetrise tagasiastega krundi sügavusse. Krunte ilmestavad põlispuid. Peale II maailmasõda rajati tänava äärde pärnaallee.

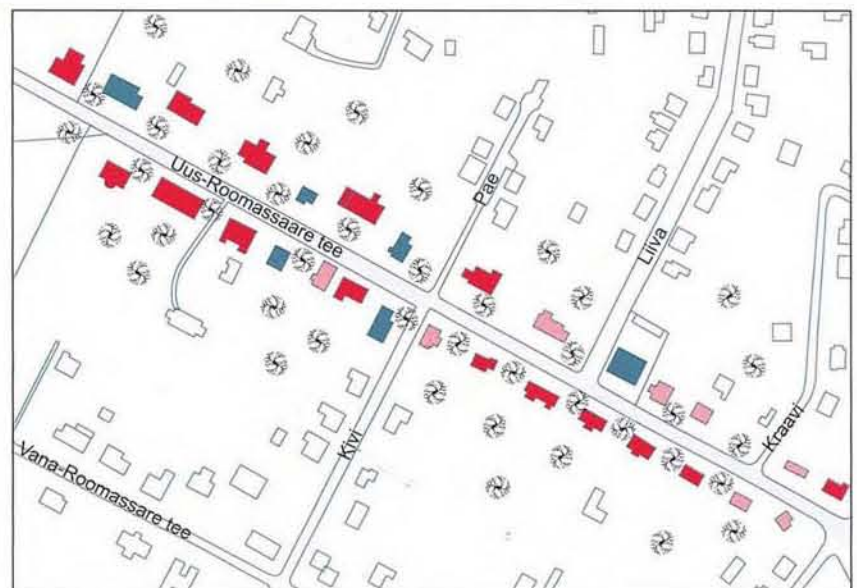
Ajalooline Uus-Roomassaare tänav tuleks haarata vanalinna muinsuskaitseala vööndisse.

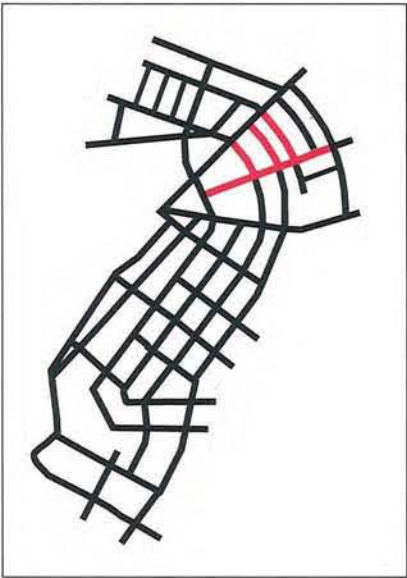
Uus-Roomassaare tänav. Foto 1998. a.

Uus-Roomassaare 9 elamu asendiplaan 1932. a.

Uus-Roomassaare tänava hoonete miljööväärtuste plaan. M 1:4000

Ida, Kevade, Talve ja Raudtee tänav

Ehitustegevus Ida, Kevade, Talve jt. tänavate piirkonnas muutus elavaks peale II maailmasõda, kui 1950.-60. aastatel vastavalt uutele ehitismäärustele muutus valdavaks tüüphoonestus. Nii kujundavadki ala arhitektuurse üldilme pea sarnased ühekordsed viilkatusega elamud. Perioodi alguses rajatakse puiduga vooderdatud hooneid. Hilisem aeg soosib krohvitud seina, eramuid ilmestatakse erinevate akna ja uste krohviraamistustega. Palju kasutatakse puhasvuukviimistlust, kaunistuselemendiks punasest tellisest laotud mustrid fassaadil ning akende-uste ümber.

Kuigi üldiselt nõuti tüüpprojektide kasutamist, lasksid omanikud elamu välisilme kujundamisel fantaasial lennata – tulemuseks on mahuliselt ühetaoliste hoonete kogum, kuid milles iga hoone on omanäoline.

Krundi koosseisu kuuluvad abiehitised, mille paigutus elamute vahel toonitab elamurajooni rütmilis-korduvat planeeringut. Majandushoonetel on tänavaga üldilme kujundamisel oluline osa, paraku on neid sageli laiendatud ja ümber ehitatud, arvestamata sobivust elumajaga.

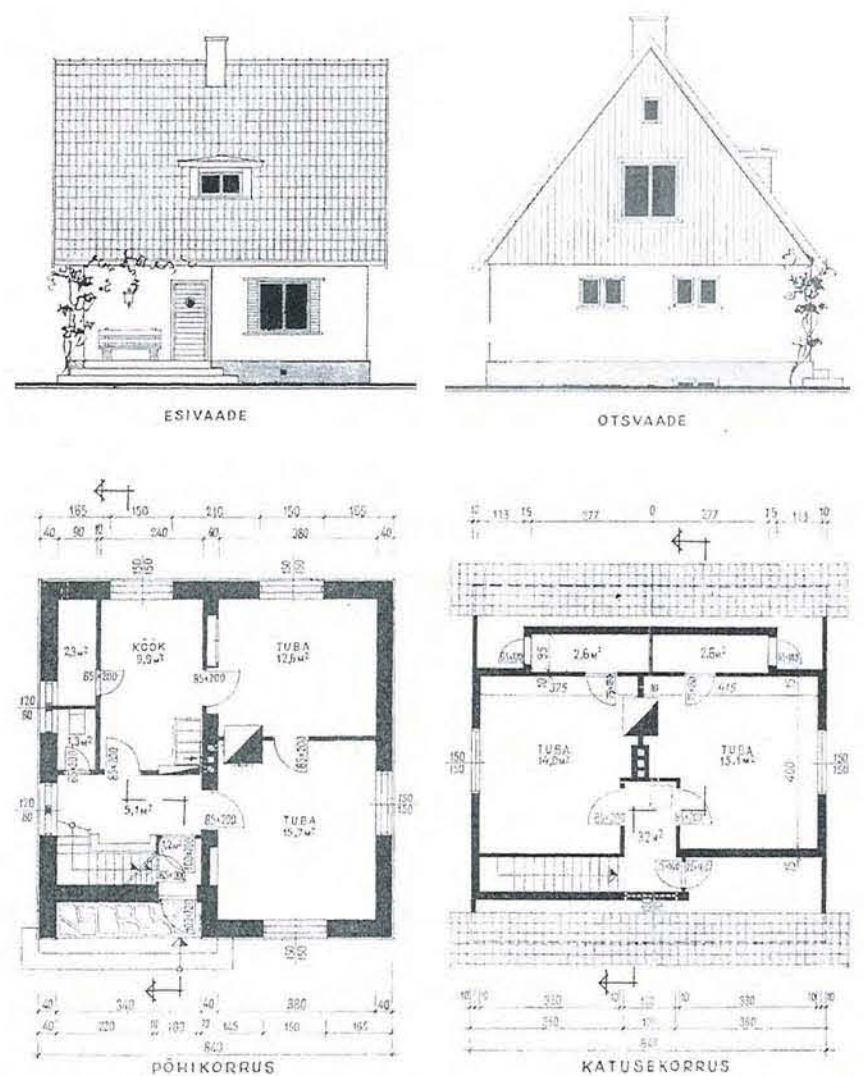
Aedlinlikus keskkonnas on haljustusel tähtis kujundusosa. Areanud reglementeerimata, allub see siiski ajastu stiili- ja maitse suundumustele. Õuesid ilmestavad väikevormid – skulptuurid, kiiged, veesilmad, tuulikud jms. Tagaäed on kujundatud vastavalt omaniku soovile ja võimalustele kas puuvilja- ja lille- või köögiviljaaiaiks.

Ida, Kevade, Talve ja Raudtee tänavate hoonete miljööväärtuste plaan. M 1:4000

Raudtee tänav. Foto 1998. a.

Elamu tüüpprojekt E-9. 1958. a.

Ida 6. Foto 1996. a.

Raudtee 30. Foto 1996. a.

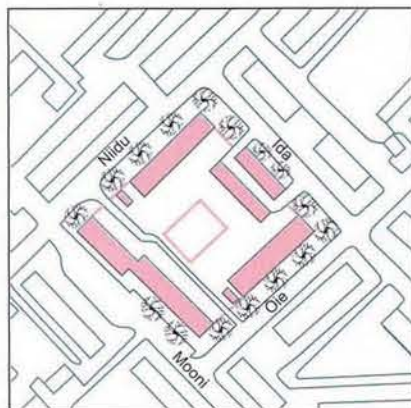
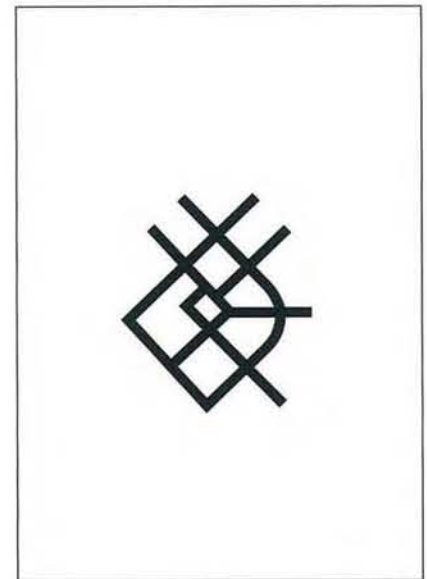
Suurelamud

Ida- Niidu suurelamute rajooni planeering on koostatud 1984. a. arhitekt Irina Raua poolt. Tegemist on Kuessaare ainsa kavandatud sektsioonelamute alaga, mis on peaaegu terviklikult välja ehitatud.

Planeeringus juhitud sujuvast üleminekust madalamate eramajade piirkonnalt kõrgemale, valdavalt kolmekordsele hoonestusele. Siin jätkatakse Kuessaare väikeelamute linnaosas kasutatud kaarjat tänavate kulgu. Pärast aastakümneid valitsenud vabaplaneeringut üritati uuesti üle minna traditsioonilisele linnalisele laadile. Tänavad ja kvartalid on hoonestatud perimeetralselt. Väikesi kvartaleid ümbritsevad elamud asetsevad nii, et tekivad sisehoovid, kuhu on kavandatud laste mänguväljakud, pesu kuivatamise varjualused ja muud väikevormid. Arhitekti ettepaneku järgi võiksid kvartali elanikud ise oma hoovi kujundada, rajada sinna kasvuhoone ja viljapuuaiad. Paraku on see ühistegevusele suunatud idee väikelinna elanikule sobimatu ega ole seni realiseerunud.

Paneelilamute kõleda välisilme mahendamiseks on kasutatud tumedaks peitsitud puitu. Ühetaoliste elamute ühenduskohtadesse on ehitatud individuaalse lahendusega vahesektsioonid, mis rikastavad üldilmet. Piirkonda on planeeritud vajalikud teenindusasutused, kaubanduskeskus ja lasteaed.

Suurelamurajooni hoonestamine ei ole lõppenud. Hea tulemuse saavutamiseks oleks vaja see planeeringukohaselt välja ehitada, pöörates põhitähelepanu heakorrastusele, haljastusele ja majade arhitektuursele ilmele.

Planeeringujärgselt välja ehitatud kvartal Niidu tänaval, kuhu on rajatud garaažid, piirdeaiad ja väikevormid. M 1: 4000

Ida-Niidu suurelamute rajooni plaan olemasolevate ja planeeritud hoonetega. M 1:8000

Vaade elamukvartali sisehoovi kujundatud mänguväljakule. Foto 1999. a.

Vaade Ida tänavale. Foto 1999. a.

Linna vanimad majad (17. sajand)

Veski 6

Tori abajasse ehitatud sadamaait on üks vanimaid Kuressaare ehitisi. 1663. a. valminud dolomiitplokkidest kivikatusega hoone on läbi aegade kasutusel olnud laohoonena. 1870. a. ehitati hoone kaupmees Schmidt poolt ümber auruveskiks, andes sellega nime tänavale, kus ehitis asub.

Vaekoja viilu astmeid ilmestavad raidkivist baroksed voluudid, tipus asub orvandimotiiviga harjakivi aastaarvuga 1663 ja sepistatud tuulelipp – 1664. Aknaavad on ümbritsetud dolomiidist pürdekividega.

Tallinna 3

Raekoja vastas asub 1663. a. valminud vaekoda, mis on ainus säilinud selle hoonetüübi esindaja Eestis. Väikesemahulise hoone võlu peitub ranges sümmeetrias ja astmestikviilus, mis kaunistab fassaadi. Peale kaalukoja asus hoones 18.-19. saj. vahetusel linna vahtkond, 19.-20. saj. Kuressaare postijaam. Aastatel 1980-1982 toimunud restaureerimistöödel taastati väliuurimiste käigus selgunud algne fassaadikujundus ja 18. saj. pärinev ruumijaotus. Arhitekt L. Hansar, ajaloolane A.-M. Hallik.

Tallinna 2

Range, lihtsa ja suursuguse vormiga raekoda, mis rajati aastatel 1654-1670, esindab nn. põhjamaade barokki. Raekoja hoone ehitamise initsiaator oli krahv M. G. De la Gardie, ehitusmeister F. Stiemer ja kiviraidur J. Hansson. Aastatel 1847-1931 paiknes hoonel puidust torn. Raekoda sai 1710. a. tulekahjus tugevasti kannatada. Pärast mitmekordseid ümberehitusi taastati hoone esialgne ilme 1961.-1973. a. toimunud restaureerimistööde käigus, mil raekoda sai tagasi linna esindushoone funktsioonid. Arhitekt A. Maasik, kunstiajaloolane H. Sirel.

Kõrge kelpkatusega kahekorruselise hoone fassaadi pilkupüüdvaks elemendiks on barokne raidportaal, millel asub tekst "Semper officio fungitur utilitati hominum consulens et societati. Anno MDCLXX" – "Alati täidab ta oma kohust inimeste kasuks ja ühiskonna hüvanguks. Aastal 1670". Portaali valvavad kaks lõvi skulptuuri ei kuulu algselt hoone juurde. 20. saj. algusest pärinevad lõvid on valmistanud Kaarma kiviraidur J. Veller.

Tallinna 5

Hoone ehitusaja kohta puuduvad täpsed andmed. Sarnaselt kõrval asuva vaekojaga on hoone olnud 18-19. saj. vahetusel linna vahtkonna käsutuses. Maja nimetatakse kadettide kooliks. Ehitis rekonstrueeriti 1980. a-tel turuhooneks.

Linna ehitised

Kuressaare ehitised on esitatud ajaloolises järjestuses, mis võimaldab tutvuda arhitektuuri arenguga linnas. Näidetena on toodud heatasemelise arhitektuuriga ja erinevaid ajastuid iseloomustavad hooned.

Linna vanimad majad (17. sajand)

Barokkarhitektuuri esindavad Kuressaares põhjamaiselt lihtsad hooned. Ehituskehandit ilmestavad ajastule omased väikeseruudulised aknad ja tagasihoidlik dolomiitdekoor. Läbi aegade korduvaid ümberehitusi üleelanud majad on tänapäeval saanud tagasi oma esialgse ilme olles kahtlemata vanalinna arhitektuuripärlid.

Vanemate elamute tüübid (18.- 19. sajand)

Linna vanematest puithoonetest on korduvate tulekahjude tõttu säilinud vaid üksikud elumajad, mille vanusest annavad tunnistust ruumijaotus ja varasemad ehitusvõtted. Ehitiste välisilme oli lakooniline ja detailide poolest napp, meenutades taluhooneid. Oluline kujund oli maja keskel asuv mantelkorstnaga köök, mille ümber paiknesid eluruumid. Võrreldes seinapinnaga oli hoone katusepind tunduvalt suurem. Väikestes aknaavades asusid enamasti kuueruudulised aknad, mida katsid luugid. Hooneid kujundasid tagasihoidliku profiiliga katusekarniisid ja akende-uste piirdelauad, väljasseinad olid vooderdatud püstlaudisega.

Kesklinna esindushooned (18.-19. sajand)

Põhjasõja ajal puhkenud tulekahju laastas Kuressaaret põhjalikult. Nüüdsest lubati linnas ehitada vaid tulekindlate katustega kivimaju.

Linna uus klassitsistlik üldilme kujunes välja 18. sajandi lõpus, 19. sajandi alguses. Antiikeeskujudele toetuvale klassitsismile on omane lihtsus, rangus ja sümmeetria. Kuressaares tuleb erijoontena nimetada hoonete massiivsust ja võrdlemisi kõrget katust. Tihti kaunistati hoonete fassaade dolomiidist detailidega: nurga kvaaderdus, karniisid, uste ja akende piirded, sambad, pilastrid, kolmnurksed frontoonid jm. Maju ühendavad kõrged kivimüürid, mida ilmestavad dekoratiivsed väravapostid.

Kuurordiarhitektuur (19.- 20. sajand)

19.-20. sajandi vahetuse ehitised erinevad kesklinna raskepärast mõjuvatest kivihoonetest. Omaette ansambli moodustasid pargi piirkonda rajatud mudaravilad ja pansionaadid, millest kahjuks enamik on hävinud. Paremini on säilinud elamud. Näiliselt ühelaadsete madala katusekaldega puitelamute välisilmes võib märgata väikesi erinevusi nagu näiteks uste-akende paigutus ja rütm, veranda või trepikoja asend ja kujundus, varikatused ja ärkliaknad. Sellised hooned omavad suurimat väärtust stiiliühtse tervikuna, millele lisavad romantilist meeolu mitmesugused kujunduselemendid: saelõikeornamendid, originaalse kujundusega ukсед-aknad ja nende piirdelauad, katusekarniisid, sepsidetailid jne. Dekooririkas historitsism andis tööd tiseritele, seppadele ja teistele käsitöölisetele, kes olid majade välisilme lõplikud kujundajad.

Eesti Vabariigi aegsed hooned (1918 - 1940)

1920.-30. aastatel intensiivistunud ehitustegevuses pöörati suuremat tähelepanu ühiskondlike hoonete rajamisele. Arhitektuuris peegeldub kaks põhilist suundumust – funktsionalism ja traditsionalism.

Funktsionalistlikus stiilis rajatud hooned on lihtsate vormide, dekoorivaesete fassaadipindade, suurte akende ja uudse, avarama siseplaneeringuga. Traditsionalism elamuarhitektuuris võttis palju üle funktsionalismilt, kuid säilitas väljaehitise kõrge kelp- või viilkatuse. Tiserite ja seppade töö oli endiselt au sees, mis hoidis alles kohalikke ehitustavasid ja tagas ehituskvaliteedi.

II maailmasõjas hävis Kuressaares palju hooned, linnapilti tekkis tühimikke, kuhu pärast sõda rajati ehitisi, mis ei sobi ajalooliselt väljakujunenud miljösse.

Nõukogude perioodi ehitised (1944 - 1991)

Sõjajärgsel perioodil suurenes maaelanikkonna siirdumine linnadesse, mis tekitas elamispinnakriisi. Ehitusprotsessi kiirendamiseks töötati 1950.-60. aastatel välja väikeelamute tüüpprojektid. Plaanilahenduselt üsna ühelaadsed hooned muudab omanäoliseks välisviimistlus. Katusekatte materjalina tuli kasutusele asbest-, hiljem laineline eterniitplaat. Uutest ehitusmaterjalidest kasutati silikaltsiidist suurplokkke ja silikaattellist. Välisviimistluses varieeriti erinevat värvi krohvipindade ja puitlaudisega.

1970. aastate elamuehituses oli trendikamaks jooneks nn. uusfunktsionalism, mis Eestis oli mõjutatud põhjanaabrite arhitektuurist. Põhiliselt silikaattellistest rajatud lamekatusega kuupjad mahud andsid küllaltki erinevaid vormilahendusi. Välisviimistluses kasutati punast fassaaditellist, millega kujundati akende-uste ümbrust ning puitlaudist, mis ilmestas katuse- ja rõduservi. Tüüpprojekte kohandati ümber vastavalt tellija soovile. Tihti kavandasid ja ehitasid omanikud maju ise vastavalt oma maitsele.

Kuni nõukogude perioodi lõpuni rahastas ühiskondlike hoonete rajamist riik, mis andis arhitektile suurema mänguruumi. Teisalt kõikus ehituskvaliteet tugevasti ja iga hea idee ei tarvitsenud realiseeruda algsel kujul.

1980.-90. aastate elamuehitust iseloomustavad uued, postmodernistlikud ja uusfunktsionalistlikud tendentsid, mille väljenduseks on uute vormide ja siseplaneeringute otsingud. Populaarseks muutus traditsioonilise kõrge katuse ja väikeseruuduliste akendega maja.

Taasiseseisvumise järgsed hooned (1991-1998)

1990. aastaid iseloomustab olemasoleva linnakeskkonna uuendamise. Uute materjalide kasutamine muudab ehitised küll kvaliteetsemaks, kuid rohkem kui varem dikteerib nende ilmet omanik, võttes üle nii häid kui halbu näited avatud maailmast.

Linnaehituses on märksõnadeks ajalooväärtuste säilitamine ja uute hoonete võimalikult valutu sulatamine vanasse linnapilti.

Vanemate elamute tüübid (18.-19. sajand)

Suur-Sadama 39
Vanas elumajas on säilinud hoone keskel asuv mantelkorstnaga köök, mille ümber paiknevad eluruumid. Hoone välisvooderdus ei ole algsena säilinud.

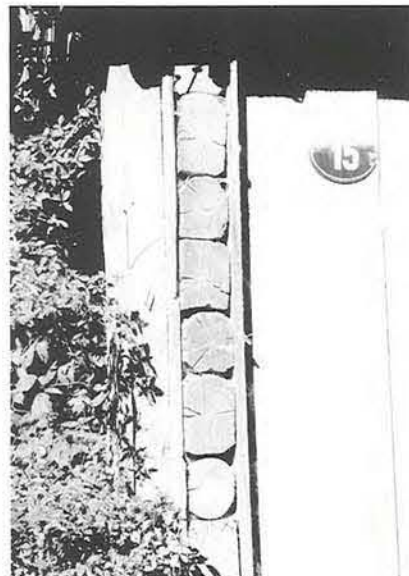
Komandandi 2a
Poolkelpkatusega puidust elamu, mis ajastu maitse kohaselt imiteerib kivihoonet.

Lootsi 14
Algselt rookatusena kaetud traditsiooniline laevnikuelamu on rajatud 18. saj. lõpus. Palkmajas on säilinud palju originaalset: mantelkorstnaga köök, mille ümber paiknevad neli tuba, algsed kuueruudulised luukidega aknad ja välisseina laudis, mis on väga lai ja paigaldatud sepanaelttega. 1885. a. peatus siin mudaravil viibinud luuletaja Lydia Koidula.

Kohtu 15
Hoonel on säilinud osa algsest vertikaallaudisest ja originaalne profileeritud uksepiire. Siin elas postmeister N. W. von Engel, kelle majas asus 1865.-89. a. postkontor. Puithoonete seinakonstruktsioonist on näha, et algselt olid need tavalised ristpalkseinad, mis hiljem vooderdati väljast laia püstise voodrilauaga.

Lootsi 14
Elamu uks.

Kuressaare tänavapildile on iseloomulikud paekiviaiad, mis mõningatel juhtudel krohviti, kuid enamasti omavad rustikaalset välisilmet. Dolomiitkivist väravapostid ja nende kujundusdetailid annavad lõpliku lihvi klassitsistliku kivilinna üldilmele.

Kauba 11
Kõrgete viilkatustega vanemad hooned mõjuvad massiivselt. Neile hoonetele on tüüpiline, et katused ei ulatu üle otsaviilu. Maja on läbi aegade kasutanud kaupmehed, klassespad, kingsepad, kullassepad, plekksepad, rätsepad ja sadulsepad.

Tallinna 11
Üks väheseid originaalsena säilinud
sepistatud lipualuseid.

Tolli 4a
Klassitsistliku nurgarustika ja dolomiidist väravapostidega hoone on
kvaliteetselt rekonstrueeritud. Majas paiknes 1920-40. a-tel tolliamet ja
sadama kontor.

Tallinna 19
Dolomiittraamistuses algse ruudu-
jaotusega aken.

Tallinna 11
Vanematel elamutel on dolomiidist
massiivsed korstnad.

Tolli 2

Tallinna 21

Dolomiidist katusekarniisid ja nurgakvaadri kivid, mille kujundus oli
erinevatel hoonetel isesugune.

Tallinna 22
Esialgse mahus säilinud hoone, mille
esifassaadi on hilisemate ümber-
ehituste käigus kujundatud dolo-
miidist frontooniga.

Tolli 4a
Tahveluks, mida ümbritseb dolo-
miidist profileeritud raamistus.

Komandandi 9
18. saj. lõpul rajatud klassitsistlik hoone on ehitatud tahutud
dolomiitplokkidest soklile. Maja on traditsioone loov ehitis linnas –
iseloomulikud kõrge punane kivikatus, dolomiidist uste ja akende
raidraamistused, stiilne tahveluks ja omapärane nurgarõdu teevad majast
ühe Kuressaare silmapaistvama hoone. Hoone rekonstrueeriti 1979. a.
Arhitektid A. Kukkur ja R. Raie.

Kesklinna esindushooned (18.-19. sajand)

Lossi 1

Praegune Saare Maavalitsuse hoone rajati von Dellingshausenite poolt 18. saj. lõpus. 19. saj. algaastail omandas maja Saaremaa Rüütelkond, 1912. a. aadliklubi "Ressource", 1920. a. ostis hoone Saare Maavalitsus. Sümmeetrilise põhiplaaniga ehitus on kõrge soklikorrusega. Peafassaadi rõhutab katuse poolkaarfrontoon ja sissekäigu dolomiitkaaristu, millel asub metallbalustraadiga rõdu. Otsarisaliite kaunistavad kolmnurkfrontoonid. Hoone soklikorrusel asusid kaupluseruumid. Aegade jooksul toimunud ümberehitused likvideeriti ja hoone fassaad restaureeriti 1976. a. (arhitekt A. Kukkur) oma esialgsel kujul F. S. Sterni 1859. a. gravüüri järgi.

Tallinna 19

Range ja sümmeetrilise välisilmega varaklassitsistlik hoone, endine politsei-jaoskond ja vangla projekteeriti 1786. a. arhitekt von Richteri poolt, ehitati 1789.-90. a-tel. Fassaadirüümi loovad 14 korintose kapiteelidega pilastrit, mis vahelduvad akendega. Portaali kohal asub girlandidega stukkdekoor, hoone aknad on dolomiittraamistuses. Kohtuhoonet ehitati aegade jooksul tugevasti ümber. Peale II maailmasõda säilisid vaid ehitise seinad, majataastati nõukogude sõjaväe tarbeks. Praegu on hoone piirivalve käsutuses. 1998. a. restaureeriti maja fassaad, värviga kaetud dolomiitdetailid puhastati.

Tallinna 20

Vaatamata korduvatele ümberehitustele on hoone (nn. uus Meedla koda) säilitanud klassitsistliku üldilme. Hoonel on suur kultuuriajalooline väärtus. 1911. a. omandas maja Kuressaare Eesti Selts. Siin asusid seltsi raamatukogu ja lugemislau. 1923. a. näidati kino ning tegutses näitegrupp, (alates 1935. a. Kuressaare teater). 1917. a. paiknes hoones Saaremaa Maakonnaavalitsus. Nõukogude perioodil oli siin linna kultuurimaja, seejärel ohvitseride klubi. 1990. a-tel toimunud rekonstrueerimistööde (arhitekt M. Kinks) järel võetakse hoone taas kasutusele teatrina. 1998. a. rajati majale lavatorn (arhitekt R. Vaiksoo).

Lossi 1 ja 3

Kuressaare klassitsistlikel hoonetel on tihti kasutatud kujundatud lehtritega vihmaveetorusid. Mitmed neist on originaalseina säilinud.

Tallinna 19

Girlanddekoor peasissepäasu kohal.

Lossi 6

Joonia stiilis kapiteelidega pilastrid.

Lossi 6

Ripprätiku motiiv.

Lossi 6

Hilisklassitsistliku fassaadiga aadlielamu (nn. Meedla koda) sai oma praeguse ilme 1924. a., mil hoone rekonstrueeriti pangaks. Keskrisaliiti liigendavad kuus joonia stiilis pilastrit, millede vahel on ripprätiku motiiviga raidreljeefid. Sissepääse kaunistavad kannelüüridega poolsambad. Hoone ümberehitamisel lammutati kahele dolomiitsambale toetuv sepi rõdu, mis oli Kuressaare peatänava äärsete hoonete meelisdetail.

Tallinna 9
Fassaadirõdu toetavad dolomiidist paarissambad.

Tallinna 9
Keskväljaku ansamblisse kuuluv hoone (nn. kubernerimaja) pärineb 18. saj. II poolest. Kõrge kelpkatusega, algselt mantelkorstnaga ehtis, jääb arhitektuurilt üleminekuperioodi baroki ja klassitsismi vahel. Maja oli aastail 1889-1919 kasutusel postkontorina. 1980. a-tel toimunud restaureerimistödel taastati hoone algne välisilme, s.h. dolomiidist paarissammastega fassaadirõdu ja laiadest laudadest vertikaalne vooderdus.

Kauba 4
Kaubahoovi restaureeritud II korruse balustermotiivide ja hammaskarniisiga.

Tallinna 15
Laurentiuse kiriku kõrval asuv hoone kuulus kuni 1940. a. Buxhoevedenite aadlisuguvõsale, pärast II maailmasõda asus siin nõukogude armee sideväeosa. Traditsiooniliselt dolomiitdetailidega kaunistatud aadlilamu on hea näide ajaloolisele hoonel kaasaegse funktsiooni andmisest. Maitsekalt teostatud uued detailid sulanduvad pieteeditundeliselt hoone klassitsistliku üldilmelega. Rekonstruktsiooniprojekti autorid on arhitektid E. Liius ja E. Eharand. 1997. a. Kuussaare parim ehtis.

Tallinna 15
Dolomiitraamistuses aken.

Kauba 4
Ühekorruselisele kivist kaubamajale rajati 1853. a. juurde paarissammastega sammaskäik ja teise korruse rikkaliku dekooriga puidust kolmnurkfrontoon. Projekti koostas Kuussaare tolleaegne linnaarhitekt J. F. Schrader, juhindudes ülevenemaalistest tüüpfassaadidest. Rekonstrueerimistöde käigus (arhitekt R. Vaiksoo) anti majale pangahoone funktsioon. Osa detaile restaureeriti, kuid muudeti II korruse ehitusmahtu ja I korruse akende jaotust. 1995. a. Kuussaare parim ehtis.

Tallinna 15
Peasissepääs varikatuse ja fassaadirõduga.

Lõssi 8

Apostliku õigeusu Nikolai kirik on silmapaistev varaklassitsistlik ehitis, mis valmis 1786.-90. a-tel. Ladina risti kujulise põhiplaaniga hoonel on traditsiooniline õigeusu kiriku ülesehitus. Samalaadne kirik rajati 1789. a. Võrru. Kirikut ümbritsev põlispuudega krunt on piiratud paekiviaga, milles domineerib dolomiidist kujundatud väravaehitis.

Nikolai kiriku väravaehitis on kirikuga üheaegne. See on suurepärase näide dolomiidi kui õilsa materjali oskuslikust kasutusest. Metallvärav on sepietatud 1930. a-tel.

Tallinna 4

Raekoja kõrval asuv tuletõrjedepoo ehitati 1870. a. paiku ja 1882. a. täiendati seda puust kellatorniga. Depood on korduvalt ümber ehitatud. Praeguse välisilme sai hoone 1911. a. ehitustööde käigus, arhitekt O. von Moelleri juhendamisel. Kivist torn pärineb 1958. a.

Kitzbergi 2

Kitsa ja Kitzbergi tänava nurgal asetseb omapärane romantiline kivihoone, nn. põlluvahi maja. 18. saj. lõpul rajatud väike lihtsate dolomiididetallidega ehitis oli ette nähtud põlluvahile, kes jälgis, et linna loomad ei pääseks Kitsa tänavaga pürnevatele Kaarma-Suuremõisa põldudele.

Tallinna 13

Laurentiuse kirik rajati praegusele asukohale 17. saj. Korduvad põlengud hävitasid algse kehandi. Praegune klassitsistlikus stiilis ehitatud ühelööviline kirik pärineb 1836.a. Omapära lisavad dolomiidist ehisedetailid ja torni ampirstiilis nõelkiiver. Põlispuudega õu ümber hoone on kivisele kesklinnale meeldivaks vahelduseks.

Pärna 19

Hollandi tüüpi 8-nurkse põhiplaaniga kivituulik ehitati 1899. a. Tuulik restaureeriti 1974. a. kohvikbaariks, mille sisekujunduses rõhutati rahvuslikkust, kasutades naturaalseid materjale. Saaremaa sümbolina omab veski tähelepanuväärset kohta linnapildis. Arhitekt F. Tomps, sisearhitekt A. Maasik.

Kuurordiarhitektuur (19.-20. sajand)

1922. a. rajatud kõlakoda haakub sobivalt kuurordiarhitektuuri traditsioonidega, olles linnapargi roheluse kammerlikuks aktsendiks.

Lõssipargi 1
Lõssipargis asuv Kuurhoone on rajatud 1889. a. linnaarhitekt C. Lorenzeni projekti järgi. Ristkülikukujulise põhiplaaniga ehitis jaguneb funktsionaalselt kolmeks osaks: keskel restoran – kohvik, paremas tiivas kontserdisaal ja torn koos vaateplatvormiga, vasakul abiruumid. Kuurhoone arhitektuuris on rõhutatud puitkonstruktsioone, sambaid ja diagonaaltugesid. Kuurhoone taastati 1988. a. arhitektide M. Tääkeri ja A. Buldase projekti alusel.

Lossi 25
Telgsümmeetrilise plaanilahendusega 20. saj. algusest pärinev elamu on tähelepanuvääriva originaalse peasissekäiguga. Tagasihoidliku lehtmotiiviga kaunistatud valgmiikuga tahvelukse kohal asub filigraanselt teostatud sepiestega rõdu.

Pargi 4
Endine Waldmanni pansion, esitab suurepäraselt perioodi puithoonete arhitektuurivõtete kasutamist, mida iseloomustavad horisontaalne ja vertikaalne profileeritud voodrilaudis, saelõiketehnikas puitpits, uste ja akende profileeritud piirded, samastel rõdu, tornikesed jt. historitsistlik-romantilised stiilivõtted. Juugendlik sepišvärav on üks väheseid originaalkujul säilinud metallitöö näiteid Kuressaares. Hävinenud hoone taastati endisel kujul 1980. a-tel.

Lossi 27
Romantilises miljöös asuv, O. von Ekesparrele rajatud elamu pärineb 1909. a. Hoonel näeme Kuressaares ainulaadsena saksa heimatstiili elemente: asümmeetriline plaanilahendus, peasissekäigul neljale massiivsele dolomiitsambale toetuv varikatus, kõrge sokkel, eri suuruses väikeseruudulised aknad. Ehitise tagafassaadil taastati 1980. a-tel puitrõdu.

Lossi 16
1888. a. O. von Ekesparrele rajatud elamu on historitsistliku puithitektuuri silmapaistvamaid näiteid Kuressaares. Villa välisilmes on elemente mitmetest arhitektuuristiilidest, mis loovad eklektilise üldmulje. Romantiline ülekujutus detailides – rõdud, katuseaknad, kinnine veranda, dolomiidist trepipiire, erineva kuju ja jaotusega aknad – loovad omapärase ansambli vastas asuva Lossi 27 villaga.

Sajandivahetuse puitelamud (19.-20. sajand)

Väike-Sadama 6
Algsel kujul säilinud puitelamu, mille originaalse valgikuga tahveluks asub hoone keskteljel.

Väike-Sadama 10
Kõrge poolkelpkatusega puitelamu, mille maht on tavalisest suurem meenutades massiivseid vanalinna kivimaju.

Suur-Sadama 13
Hästi hooldatud plekk-katusega puitelamu, mille tahveluks on tavalisest enam kujundatud.

Suur-Sadama 12
Originaalsed profileeritud piirlaudadega aken, tahveluks ja varikatus.

Suur-Sadama 12
Korrektse korrastatud elamu, millel on säilinud enamus selle ajastu hoonete arhitektuurile tüüpilisi kujundusvõtteid.

Suur-Sadama 12
Vintskapi ja katusekarniisi detailid on hästi viimistletud ja kujundatud.

Pärna 56
Rikkalikult dekoreeritud tuulekoda kassipea- ja lillemotiividega viilul.

Pärna 56
Omapärase plaanilahenduse ja dekoratiivse peasissepääsuga elamu.

Pärna 18
Kuressaarele iseloomulik elamu, mille hoovile oli rajatud suvemaja, kuhu kolis pererahvas, et majutada supelsaksu. Katusekorruse väljaehitamisel rajati hoone otsaseinale eraldi trepikoda.

Allee 6
Ajastule on tüüpilised sepiskaunistusega varikatused. Eriti haruldane on sepistatud lilledega varikatus Uus tn.11.

Uus 11

Kitsas 8
Originaalsena säilinud väike elamu, mille aknad ja tahveluks on kaunistatud saelõiketehnikas puitkarniisiga.

Allee 6
Tüüpiline sajandivaetuse madala kaldkatuse ja sümmeetrilise põhiplaaniga puitelamu, mis on säilinud algsel kujul.

Allee 5
Hoone fassaadi keskel on väikese-ruuduliste klaasidega veranda.

Allee 4a
Värviliste aknaklaasidega veranda, mis on rajatud elamu otsaseinale.

Eesti Vabariigi aegsed hooned (1918 - 1940)

Aia 25
Kuressaare haiglahoone on rajatud kahes osas. Vanema osa, esindus-traditsionalismi mõjudega funktsionalistliku hoone, projekteeris arhitekt E. J. Kuusik 1937.-1940. a. Uus hoonekorpus, mis rajati 1982.-1985. a. järgib pieteeditundeliselt vana haigla fassaadikujundust ja mahtu. Arhitektid P. Jänes ja I. Heinsoo.

Tolli 1
Hoone lakooniliselt kujundatud dolomiidist peasissepääs.

Tolli 1
Saaremaa Keskraamatukogu kahekordset lihtsat hoonemahtu ilmestab peasissepääsu ümberkaar koos lukukiviga. Dekoratiivne katusealune karniis on heaks näiteks dolomiidi kasutusvõimalustest kaasaegse arhitektuuri kujundamisel.

Kohtu 22
Kuressaare Ametikooli rustikaalse välisilmega õppetöökodade hoone valmis 1931. a. Kuupjat mahtu ilmes-tavad horisontaalselt kulgevad erinevad krohvipinnad. Peasissepääsu kaunistamiseks on kasutatud klom-bitud dolomiiti. Kontrasti loovad pu-nastes raamides väikeseruudulised aknad.

Raekoja 1
Maainsener N. Jürissoni poolt 1936. a. projekteeritud Saare Maavalitsuse juurdeehitis sulandub hästi väga nõudlikusse ansamblisse, nagu seda on raekoja ja Rüütelkonna hoone naabrus. Ehitise esimesele korrusele planeeritud maa-apteegi ruumid on tänaseni apteegina kasutusel. Säilinud on originaalsed ja stiilsed puidust metalldetailidega vitriinaknad ja apteegi välisüks.

Garnisoni 16
Funktsionalistlikult lihtsates vormides Kuressaare Põhikooli (end. algkooli) hoone projekteeris linnainsener E. Haamer. Ehitis valmis 1939. a. Koolimaja pillkupüüdvaks aktsendiks on peasissepääsu kujundus.

Pärna 62

Traditsionalistlikes vormides kõrge kelpkatusega elamu, mille suurtel akendel on tavapärase kolmikjaotus. Tüüpiline on varikatusega ukse lahendus selle kõrval asuvate väikeste akendega.

Uus-Roomassaare 4

Hästi korras hoitud tüüpiline eestiaegne elamu. Tähelepanu väärib kaunilt kujundatud uks.

Uus 32

Elamul on säilinud algne lahendus – väljaehitisega viilkatus, kõrge sokkel ja traditsiooniline välisüks kahel pool asuva aknaga.

Garnisoni 7

Ajastusele iseloomuliku kujundusega sepistatud varikatus.

Uus 22

Huvitava kujundusega uks, mille kohal on sepistatud tugevdega varikatus.

Töö 1

Kuussaares mitte eriti tihti esinev lihtsates vormides kahekordne funktsionalistlik elamu, mis on viimistletud valgeks värvitud silekrohviga. Säilinud on funktsionalismile tüüpiline akende kujundus ja paigutus fassaadil.

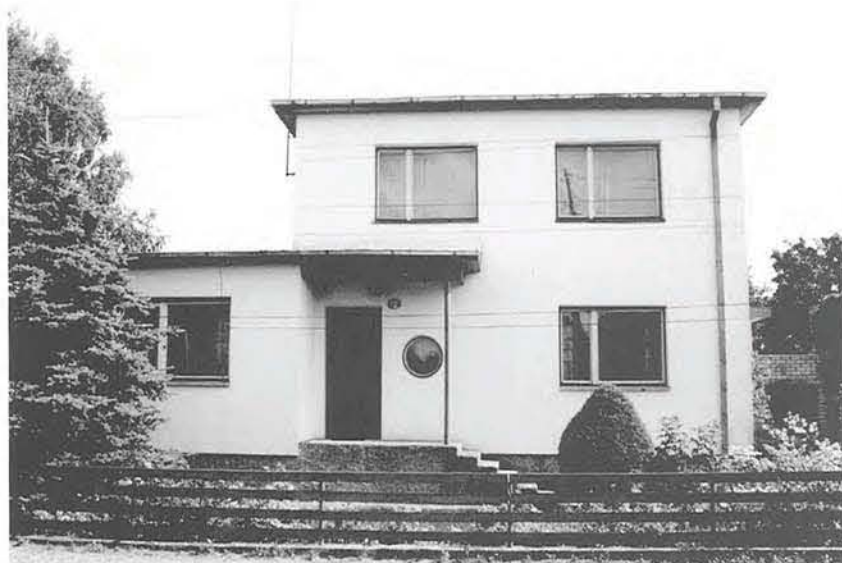
Uus 22

Tegemist on funktsionalismiga, kuid omapära lisab asjaolu, et hoone on kaetud puitvoodriga. Kitsa rõhtlaudisega kaetud maja algne värv oli kollakasbeež, mis viitab funktsionalismi värvikusele vähemalt puithoonete juures.

Nõukogude perioodi hooned (1944-1991)

Kuressaare uuema aedlinna tänavate üldilmet kujundavad kindlas rütmis paiknevad sarnased elamud ja nendevahelised abihooned.

Liiva 18

1970. a-te uusfunktsionalistlikus laadis elamu, mis on üks paremaid selle hoonetüübi esindajaid Kuressaares. Maja lihtsad mahud ja fassaad on väga hästi proportsioneeritud.

Ida 13

1950.-60. a-te puidust tüüpelamu. Sarnase lahendusega tihti esinevad hooned erinevad vaid uste ja akende asetuse, katuse väljaehitiste ja seinte värvilahenduste poolest.

54-1

Kastani 12

1950.-60. a-te kivist tüüpelamu, milliseid leidub Kuressaare uuemas aedlinnas rohkesti. Hooned muudab erinevaks välisviimistlus, rõdud, katusekate ja -kuju ning muud detailid.

Veski 10

1950. a-te üks kaunimaid elamuid Kuressaares, mille omanik on ise kavandanud ja ehitanud.

Ristiku 6

1960. a-te madala katusega elamutüüp on Ristiku tänaval valdav.

Uus-Karja I

1970. a-te kahekordne madala kaldkatusega kiviellamu, milliste ehitus muutus populaarseks elanike jõukuse kasvades.

Tuule 1a

Üks esimesi 1980. a-tel kutselise arhitekti poolt Kuressaarde projekteeritud uusfunktsionalistlike elamuid, mis kajastab Eestis levima hakanud suurejoonelisust eramuehituses. Arhitekt V. Künnapu.

Transvaali 38

1980.a-te elamu, mis on sobitatud vanema aedlinna hoonestusega. Arhitekt T. Org.

Tallinna 18

Veetorn-elamu oli tüüpiline ehitis Eesti väikelinnades 1960. a-tel. Rajatud uue generaalplaani alusel, kujunes hoonest uus dominant sissesõidul Kuressaarde. Tugevalt vertikaalset, saledate proportsioonidega silikaattellisest hoonet on kujundatud punase fassaaditellisega. See on Kuressaare üks kõrgeimaid ehitisi – 40,6 m. Arhitektid M. Port ja H. Sepman, 1966. a.

Kalevi 10

Saare KEK-i haldushooneks ehitatud uusfunktsionalistlikus stiilis ehitis. Lihtsale koridorsüsteemis põhiplaani ehitisele loovad vaheldust mitmekesise rütmiga avad ning vestibüüli ja otsmisi trepikodasid piiravad klaasvitriinid. Peasissepääsu rõhutavad ekraansein ja supergraafika. Arhitekt M. Lõoke, 1979.-1982. a.

Raekoja 1

Kaubamaja vorm on ratsionalistlik – kahekorruselise hoonega liitub kolmekorruseline söökla ja restorani plokk. Geomeetrilise välisilmega ehitise fassaadil on kasutatud avarate klaaspindade kõrval dolomiiti, mis seob hoonet Kuressaare vanema ehitustraditsiooniga.

Arhitekt A. Orm, 1968. a.

Pihla tee 4

Autobussijaam on konstruktivistlike vormitaotlustega hoone, mis paistab silma esifassaadis domineeriva varikatusega ooteplatvormi kohal. Ehitismaterjalina on kasutatud punast tellist, mis on valdav ka interjööris. Arhitekt M. Penjam, 1980.-84. a.

Pikk 5

Vanalinna kavandatud uute elamuprojektide konkursi võitnud projekti alusel ehitatud elumaja. Arhitekt U. Arike, 1991. a.

Kiriku 5

“Saare Kaluri” esinduskaupluseks ehitatud ühekorruseline kelpkatusega hoone järgib Kuressaare ajaloolisi ehitustraditsioone – punane kivikatus, dolomiidist karniisid ja aknapäärde. Üks esimesi postmodernismi näiteid Eesti väikelinnades, sulandub veenvalt vanalinna konteksti. Arhitekt T. Kivi, 1982.-83. a.

Tallinna 27

Postmodernistlik kõrge katusega ehitis on projekteeritud spetsiaalselt pangahooneks. Tegemist on suurepäraselt vanalinna miljösse sobituva majaga. Viimistluses kasutatud dolomiit, valged krohvipinnad ja punane katusekivi loovad seose teiste peatänavaja ajalooliste esindushoonetega, lubades pangahoonel võrdväärset silma paista. Arhitekt S. Kasemets, 1983.-84. a.

Tolli 27

Elektrijaam on rajatud 1944.-47. a. kohalike ehitusmeistrite A. Korsari ja J. Vessiku juhtimisel. Hoone arhitektuurne vormikõne on funktsionalistlik. Vaatamata mitmetele juurde- ja ümberehitustele on säilinud stiilne, terviklik üldilme.

Taasiseseisvumise järgsed hooned (1991-1998)

Tallinna 45

Siioni kirik paikneb linna peatänaval. Vaatamata esinduslikkuse taotlusele ei ole ehitus tänavapildis häirivalt esiletükkiv. Mitmekesise vormikõnega maja väliskujunduses on kasutatud nii traditsioonilisi kui kaasaegseid ehitusmaterjale nagu dolomiit, katusekivi, klaas ja metall. Arhitekt P. Kaljapulk, 1993. a.

Pikk 20

Hästi restaureeritud traditsiooniline vanalinna puitelamu võiks olla eeskujuks teistele majaomanikele Kuressaares. Arhitekt U. Arike, 1998. a.

Lossi 11

Korrektsest restaureeritud pangahoone kaunistab linna peatänavat. Arhitekt U. Arike, 1996. a. Kuressaare parim ehitis.

Abaja 14

Hästi proportsioneeritud mahtudega ehitise fassaadikujundus on meeldivalt lihtne. Ehituskvaliteet ja krundi heakord näitab omanikupoolset hoolt ja soovi elada ilusas majas. Arhitekt K. Soosaar, 1998. a.

Pikk 1a

Kolmepereelamu asub pargiäärses kvartalis. Arhitekt T. Rein on püüdnud sobitada maja nii romantilise kuurordiarhitektuuri kui naabruses asuvate sõjajärgsete uuselamutega. Hoone ei ole tervenisti lõpetatud, osa sellest valmis 1994. a.

Pihla tee 20

Kunagise autobaasi hoonete kompleksi ehitatud modernse lahendusega ehitis on näide võimalusest väärtustada tootmishoonete arhitektuuri. Arhitekt R. Puusepp, 1993. a. Kuressaare parim ehitis.

Pargi 2

Kuressaare Laste Tugikodu kahekordne krohvitud kivimaja asub vanalinna piirkonnas, kus domineerivad mitmekordsed uuselamud. Lakoonilise lahendusega hoone on sobivaks täienduseks sellel tänavaosal. Arhitekt S. Olop, 1997. a.

Kauba 13

Hotelli – põhimahus uusehitise vana fassaadi taha on ehitatud neutraalne fassaad-ekraan ja lihtne kahekordne hoone, mis täiendab Kauba tänava arhitektuurselt eklektilist üldilmet. Arhitekt U. Muru, 1998. a.

Roomassaare sadama ootepaviljon.

Hoone on ehitatud tervenisti puitkonstruktsioonis olles sellisena möödunud sajandivahetuse sadamaehitiste traditsioonide tänapäevane esindaja. Ehitise välis- ja sisekujundus moodustavad ühtse lahenduse. Suured klaaspinnad annavad võimaluse nautida ruumidest avanevat vaadet merele. Arhitekt L. Hansar, 1998. a. Kuressaare parim ehitis.

Ettepanekud

Linnakodanikule

Kuressaare kui ajalooline väikelinn on osa rahvuslikust kultuuri-pärandist, mille säilitamisele iga linnakodanik saab kaasa aidata. Linnakeskkond, milles iga päev elame, töötame, puhkame, on elav ja muutuv. Osalt tingivad muutusi arenev ja uuenev ühiskond, teisalt kujundavad linnapilti meie endi soovid ning arusaamad paremast elukeskkonnast. Linnaatlases on püütud näidata ja kirjeldada üldisi väärtusi, millega Kuressaare linnakodanik oma isiklike huvide kõrval samuti arvestada võiks. Linn on koht, kus elatakse koos ning meist igatühest sõltub selle parem väljanägemine.

Linnapilti kujundavad eelkõige hooned, tänavad, piirdeaiad ja haljastus, mis on linnaositi erinevad. Et säiliks väljakujunenud linnaosade terviklikkus ja samas omanäolisus, on vaja kõiki neid iseärasusi tunda ja ehitamisel silmas pidada.

Hooned

Eri aegadel rajatud linnaosades on hoonete suurus, arhitektuurstiil ja sellest tulenev kujundus oluliselt erinevad. Seda on võimalik jälgida atlase ehitiste ülevaates.

Hoonete remontimisel ja ümberehitamisel on vaja arvestada erinevate aegade arhitektuurstiilidega. Maja üldilmet kujundavad paljud ehitusdetailid, mis peavad olema omavahel kooskõlas. Tüüpilised vead on järgmised: muudetakse katuste kaldeid ja kõrgusi, kasutatakse valesid viimistlusmaterjale, eemaldatakse fassaadi kujundavad detailid, rajatakse sobimatuid juurdeehitisi, asendatakse vanad ukseid-aknad uute, kaasaegselt kujundatute vastu. Selliselt ümber ehitatud hoone muutub igavaks, isikupäratuks, stiilituks majaks, mis on minetanud väärtuse.

Iga üksiku hoone arhitektuuriline hinnalisus mõjutab ka kõrvalasuvate hoonete väärtust majanduslikus mõttes. Üha lähemale jõuab aeg, kui soovitakse osta maju tervikliku miljööga linnaosadesse, kus asuvad stiilsed hooned. Seega ei tasuks peljata vaeva ega kulusid ehitise parema väljanägemise ja väärtustamise nimel.

Vanemasse aedlinna ossa sobiv puitlippaep Uuel tänaval. See on üks vähe-seid tänavaid, kus on säilinud munakiviga sillutatud sõidutee ja selle tüüpi-line üleminek kõnniteele. Foto 1980. a-test.

Tänavapilt

Vanalinnas paiknevad enamus maju pikikülje ja fassaadiga tänavajoonel. Peatänavate ääres asuvad valdavalt esinduslikud elamud, kõrvaltänavate ääres abihooned. Hoonestus moodustab linnaosas tüüpilise suletud tänavaruumi. Ehitiste nihutamine tänavajoonest eemale lõhub vanalinna hoonestusviisi. Tänavafassaadi rütm on tänavati erinev. Kesklinna majad on üksteisega kokku ehitatud, äärealadel ühendab neid paekiviaed, puitlinna-jagudes puitlippaep. Kuressaares ei ole tänavaid ääristav hoonestus ühtselt väljakujunenud kõrgusega. Tänavafassaadi rütm vaheldub, kõrvuti paiknevad valdavalt ühe- ja kahekordsed majad. Kõike seda tuleb arvestada eriti uute ehitiste kavandamisel vanalinna.

Aedlinnas asuvad majad tänavajoonest eemal. Vanemas osas on nende paiknemisrütm mitmekesine, kuid järgima peaks ehitise proportsiooni ja tänavaseina vahekorda: madalam hoone peaks paiknema tänavapiiril, kõrgem tagasiastega krundi sees. Uemas elamurajoonis asuvad väikesed elumajad kindla rütmi ja kaugusega tänavast, mis peaks samuti säilima.

Piirdeaiad

Tänavapilti kujundavad oluliselt ka piirdeaiad – nende asend, kõrgus, kujundus, materjalid. Erinevatesse linnaosadesse sobivad erisuguse kujundusega aiad. Vanalinnale on tüüpilised kõrged paeaiad või tihedast laudisest tarad. Omaaegse kuurordiala krunte piiravad erinevad puitlippaiad. Uemas aedlinnas on vähem silmatorkavate piirete taga olulisem hekk. Vabaplaneeringuga suurelamualadel aiad puuduvad. Seda hooldamata eikellegimaad võiks tsoneerida madalate müüritiste, väikevormide või haljastusega. Eestlasele on omane privaatsustunne, mida aed tekitab. Paraku on Kuressaare tänavapilt paljude piirete korratu välimuse tõttu väga lohakas.

Tänavad

Vanalinna vanimaks, väärtuslikumaks osaks on looklevad, käänulised, eri laiusega tänavad, nende hargnemiskohad ja väljakud, mida ei tohiks muuta. Vanalinna liiklust korraldades peaks püüdlema selle poole, et ajalooline miljöö oleks intiimsem ja rahulik. Autode, aga eriti busside parkimine tänavatel varjab Kuressaare väikesemahulist hoonestust. Tähelepanuta ei tohiks jätta tänavapinna traditsioonilisi kujundusvõtteid munakivisillutise ja paeplaatidest kõnniteedega.

Puhkeala teedevõrgustik on välja ehitamata, ent selle kujundus ning materjal peaksid olema looduslähedased. Autode arvukust sellel alal võiks piirata.

Suurelamute vabaplaneeringuga linnaosades on üldjuhul sirged ja laiad autoliiklusest lähtuvalt rajatud tänavad. Vaid mõned neist on planeeringukohaselt välja ehitatud. Seetõttu puuduvad tihti kõnniteed ja neid autoteedest eraldavad puudega haljastusribad, mis muudaksid tänavad märksa inimsõbralikumaks.

Suurelamualade tüüphoonemassiive aitaksid elustada nende vahele rajatavad põnevama arhitektuuriga vaheehitised.

Krundid

Erinevates linnaosades on isesugune kruntide suurus ning hoonestustihedus. Need määravad linnaosa mahulise üldilme. Et hoida ära soovimatuid ehituslikke kontraste, mis võivad tekkida kruntide erinevast hoonestustihedusest ja konflikte krundiomanike vahel, oleks üldplaneeringus vaja määrata linnaosade lubatavad krundi suurused ja täisehitusmahud.

Vanalinnas on ajalooliselt kujunenud kinnistupiiride muutmine muinsuskaitseala põhimääruse kohaselt keelatud.

Haljastus

Kindlus, kui linna üks sümboleid peab linnasiluetis valitsema. Selleks on vaja avada lähi- ja kaugvaated nii merelt kui linnapiirilt. Kindlust ei tohiks varjata ei kõrgehitiste ega haljastusega. Tänapäevaste rohulisse uppunud Kuressaare on kaugvaadetes üsna ilmetu. Linna siluett vajaks oskuslikku kujundamist.

Vanalinna haljastus on kujunenud loomulikult. Põlispuud ja põõsad kasvavad kruntide sees, aedade taga. Tänavapiirile, hävinevad hoonete asemele vabalt kasvanud puud-põõsad ei tohiks olla vana linnaehitusmiljö taastamisel takistuseks.

Puhkealal on linna ainus rajatud ning kujundatud park. Ümber selle paiknevad tänavad ja suured krundid on haljastatud põlispuudega. Selle ala rohelist tuleb säilitada eriti hoolikalt, seda järkjärgult uuendades. Kuna rannaäärsetel aladel kõrghaljastus puudub, vajab piirkond kindlasti asjatundlikku haljastusprojekti.

Aedlinna vanema osa tänavate ääres on majade ees kasvavad põlispuud tänavatele kauniks dekoratsiooniks. Sealne haljasmassiivide kujundus võib olla vabam kui aedlinna tüüpelamurajoonides.

Suurelamute alal on tänavate äärde vaid osaliselt rajatud sinna planeeritud puiesteid. Elanike endi ettevõtmisel on hoovidesse istutatud puud ja kujundatud lillepeenraid. Need alad väärksid suuremat linnapoolset tähelepanu ning haljastusabi.

Vanalinnale tüüpiline tänav, mille ühte poolt ääristavad hooned, teist kiviaed ja selle taga kõrged puud. Tähelepanu väärivad ka tänav originaalne munakivikate ja paeplaatidest kõnnitee. Vaade Lutsu tänavale. Foto 1998. a.

Torni tänaval on kõrvuti erinevatest aegadest ehitised. Esiplaanil 18. saj. pärinev hoone, mille kõrval on uus, vanalinna sobitatud ehitis. Järgnev postkontor järgib küll ajastu ehitusstiili, kuid mõjub ajalooliste hoonete vahel liiga kontrastselt. Foto 1999. a.

Uute ehitiste sobitamine vanalinnas

Viimastel aastakümnetel on uute ehitiste planeerimine vanalinna muutunud aktuaalseks, sest mitmed elamud on tehniliselt nii halvas seisus, et neid pole olnud võimalik korda teha ning paljud varem hoonestatud krundid on tühjaks jäänud. Vanade hoonete maketeerimine ei ole enamasti õigustatud, välja arvatud juhtudel, kui on tegemist väga väärtusliku arhitektuuriga. Vanalinna on läbi aegade ehitatud erinevates stiilides maju, mis loovadki mitmekesiselt huvitava linnapildi. Seega oleks kahetsusväärne, kui kaasaegne ehituskunst siin väärvalt esindatud ei oleks. Kuidas täiendada vanalinna nii, et säiliks tasakaal ja harmoonia?

Uue ehitise kavandamine vanasse keskkonda eeldab teadmisi linna ajaloost, linnapildist ja ehitiste kohalikest iseärasustest. Kuna vanalinn on arhitektuurilt ning hoonestusviisilt väga mitmetahuline, ei ole siin võimalik kehtestada ühtseid reegleid. Iga uue hoone planeerimisel on vaja jälgida ja järgida seda, mis on konkreetsele kohale iseloomulik. Arvestama peab hoonestuse paiknemist krundil ja tänavajoone suhtes, tänavafassaadi rütmi, ümbritsevate ehitiste mastaape, arhitektuurseid kujundusvõtteid ning ehitusmaterjale. Uus hoone peab sobima ümbrusesse, kuid olema samas kaasaegselt stiilne osa tervikust.

Veski 8 ehitatud uus elamu, mis nii mahult kui arhitektuurselt kujunduselt sobib olemasolevasse keskkonda. Hoone välisviimistluses on kasutatud traditsioonilisi materjale – katusekivi, puitu ja silekrohvi. Maja kujundusdetailid on aga kaasaegsed. Arhitekt T. Kaljundi. Foto 1998. a.

Majaomanikule

Oma maja, korter, ridaelamuboks – need kõik on mõisted, mida seob sõna “kodu”. Kodu kui turvalisuse sümbol eeldab tuttavat, stabiilset elukeskkonda, mille kujundamine ja hoidmine on iga inimese väga intiimne tegevus. Eestlane on kinnine ja individuaalsetlik, linnakeskkonna ühiselu ei ole ta rahvuslikule natuurile omane. Kuid nagu kodus ümbritsevad meid teised pereliikmed, kellega tuleb arvestada, nii asuvad ka meie kodud linnakeskkonnas kõrvuti teistega.

Vanade tänavapiltide võlu on tingitud hoonete suhteliselt ühtsest ilmest ja kujust. Me ei ole oma majaga üksi tänava ääres. Olles lihtne ja tagasihoidlik vormis, kasutades väärikaid, põliseid materjale, ehitad endale hoone, mis püüab pilku ka aastate pärast.

Enne, kui otsustate ette võtta suuremahulisi ümberehitustöid, mõelge kõik hoolikalt läbi, konsulteerige kindlasti arhitekti, inseneri ning ehitusmeistriga. Paljude tööde teostamiseks on vaja linnavalitsuse ehitusosakonna ja muinsuskaitse inspeksiooni esindaja luba, neilt saab ka asjatundlikku erialast nõu.

Põhjalikumate ehitustööde käigus oleks huvitav pidada teostatavate tööde kohta päevikut ja fotografeerida vanu ehitusosi. Nii oleks lapselastel põnev lugeda-vaadata, mitu kihti ja sorti tapeeti oli elutoa seinas ning mis aastast pärines tapeedialune kiht ajalehti vms. Hoone välisseinal võiks näiteks silmapaistmatu kohas olla nn. värvitrepp, mis näitaks varasemaid värisvärvi toone.

Enne remonttöödega alustamist oleks hea hoonet tundma õppi. See annaks ettekujutuse tööde täpsest ulatusest ja vähendaks kulusid. Vanade majade kohta on ka kirjalikku infot. Hoonete projekte ja fotosid leidub Saaremaa Muuseumis, Kuressaare Linnavalitsuse planeerimise- ja ehitusosakonnas ning mitmetes teistes Eesti muuseumides ja arhiivides.

Hoone välisilme korrastamine ei pea seisnema kapitalimahukates voodrilaudise vahetus- ja värvimistöodes. Tihti aitab vana laudise parandamisest, vihmaveetorude kordaseadmisesest ja muudest pisihooldustöödest. Õigeaegsed hooldus- ja korrastustööd on odavamad, pikendavad hoone iga, aitavad enam säilitada algpäraseid ehitusosi, kui laguneva hoone ulatuslik remont.

Enamik kahjustusi tuleb halvast hooldusest ja valest remondist. Hooldusvabu materjale ei ole olemas. Kasutage samu materjale ja ehitusvõtteid – uuendused kuuluvad uusehituste juurde.

Sarnast parandatakse sarnasega: õlivärvi kaetakse õlivärviga, lubikrohvide krohvatakse lubikrohviga, puitu asendatakse puiduga. Kaasaegsed materjalid on “tugevamad” s.t. nende keemiline koostis mõjub lagundavalt vanadele majaosadele. Vigade parandamine on sel juhul vaevaline töö. Näiteks valesti valitud, tiheda kaasaegse värvikihi eemaldamine on aeganõudev ja töömahukas ning võib rikkuda aluspinda.

Hoone ei ole läbimäda ja vilets seepärast, et ta on vana, vaid tegemata korrastus- ja remonttööde tõttu. Peremeheta omandit kultiveerinud nõukogude aeg jättis paljud suurepärased hooned lagunema. Kahjuks jätkub see tänapäevalgi.

Vana maja väärtus ei seisne mitte ainuüksi stiilis vaid ka ajaloolistes materjalides. Tihti vahetatakse sisuliselt heas korras olevad vanad ukсед-aknad või soojustusmaterjalid uute vastu lihtsalt seepärast, et uusehitistega harjunud projekteerija või ehitaja ei oska vanade materjalidega ümber käia. Mida rohkem vana eemaldad, seda enam ajaloolist väärtust kaob. Asendatud detailid võivad küll välja näha nagu vanad, kuid saja-aastase majaosa saamiseks kulub ometigi sada aastat.

Soojapidavuse parandamiseks piisab enamikes hoonetes tihendamisest. Lihtsam on isolatsioonikiht asetada lae peale, kui seinetele, efekt on suurem. Paksu soojusisolatsiooni asetamine välisseinale rikub välisilme ja proportsioonid – aknad jäävad koobastesse, räästaalune lüheneb. Puumajadel tuleks kasutada “hingavaid” soojustusmaterjale – saepuru, tiserilaastu, tselluvilla, pappi. Aurutõkete kasutamine on mõttetu, sel juhul tuleb rajada kulukas ventilatsioonisüsteem, mis vanades majades ei tarvitse soovikohaselt tööle hakata.

Akende ja uste vahetus on kulukas, mistõttu peaks eelnevalt üksikasjalikult uurima nende olukorda. Kui siiski otsustatakse vahetuse kasuks, tuleks tähelepanu pöörata akna – ukse stiilile, seda eriti ajalooliste hoonete juures. Säilitama peaks vana akna ruudujaotuse ning järgima liiste ja profiile. Uus uks peaks sobima hoone arhitektuuriga, mitte olema rajatud turvaeesmärkidel masiivse ja isikupäratuna.

Lepi vildakuste, väikeste ebaühtluste ja stiilikihistustega oma vanas majas nagu sa lepid oma vanaema kortsudega. Ajaga toimunud muudatused ongi vananemine. Kosmeetilist operatsiooni võib ju teha, kuid jäävad armid ning kortsud tulevad tagasi. Iga muudatus sisaldab riski, et tehniline tasakaal vanas hoones nihkub paigast. Tulemused avalduvad aja jooksul ning seetõttu tuleks suuri muudatusi vältida. Vana maja “liigutab ja hingab”. Seetõttu ei ole mõttekas muuta midagi liiga sirgeks, tihedaks, tugevaks.

Iga hoone peaks olema kasutuses, see on parim garantii tema säilimisel. Tühi ja hooldamata ehitus laguneb kiiresti.

19. sajandist pärinev elamu Suur-Põllu tänaval, mis on võluvalt vana ja ajahambast puretud, ootab kannatlikult abi. Foto 1999. a.

Vanalinna muinsuskaitseala ja kaitsevöönd

Eesti Vabariigi Valitsuse määrusega nr.153. 31. märtsist 1995. a. on moodustatud Kuressaare linna muinsuskaitseala ja seda ümbritsev kaitsevöönd. Järgnev on lühikokkuvõtte määrusest.

Muinsuskaitseala eesmärgiks on vanalinnas ajalooliselt kujunenud linnaehitusliku struktuuri, arhitektuurse keskkonna ja haljastuse säilitamine, uurimine, korrastamine ning linnakeskkonna järkjärguline parandamine.

Kaitse eesmärgil taotletakse muinsuskaitsealal:

- Linna ajalooliselt kujunenud ilme, seda kujundava planeeringu ja hoonestusstruktuuri säilitamist ning selle terviklikkuse järkjärgulist taastamist ja arendamist.
- Kuressaarele omaste hoonestus- ja ehitustavade ning arhitektuuritraditsioonide (kinnistud, hoonete kõrgused, katusekatted, tänavakatted, ehitusmaterjalid, kujundusvõtted, haljastus) arvestamist olemasolevate hoonete remontimisel, hooldamisel, rekonstrueerimisel, saneerimisel, restaureerimisel ja uusehitiste püstitamisel.
- Ehitusajalooliselt väärtuslike ehitiste fassaadide, interjööride, konstruktsioonide ja detailide uurimist, fikseerimist, säilitamist, taastamist ja eksponeerimist.
- Linna tekke ja arengulugu ning seisundit käsitlevate komplekssete uuringute jätkamist.
- Kultuurikihi kaitsmist ja selle järkjärgulist arheoloogilist läbiuuringut vanemat asustust ja inimtegevust puudutavate andmete saamiseks.
- Ajaloolist hoonestust kahjustavate tegurite (autoliiklus, õhusaaste, vajumine jm.) toime minimaliseerimist ja vanalinna hoonestusele sobimatute kasutamiskiiside (tööstus, laomajandus jms.) kaotamist.
- Elamisfunktsiooni, turismi ja nendega seotud teeninduse arengut.
- Kinnis- ja vallasvara omanikele nende valduses olevatest kultuuriväärtustest tulenevate kaitsekohustuste teadvustamist ja täitmise tagamist.

Muinsuskaitsealal on ilma Kuressaare Linnavalituse ja Muinsuskaitseinspektsiooni loata keelatud: muuta ajalooliselt väljakujunenud planeeringut ja kinnistute piire, teha mistahes ehitustöid, lammutada olemasolevaid ehitisi, muuta hoonete interjööre, teha uurimis- ja kaevetöid, mis võivad kahjustada hoonestust, haljastust ja maapõues säilinud kultuurikihti, muuta hoonete kasutusviisi ja otstarvet, paigaldada hoonetele reklaami, muuta piirdeaedu ja haljastust.

Muinsuskaitseala kui mälestist piirab kaitsevöönd, mille ülesandeks on vältida muinsuskaitseala vahetusse lähedusse mastaabilt ja kõrguselt ebasobivate ehitiste ja rajatiste püstitamist.

Ettepanekud kaitse kohta

Vanalinna muinsuskaitseala ja kaitsevööndi piirid vajavad korrigeerimist ja täpsustamist linnaplaanil järgides krundi piiride ning hoonete paiknemist kvartali sees.

Muinsuskaitseala piir Pika ja Kauba tänava osas viia kokku kaitsevööndi piiriga ja haarata muinsuskaitseala sisse Suur-Põllu, Väike-Põllu, Suur-Sadama, Väike-Sadama kvartalid ning Uus-Roomassaare tänav.

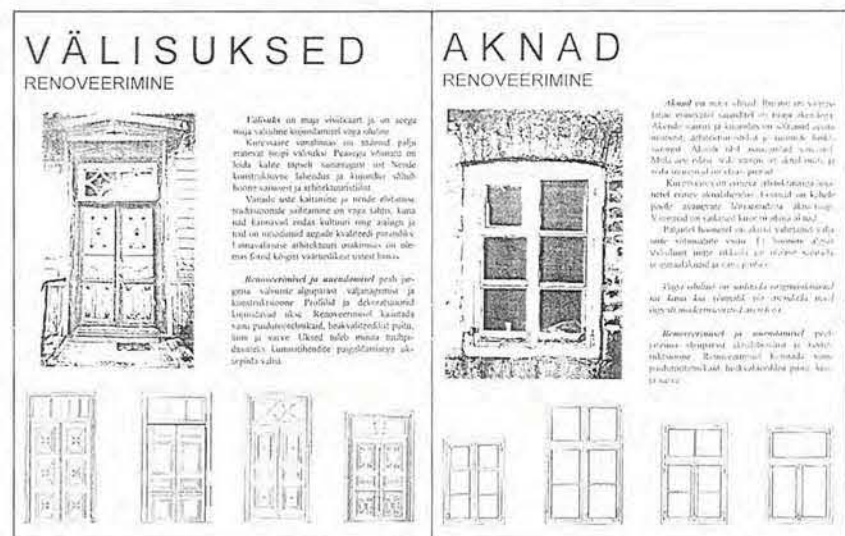
Määrata Kuressaare kindlusele muinsuskaitse vöönd, et reglementeerida ehitustegevust selle ümbruses.

Vanalinna arhitektuurimälestiste kõrval vääriksid tähelepanu ka mitmed uuemad ehitised. Kaitse alla tuleks võtta silmapaistvama arhitektuuriga hooned erinevatest ehitusperioodidest.

Traditsiooniliste ja õigete ehitus- ning kujundusvõtete säilitamiseks jätkata infolehtede väljatöötamist ehitusdetailide ja konstruktsioonide kohta.

Kuressaare linna arhitektuurimälestised:

1. Tuuleveski, Pärna 19. (1899)
2. Suursild, Kihelkonna mnt. (17. saj.)
3. Põlluvahi maja ja piirdemüür, Kitzbergi 2. (18. saj.)
4. Kuressaare linnus. (14. saj.)
5. Kuressaare kindluse bastionid, raveliinid ja vallikraav. (15.-19. saj.)
6. Kaubahoov, Kauba 2. (1845)
7. Elamu, Lootsi 14. (18. saj.)
8. Elamu, Suur-Sadama 39. (1790)
9. Nikolai kirik, Lossi 8. (1790)
10. Nikolai kiriku müür sepiväravaga, Lossi 8. (1790)
11. Elamu, Lossi 6. (1850)
12. Elamu, Lossi 7. (18. saj.)
13. Vaekoda, Tallinna 3. (1664)
14. Kadettide kooli hoone, Tallinna 3. (17. saj.)
15. Administratiivhoone, Lossi 1. (18. saj.)
16. Raekoda, Tallinna 2. (1670)
17. Administratiivhoone, Tallinna 19. (18. saj.)
18. Sadama kaubaaidad, Veski 9. (1663)

Infoplehed vanalinna uste ja akende kohta, mis koostati 1997. a.

Linnaehituse kronoloogia

13. saj. algus	Oletatav eestlaste kindlustatud sadamakoht ja asula Kuressaare lahe ääres.	1876	Peterburi arst Mierzeyewski asutab "Roomassaare" mudaravila.
1381	Piiskopilinnuse esmamainimine kirjalikes allikates.	1879	Kehtestatakse uus linnaseadus. Rae asemel hakkab linna juhtima linnavalitsus ja -volikogu.
1424	Linnuse juures oleva asula esmamainimine kirjalikes allikates.	1880. aastad	Kujuneb välja linnapargi ümbruse puithoonestus.
1559-1645	Saaremaa ja Kuressaare Taani võimu all.	1883	Dr. Wiedemanni "Uue mudasupelusasutuse" rajamine. Esimeste laternate ülesseadmine linnapargis.
1563	Kuressaare saab nn. Riia õiguse alusel linnaõigused.	1889	Kuurhoone avamine. Lugemismajakese rajamine linnaparki.
1612	Suur tulekahju Kuressaares. Hävib linna esimene kirik.	1890 aastad	Apteekri R. Fliessi eestvedamisel rajatakse linnapargi merepoolsesse ossa puiestee.
1645-1710	Kuressaare Rootsi võimu all.	1890. aastad	Suvitus- ja aedlinna kujunemine Uus- ja Vana-Roomassaare ning Allee tänavale.
1648-1654	Kuressaare on krahv Magnus Gabriel De la Gardie'le kuulunud samanimelise krahvkonna keskus.	1894	Roomassaare sadama valmimine.
1654-1670	Raekoja ehitamine.	1899	Hollandi tüüpi tuuleveski rajamine Pärna tänavale.
1664	Vaekoja valmimine.	1904-1912	Saaremaa Rüütelkonna tellimisel restaureeritakse linnust.
1663	Viljaaitade rajamine tolleaegse sadama juurde praegusel Veski tänaval.	1907-1910	Gümnaasiumi juugendstiilis juurdeehitise rajamine Pikk 3.
1710	Põhjasõja käigus hävib tulekahjus enamuse Kuressaare hoonetest. Suurem osa linna elanikkonnast sureb katku.	1914	Linnas seatakse sisse tänavate elektrivalgustus.
1710-1918	Kuressaare Vene riigi koosseisus.	1929	Kuressaarega liidetakse Kaarma-Suuremõisa maadel asuv Põllu alev.
1729	Laurentiuse kiriku ülesehitamine.	1931	Valmib ametikooli õppetöökodade hoone Kohtu 22.
1783	Kuressaare saab kreisilinnaks.	1934	Valmib arhitekt E. Lohu kavandatud osaline linna planeerimise kava eramute rajamiseks linna ida- ja põhjapiirile.
1780	Kudjape kalmistu rajamine.	1937	Valmib funktsionalistlikus stiilis rannahoone nn. Weise heinamaal. Linnahaigla ehituse algus Aia tänaval. Valmis 1941. a.
1783-1797	Liivimaa asekuberneri Balthasar von Campenhauseni tegutsemisaastad Kuressaares. Sillutatakse tänavad, neile antakse nimed, kohustatakse majaomanikke süütama laternad majade ees, intensiivistub kultuurielu.	1938	Kuressaare saab lipu ja vapi.
1788-1793	Kindluse hoovi ehitatakse garnisonihooned.	1939	Algkooli hoone valmimine Garnisoni tänaval.
1787	Põlluvahi maja rajamine Kitsale tänavale.	1941-1944	II maailmasõja käigus hävib osa Kuressaare vanalinnast.
1790	Suur-Sadama 39, linna ühe vanima puitelamu ehitamine.	1968	Algab vanalinna ja kindluse plaanipärane restaureerimine.
1790	Apostliku õigeusu Nikolai kiriku sissepühitsemine.	1970	Valmib Kuressaare linna generaalplaan.
1794	Tori eeslinna planeering.	1973	Kehtestatakse vanalinna kaitsetsoon.
18. saj. lõpp	Mitmete aadlielamute e. kodade ja ühiskondlike hoonete rajamine Tallinna ja Lossi tänavale.	1980	Kuressaare restaureerijaid autasustatakse Nõukogude Eesti preemiaga.
1811	Kreiskooli hoone rajamine Pikk 19.	1980	Koostatakse vanalinna detailplaneerimisprojekt.
1824	Kaubahoovi ehitus.	1985	Lõpeb linnuse restaureerimine.
1828	Laurentiuse kiriku põlemine.	1987-1991	Linna reovete puhastussüsteemi rajamine.
1834	Kuressaare kindlus kustutatakse Venemaa kindlustuste nimekirjast.	1992	Koostatakse linna puhkeala planeering.
1836	Kuressaare kindlus müüakse Saaremaa Rüütelkonnale	1996	Linna hoonete väärtuste hindamine ja SAVE registri loomine.
1836	Laurentiuse kiriku taaspühitsemine.	1996	Alustatakse linna puhkeala väljaehitamist.
1840	Puusepp J. Weise asutab Kuressaare esimese mudaravila.	1997	Kindluse põhjastioni väravakäigu ja jalakäijate silla avamine.
1847	Kaupmees C. Brockhausen laseb raekojale ehitada torni, mis lammutatakse 1931. a.	1998-1999	Kuressaare Linnaatlase koostamine.
1850	Lossi 6 aadlielamu rajamine.	1999	Linna uue üldplaneeringu koostamise alustamine.
1856	J. Weise mudaravila tuuakse üle Pargi tänavale ehitatud uude hoonesse.		
1857	Wildenbergi nahavabriku rajamine.		
1861	Linnapargi rajamine kindluse esplanaadi alale. Kohvik "Tivoli" ehitamine linnaparki.		
1868	Kudjape kalmistu laiendamine.		
1870	Kuressaare pritsimaja ehitamine. 1882. a. lisatakse hoonele puust kellatorn. Praeguse ilme saab hoone 1911. a. Kivist torn pärineb 1958. a.		

Linna ehitiste miljööväärtuste plaan

1996. a. loodi SAVE süsteemi osana Kuressaare hoonete väärtus-
hinnangute register.

Hindamine toimus 9 palli süsteemis:

1-3 kõrge

4-6 keskmine

7-9 madal

Hindamise tulemusena on linna hoonete väärtused järgmised:

arhitektuurne väärtus - 5,6

kultuurilooline väärtus - 6,0

miljööväärtus - 2,6

originaalsuse väärtus - 2,9

seisukorra väärtus - 3,2

üldväärtus - 5,5

Kuressaare linnaehituse üldväärtus on keskmine. Hoonestuse arhi-
tektuuri ei ole eriti kõrgelt hinnatud. Kuid küllalt terviklikult
säilinud linnaehitusmiljöö väärtus on kõrge. Seetõttu on atlas
esitatud ehitiste miljööväärtuste plaan, mis linna üldilmet kõige
paremini iseloomustab. Plaaniga on hõlmatud kõrge väärtusega
terviklikumad linnaosad.

Hindamisel võetakse aluseks erinevatele tänavatele ja linnaosa-
dele iseloomulik hoonestus. Ehitisele hinnangu andmisel arvesta-
takse eelkõige seda, kuidas see sobib kõrvalasuvate majadega.
Kaudselt mõjutab miljööhinnangut ka hoonete arhitektuur ja hea-
kord.

Kuressaare väärtuslikumaks osaks on vanalinn. Valdavalt kõrge
miljööväärtusega ehitistega kõrvuti asuvad siin sellesse keskkon-
da mitesobivad hooned. Vanalinlik miljöö on kohati rikutud.

Seni on vähe tähelepanu pööratud vanalinna ümbritsevale era-
murajoonile. Selle kõrget miljööväärtust hoiab ala ühtlane hoon-
estusviis, majade pretensioonitu välisilme ning elanike poolt
väärtustatud keskkond.

Ida-Niidu suurelamute ala on ühtse ilmega. Keskmine miljöö-
väärtus tuleneb siin ehitiste madalast arhitektuuriväärtusest.

Pidevalt korrigeeritav ja täiendatav SAVE register võimaldab
arvutiprogrammide abil koostada kogu linna või selle väikse-
mate osade erinevaid väärtushinnangute kaarte.

Hoonete miljööväärtuste plaan. M 1: 8000

Kasutatud allikad ja kirjandus

Eesti arhitektuuri ajalugu.
Tallinn 1965.

Eesti arhitektuur: Läänemaa, Saaremaa, Hiiumaa, Pärnumaa, Viljandimaa.
Tallinn 1996.

Kingissepa rajoonis.
Tallinn 1985.

Saaremaa. Kogumik materjale. Toimetanud E. Tooms.
Tallinn 1959.

Saaremaa. Koguteos.
Tartu 1934.

K. Aluve. Kuressaare linnus.
Tallinn 1980.

V. Vaga. Kuressaare linnus.
Tallinn 1957.

O. Pesti, K. Rikas. Saaremaa ajaloo- ja kultuurimälestised. Kaitstavad mälestised.
Tallinn 1991.

H. Pärt. Klassitsistlik Kuressaare.
Kuressaare 1993.

J. Rand. Kuressaare linna asustus 1780-1820. Diplomitöö.
Tartu 1993.

J. Saron. Kuressaare raekoda sajandite muutudes.
Kuressaare 1997.

Kingissepa ajalooline linnakeskus. Kingissepa linnaehitusajalooline ja arhitektuuriajalooline ülevaade muinsuskaitse aspektist.
Tallinn 1969.

Koostaja: ENSV MN Riikliku Ehituskomitee Teaduslik Restaureerimise töökoda. Ajaloolane H. Sirel
Kõide A. Tekstiline osa ja linnaplaanid.
Kõide B. Kingissepa (Kuressaare) linna vaated.
Kõide C. Kartogramm.

Kingissepa vanalinna detailplaneerimine.
Tallinn. 1980.

Koostaja: Kultuurimälestiste Riiklik Projekteerimisinstituut.
Arhitekt K.-M. Looveer. Ajaloolane L. Künnapu.
Kõide I. Kingissepa vanalinna hoonestuse ja tänavavõrgu väärtuste hindamine.
Kõide II. Kingissepa (Kuressaare) linna areng.
Kõide III. Kuressaare ajaloolised linnaplaanid, linnaplaanide lokaliseerimine, väärtused, ettepanekud.
Kõide IV A. Fotod 1-82.
Kõide IV B. Fotod 83-159.

Kingissepa vanalinna detailplaneerimisprojekt.
Tallinn 1982.

Koostaja: Kultuurimälestiste Riiklik Projekteerimisinstituut.
Arhitektid K.-M. Looveer ja L. Hansar.
Kõide V. A, B, C. Seletuskiri.
Kõide VI. Graafiline osa.

Kingissepa linna park.
Tallinn 1983.

Kõide II. Ajalooline õiend.
Koostaja: Kultuurimälestiste Riiklik Projekteerimisinstituut
Ajaloolane L. Künnapu.

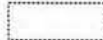
Kuressaare kinnisvaraomanike nimekirjad ajavahemikust 1897-1940. Saaremaa Muuseumi kogud.

Kuressaare ehitusajalugu puudutavad artiklid ajalehtedest "Meie Maa", "Oma Saar", "Saarte Häääl", "Kommunismiehitaja".

Tingmärgid

Hoonete vanuste plaanid

Lk. 20-41

- 17. sajandist pärinev hoone
- 18. sajandist pärinev hoone
- 19. sajandist pärinev hoone
- Hävinenud hoone

Hoonete miljööväärtuste plaanid

Lk. 20-41

- Kõrge miljööväärtus
- Keskmine miljööväärtus
- Madal miljööväärtus
- Tänav, tee, väljak
- Planeeritud hoone
- Puu
- Pürdeaed
- Vesi

Linna ehitiste miljööväärtuste plaan

Lk. 62-63

- Arhitektuurimälestis
- Kõrge miljööväärtus
- Keskmine miljööväärtus
- Madal miljööväärtus

Toimetuse süül on Kuressaare Linnaatlasesse sattunud mõned ebatäpsused:

Lk. 22 Hoonete vanuste plaanil on 17. saj. hooned Tallinna tn. 2 - Raekoda, Tallinna tn. 3 - Vaekoda, Tallinn tn. 5 - turuhoone jäänud tähistamata.

Lk. 26 Hoonete vanuste plaanil on 17. saj. hooned Kauba tn. 5 ja 11 jäänud tähistamata.

Lk. 43 Veski tn. 6 foto on peegelpildis.

Lk. 50 Väike-Sadama 6 ja Suur-Sadama 13 hoonete fotod on vahetuses.